

SÖZLÜ ÇOCUK EDEBİYATIYLA
OKULÖNCESİ EĞİTİME DOĞRU
BAKUR'UN SESİ

Feridun BİRGÜL

Kürtçeden çeviren: Nuran GÜL

BAKUR'UN SESİ
SÖZLÜ ÇOCUK EDEBİYATIYLA
OKULÖNCESİ EĞİTİME DOĞRU

Feridun BİRGÜL

Kürtçeden Çeviren: Nuran GÜL

DİSA YAYINLARI

DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
(DİSA)

BAKUR'UN SESİ
SÖZLÜ ÇOCUK EDEBİYATIYLA
OKULÖNCESİ EĞİTİME DOĞRU

DİSA YAYINLARI

Yazar: Feridun Birgül

Proje Yönetimi: Atalay Göçer

Saha Araştırmasına Katkıda Bulunanlar: Aysel Emine Arslan, Ethem Çalım,
Hakan Şahin, Miraz Murad, Sümeyye Gezici, Uğur Özdemir

Araştırma Raporu Danışmanları: Netice Altun Demir, Ramazan Pertev

Kürtçeden Çeviren: Nuran Gül

Yayın Kimliği Tasarımı: Bang Medya

Kapak Tasarımı: Şendoğan Yazıcı

Mizanpaj ve Sayfa Düzeni: Şendoğan Yazıcı

Kapak Resmi: Rounak Rasoulpour

Basım yeri: MATSİS MATBAA SİSTEMLERİ - Tefikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad.

No: 51 Sefaköy / İSTANBUL Tel: 0212 624 21 11

Basım Tarihi: Eylül 2015

ISBN: 978-605-5458-27-0

Copyright © Eylül 2015

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün (DİSA) izni olmadan çoğaltılamaz.

DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTİTUYA DIYARBEKİRÊ BO
LÊKOLÎNÊN SİYASÎ Û CİVAKÎ

DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH

Mimar Sinan Cad. Aslan Apt. B Blok No: 12
21100 YENİŞEHİR/ DİYARBAKIR

Tel: 0412 228 1442

Faks: 0412 224 1442

www.disa.org.tr

disa@disa.org.tr

Feridun BİRGÜL, 1986 yılında Ağrı'nın Diyadin ilçesinde dünyaya geldi. 2008-2010 yılları arasında İstanbul Kürt Enstitüsü'ndeki Kürtçe eğitiminin ardından Kürt dili alanında çalışmaya başladı. 2010 yılında Marmara Üniversitesi Okul Öncesi Öğretmenliği bölümünü bitirdi. Halen Amed Kurdî Der' de eğitimlik yapmakta ve Kürtçe üzerine çalışmalarına devam etmektedir. Yayımlanmış eserleri: Morîstan- Kürtçe Okul Öncesi Eğitim Seti (TZP Kurdî yayınları)

Bakur'un Sesi / Sözlü Çocuk Edebiyatıyla Okulöncesi Eğitime Doğru başlıklı rapor, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün (DİSA) Açık Toplum Vakfı, TZP Kurdî, Heinrich Böll Stiftung Derneği (HBSD) ve İsviçre Büyükelçiliği tarafından desteklenen Önce Anadili: Eğitimde Anadili ve Çokdillilik Projesi'nin bir parçası olarak hazırlanmıştır. Raporda yer alan görüşler DİSA, Açık Toplum Vakfı, TZP Kurdî, HBSD ve İsviçre Büyükelçiliği'nin görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir.

Raporu internette indirmek için <http://www.disa.org.tr/bakurunesi.pdf> adresini ziyaret ediniz veya yukarıdaki iletişim bilgileri aracılığıyla bizimle iletişime geçiniz.

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Embassy of Switzerland in Turkey
İsviçre Büyükelçiliği Türkiye

işbirliği ve katkılarıyla.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma birçok kişinin yardımıyla bu aşamaya ulaştı. Bu süreçte bu raporun hazırlanmasında samimi yaklaşımları ve desteklerinden dolayı Necdet İpekyüz, Netice Altun Demir ve Ramazan Pertev'e teşekkür ediyorum. Raporun dil düzeltisinin dışında öneri ve değerlendirmeleriyle çalışmaya katkıda bulunan Luqman Guldive'ye ve Miradî Gundikî'ye teşekkürlerimi iletiyorum. Sahada kaydedilen eserlerin seçilmesinde ve düzenlenmesinde büyük çaba sarf eden Amara Şık, Çimen Şeveşoğlu, Fırat Timur, Kenan Colemergî, Lokman Varlı, Nesrin Navdar, ve Yasir Orak'a minnetlerimi sunuyorum, evleri şen olsun. Penose Enver'e, Cizre Kurdî-Der şubesinden Rezan Erdoğan'a; Silopi Kurdî-Der şubesi çalışanı ve hocalarından Aydın Hoca, Evdilaye Koçer, Kurdê Anne (Dayika Kurdê) ve İdris Torlak'a; Hakkari Kurdî-Der şubesi çalışanlarına ve hocalarına, Kemal Şimşek, Hamdi ve Taner arkadaşına; Çukurca'da Suphi arkadaşına ve Tahsin Kara'ya; Çığlı Köyü'nde Aydın Hoca ve Rahime Anne'ye; Uludere'de Zeliha ve Özgür arkadaşına; Yüksekova'da Şoreş Hoca'ya; Şemdinli Kurdî-Der şubesi çalışanlarına ve hocalarına ve Ufuk Hoca'ya; Erciş'te Cevdet arkadaşına, Erciş Kurdî-Der şubesi çalışan ve hocalarına ve Erciş Belediyesi Eş başkanı Abdurrahman Çağan'a; Gürpınar'da Kalê Şinoyî'e ve Gürpınar Belediyesi'ne; Başkale'de Başkale Kurdî-Der şubesi hoca ve öğrencilerine, Rıdvan Güner Hoca'ya; Muradiye'de Bahattin Bingöl'e; Diyaradin'de Özal Birgül, Mehmet Yıldız, Sebih Demir arkadaşına; Doğubayazıt'ta Mehmet İrvan arkadaşına; Iğdır'da Azat Eksik'e, Sürmeli Kum arkadaşına, Ömer Çeçen'e; Tuzluca'da Fahrettin Yiğit, Adem Dilbirin'e Pazarcık'ta Xece Anne'ye; Kesrik'te Nurullah Demir Hoca ve Raife Bêçare'ye; Muş'ta Şabedine Heyder'e; Varto'da Mordem Sanat ve Kültür Merkezi çalışanlarından Maşallah Hoca ve dengbej(-halk ozanı) Selahattin Gültekin'e, Bulanık'ta Sıraç arkadaşına; Adilcevaz'da İsa Akkuş, Faruk Köstekçi'ye; Bitlis'te Halis arkadaşına; Hizan'da Sait arkadaşına; Pervari'de Emrullah, Mirali ve Şiyar arkadaşına, Bingöl'de Ömer Barası ve Fatih Boztimur arkadaşına; Tunceli'de Seval ve Yusuf arkadaşına; Ergani'de Rıza Bingöl'e, Silvan'da Hacı Şerif'e; Nusaybin'de Perihan Anne'ye ve Barin Alto'ya; Midyat'ta Kavme Dik'e ve adları anılmamış onlarca kişiye en içten teşekkürlerimi sunuyorum, yüreklerine sağlık. Bununla beraber Eğitim-Sen bölge şubelerine, Mem û Zîn Kültür Merkezi çalışanlarına, Mordem Kültür Merkezi'ne, Laleş Kültür Merkezi'ne, bölge belediyelerine ve Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) çalışanlarına ve Halkların Demokratik Partisi'ne (HDP) de teşekkürlerimi sunuyorum.

İçindekiler

GİRİŞ.....	7
A. ARAŞTIRMANIN ALANI VE YÖNTEMİ	11
B. GÖRÜŞMELERDE KULLANILAN DİL	13
C. KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR	14
D. RAPORUN ÇERÇEVESİ.....	18
E. RAPORUN TEMSİL NİTELİĞİ.....	19
BİRİNCİ BÖLÜM	20
A. BÖLGELERİN ÖZELLİKLERİ	20
Kürdistan Adının Kullanımı	20
1. Serhat Bölgesi	22
2. Behdinan Bölgesi	23
3. Botan Bölgesi.....	25
4. Diyarbakır Bölgesi	26
5. Dersim Bölgesi	26
B. ARAŞTIRMA SAHASINDAN NOTLAR.....	29
1. Köy Adlarının Değiştirilmesi	29
2. Kültürel Aktarım	30
3. Tarihin Yıkımları.....	33
4. Kürt Dilinin Durumu	35
5. Bir Şarkı, Bir Anne ve Annenin Gözyaşları	37
6. Bir Şarkı, Bir Kız ve Kızın Gözyaşları.....	38
İKİNCİ BÖLÜM.....	40
A. KÜRDİSTAN'IN SÖZLÜ EDEBİYATI.....	40
B. KÜRDİSTAN SÖZLÜ EDEBİYAT TÜRLERİ.....	42
1. Masal (Çirok).....	43
2. Atasözleri	55
3. Deyim	55
4. Tekerleme	57
5. Bilmece	59
6. Mani	62
7. Payizok*-Pirepayizok (Güz ezgisi).....	63
8. Destan	65
9. Beddua.....	67
10. Diğer Sözlü Edebiyat Türleri	70
11. Kadının Sözlü Edebiyatı: Ninni	74

C. KÜRDİSTAN SÖZLÜ ÇOCUK EDEBİYATI	77
D. KÜRT MASAL KAHRAMANI: TİLKİ.....	80
E. SÖZLÜ EDEBİYATTA TOPLUMSAL CİNSİYET	82
a) Sözlü Edebiyatta Kadın.....	82
b) Sözlü Edebiyatta Kadının Etkisi	83
F. SÖZLÜ EDEBİYATTA KÜLTÜREL ETKİLEŞİM VE ASİMİLASYON	85
a) Ezop Masalları ve Kürdistan Çocuk Edebiyatı.....	85
b) Ninenin Keloğlu ve Keloğlan.....	87
c) Değişim Adı Altında Kültürel Kıyım ve Asimilasyon Gerçeği	89
G-SÖZLÜ EDEBİYATTA ARGO.....	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	96
SÖZLÜ EDEBİYATLA OKULÖNCESİ EĞİTİMİ HAZIRLIĞI	96
Okulöncesi Eğitiminde Sözlü Edebiyat Kullanımı	97
1. Tekerleme.....	97
2. Bilmece	97
3. Şiir	98
4. Masal	98
SONUÇ YERİNE	100
KAYNAKÇA.....	103

GİRİŞ

Bir toplum, kendi coğrafyasında tarihsel olarak sahip olduğu dili ve kültürü özgür bir şekilde ifade edip eğitim süreçlerinde temel kaynaklar olarak kullanabilirse, bilinçli ve kendisiyle barışık bireyler yetişecektir. Fakat aynı toplum, egemenlerin zor ve zulmünden dolayı ana materyal olarak kendi değerlerini değil de muktedirlerinkini kullanırsa, kendi coğrafyasından, tarihten, kültüründen ve dilinden uzaklaşacak ve yabancılaşmış, özgüveni eksik bireylere sahip olacaktır. Zengin bir dile, kültüre, tarihe ve coğrafyaya sahip olmakla beraber, muktedir ve sömürgeci devletlerin uygulamalarından dolayı Kürt ulusunun gelişimi sürekli engellenmiştir. Bu yüzden Kürt ulusunun dil ve kültür değerlerinden ancak cüzi bir kısmı yazılı olarak yeni kuşaklara yetiştirme olanağını elde edebilmiştir. Kürtler *dengbêj* (halk ozanı) *çîrokbej* (masal anlatıcı) ve *stranbejler* (şarkıcı) yoluyla değerlerini sözlü olarak koruyup bugüne taşımış ve böylece sözlü kültür açısından ciddi bir birikim oluşturabilmişlerdir.

Pek çok araştırmacı ve yazardan ayrı olarak bizzat Kürt yazarlarca Kürt folkloru üzerine birçok çalışma yapılmıştır.¹ Ekim Savaşı sonrası Ermenistan'ın başkenti Erivan, Kürt bilimi çalışmalarının merkezi oldu. 1931'de Erivan Üniversitesi'nde Kürt folkloru üzerine araştırma ve arşivleme çalışması yapılması amacıyla bir komite oluşturuldu. İlk olarak Karo Zakaryan başkanlığında yürütülen bu çalışmalara "Cerdoê Gênco", "Heciyê Cindî" ve "Kasimê Celîl" gibi Kürt araştırmacıları da katılmışlardır. Bu komitenin oluşturduğu çerçevede 1936 yılında şarkı, masal ve atasözü gibi Kürt folklor denemelerinin içinde bulunduğu paha biçilmez bir eser yayınlandı.

Kürtlerin sözlü kültürü hakkında ünlü doğubilimci Minorsky "Kürtler zengin bir halk edebiyatına sahiptirler, onlarda masal, hikâye, destan ve şarkılardan bolca bulunmaktadır." derken, Vilçevsky, "aşırı folklor bolluğu" tespitinde bulunup "Kürtlerin sözlü edebiyatı çok gelişmiştir, ama yazılı olanı yoktur." diyerek sözlerine devam eder.² Araştırmacı Christin Allison'a³ göre; Kürt folklorunun özgünleşmiş örneği Ezidi Kürtlerinkidir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, toplumsal ve dinsel açıdan yaşam tarzlarının, Kürt dilinin kullanımına dayalı olmasıdır. Ezidilerin varlığı, Kürt toplumunun ulusal bilinç kazanması açısından önemlidir. Araştırmacı Gökçen'e göre Ezidilerin

1 Aras, 2000, Özgür Bakış Gazetesi, s. 12.

2 Nikitin, 2013, s. 432.

3 Kreyenbroek & Allison, 2008, s. 63.

tamamına yakını Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunuyorken günümüzde göçün de etkisiyle Irak, Suriye, Rusya, Gürcistan ve Almanya'da yaşamaktadır. Ezidiler, 1877 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun ve farklı devletlerin politikalarına maruz kalmış ve bu politikalara göre askeri ve siyasi durumlarını belirlemişlerdir. Ezidilerin büyük çoğunluğu 20.yüzyılın başına kadar göçebe olarak yaşamıştır. Yerleşik hayat öncesi sözlü edebiyatları, daha çok kahramanlık, cengâverlik ve aşk hikâyelerine göre şekillenmiştir. Aynı zamanda Ezidi toplumu, Kürtlerin tarih öncesi inanç sistemini temsil etmektedir.

Ezidiler hakkındaki çoğu söylencede, Ezidilerin, Kürtlerin özgürlüğü için yürütülen politikalarda belirleyici olduklarından bahsedilmektedir. Bu durum, Ezidilerin bu coğrafyada yerleşme ve kökleşme açısından hak sahibi olmalarında önemli bir etkidir.⁴ Bu bağlamda Ezidi toplumunun sözlü kültürü üzerine yapılan araştırmalar Kürt folklorunun zenginliğini açığa çıkarmak açısından büyük rol oynamaktadır.

Araştırmacı B. Nikitin'in⁵ verdiği bilgilere göre *1914'ten itibaren Kürdistan okullarında düzenli olarak verilen Kürt dili eğitimi, daha çok medreselerde İslam dinini tanıtmak ve öğretmek amacını taşımaktadır. Bu medreselerde Arap diliyle eğitim verilmektedir. Ancak Arapçanın anlaşılmadığı bazı yerlerde bu eğitim Kürtçe verilmektedir. Eğitim konuları Kürtlerin kültür ve tarihinden uzaktır. Bu temelde Arap dili eğitimi, Kürt toplumu içinde zaruri görülmüş, Arap dilini bilmek aynı zamanda bilimselleşmenin bir aşaması olarak topluma sunulmuştur.* Burada, geçmiş yıllarda asimilasyonun, egemen güçlerce din üzerinden yapıldığı görülür. Günümüzde ise asimilasyon, daha çok kapitalizm öncülüğünde Türk, Fars ve Arap dilleri aracılığıyla devam etmektedir.

Kültürel ve edebi kırım, tarih boyunca sömürgeci güçlerin uyguladığı asimilasyonla gerçekleşmektedir. Özellikle Kuzey Kürdistan'da, Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra, devlet eliyle sürdürülen bu durum değişmemiştir. Kürdistan müziği ve edebiyatı, sömürgeciliğin süzgecinden geçirilip Kürt toplumuna karşı bir silah olarak kullanılmaktadır.⁶

Kuzey Kürdistan'da devletin medya ve eğitim alanında attığı adımlar, Kürt toplumu düşünüldüğünde yetersiz kalmaktadır. Kuzey Kürdistan'da Kürt dili

4 Gökçen, 2014.

5 Nikitin 2013: s. 433.

6 Yücel, Türk Sinemasında Kürtler, 2008.

eğitimi, ya özel okullarda ya da seçmeli ders⁷ olarak verilir. Kürt çocukları Türk diliyle eğitim görmekte ve ancak beşinci sınıftan itibaren haftada iki saat Kürtçe dersi alabilmektedir. Bu, eğitim hakkının gereğini karşılamadığı gibi Kürt toplumu nezdinde de bir anlam ifade etmez. Resmi okullarda verilen Kürtçe eğitim, dil öğretimiyle sınırlı kalmakta, müfredat, devletin ölçütlerine göre belirlenmekte, bunun sonucunda bu dersi seçen Kürt çocukları kendi kültür ve tarihlerini öğrenme imkânı bulamamaktadır. Türkiye’de yaklaşık on beş milyon⁸ Kürt yaşamaktadır. Dolayısıyla resmi okullarda okulöncesinden üniversiteye kadar, eğitimde Kürt dilinin kullanımı, Kürt toplumu için olması gerektir; ancak devlet tarafından haftada sadece iki saat, seçmeli olarak verilen Kürtçe dersi, toplumun tabii hakkından uzaktır.

Türkiye’de medya alanında bazı televizyon kanalları⁹ Kürtçe yayın yapmaktadır. Türkçe yayın yapan kanallardan tek farkları ise yayınlarını Kürtçe yapmalarıdır. Bir devlet kanalı olarak Kürtçe yayın yapan TRT 6’nın yayın ve içerik açısından diğer özel kanallardan herhangi bir farkı bulunmamaktadır. Bu ve benzeri kanallarda resmi ideoloji doğrultusunda manipülatif politikalar yürütölmektedir. Bu durum daha çok çocuk programlarında ön plana çıkmaktadır. Kürt çocukları bu kanallarda gösterilen çizgi filmlerin, günlük programların kahraman ve karakterlerinin etkisi altına girmektedir. Bu kahraman ve karakterleri benimsemekte, günlük hayatta, toplumsal ilişkilerde ve oyunlarda kullanmaktadır. Bu durumda resmi ideoloji, Kürt toplumunda değerler değişimi yoluyla yürürlüğe girmektedir. Sonuç olarak başka bir kültürü benimseyen, tarihinden ve kültüründen uzaklaşan, resmi ideoloji tarafından makbul görölen Kürtler¹⁰ yaratılmış olur.

Çocuk konuşmayı ve dinlemeyi öğrenmeye ailede başlar. Doğal bir çevrede ve süreçle çocukların dili gelişir.¹¹ Piaget’in dil evrelerine göre eğitimden önce çocuğun dil altyapısı güçlüdür. 3-4 yaşına kadar çocukta daha çok söz dizimi gelişmektedir. Bu yaştan sonra okul eğitimi ile daha çok kişiyi tanıyıp sosyalleştikçe, çocuğun kelime dağarcığı gelişmekte ve söz dizimi güç-

7 Resmi bir şekilde Yaşayan Diller ve Lehçeler adıyla 5. sınıflarda haftada iki saat olmak üzere ders verilir.

8 CIAe göre Türkiye’de on beş milyona yakın Kürt yaşamaktadır. Kürtlerin sayısı daha fazla olabilir, bakınız (Washington, 2013).

9 Resmi ve özel.

10 Ortaya çıkan düzene göre Kürtlüklerinden uzak düşen kişiler, asimile olmuş Kürtler.

11 Yrd. Doç. Dr. Ali GÖÇER, 2010.

lenmektedir. Çocuk, okulöncesi eğitimi çağına gelinceye kadar evde yaşar ve anadiliyle konuşur. Okulöncesi eğitimi anadilin gelişimi için önemlidir. Bu eğitim sürecinde sözlü materyallerin¹² kullanımı dilin gelişimi için birinci sırada önem arz etmektedir (Demir, 2011, s.39-48).

Jacqueline Rose, "Peter Pan Sendromu" adlı eserinde çocuk edebiyatı hakkında şunları dile getirir: "Çocuk edebiyatı mümkün değildir. Çünkü bu edebiyat yetişkinler tarafından çocuklar için yaratılmıştır ve aynı zamanda sahtedir." Bu bağlamda, yetişkinler tarafından çocuklar için hazırlanan bir edebiyat bulunmakta, buna da çocuk edebiyatı denilmektedir. Bazı kişilere göre ise "çocuklar için ayrı bir edebiyat söz konusu değildir. Çünkü çocuklar için yazılmış kitapları zevkle okuyan yetişkinlerde bulunmaktadır." Bu konu üzerine İnci Enginün, "...çocuklar için bağımsız bir edebiyatın oluşturulmasına gerek yoktur, çünkü çocuklara şuurlarına uygun bir edebi metin sunulursa çocuk okuma esnasında bu eserden zevk alacaktır."¹³ demektedir.

Çocuk edebiyatının varlığı ve yokluğu konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Öte yandan çocuklar için hazırlanan materyaller vardır, çocuk kendi özelliklerine göre bunları algılayabilir ve sezebilir. Çocuğun bu araç ve materyalleri anlayabilmesi, nasıl olduklarına ve nasıl sunulduklarına bağlıdır. Sözdizimi, sözcük, diyalog, resim ve konuların uzunluğu-kısalığı söz konusu olduğunda çocuklar için materyal hazırlanmasının ve sunulmasının bazı kıstasları bulunmaktadır. Bu bağlamda materyallerde kullanılacak resimler ile halk ezgileri, masal, fıkra, hikâye, destan, tiyatro, roman, şiir, ninni, bilmece, tekerleme, atasözü, deyim, ritmik sayma, mesel, payzok (güz ezgisi) vb. türler, çocukların yaşlarına ve gelişim özelliklerine göre hazırlanır ve düzenlenir.¹⁴

Bu çalışmanın ilk ayağı olan saha araştırması, Kuzey Kürdistan'ın beş bölgesinde¹⁵ genel itibariyle yetmiş sekiz günde; on dört il, otuz iki ilçe, iki kasaba ve yetmiş altı köyde; 854 kişiyle görüşülerek yapılmıştır.

Kuzey Kürdistan'da şimdiye kadar birçok folklor çalışması yapılmış olması-

12 Masal, bilmece, şarkı, tekerleme, fıkra vb.

13 Seyit Battal Uğurlu, 2010.

14 Ayvacı & Devecioğlu, 2013.

15 Serhat; Kars, Kağızman, Pazarcık, Digor, Iğdır, Tuzluca, Ağrı, Doğubayazıt, Diyadin, Patnos, Van, Muradiye, Çaldıran, Erciş, Muş, Varto, Bulanık, Bitlis, Adilcevaz, Ahlat, Hizan, Tatvan, Botan; Nusaybin, Mardin, Midyat, Cizre, Silopi, Şırnak, Siirt, Pervari, Herekol, Behdinan; Hakkari, Beytüşşebab, Uludere, Çukurca, Yüksekova, Şemdinli, Başkale, Gürpınar, Faraşin, Dersim-Bingöl; Bingöl, Solhan, Tunceli, Ovacık, Diyarbakır-Batman; Batman, Gercüş, Dargeçit, Siirt, Ergani.

na rağmen bu çalışma, kapsam ve amaç bakımından diğerlerinden ayrılır. 2014 yılında, Haziran ayının sonundan Eylül ayının ortasına kadarki zaman aralığında yürütülen bu araştırma, Kürdistan'ın kuzeyindeki Kürtlerin folklorunun kaydedilmesini ve arşivlenmesini kapsamaktadır. Bu geniş kapsamlı çalışmanın amacı, sahada toplanan sözlü edebiyat ürünlerinin pedagojik değerlendirmeye okulöncesi eğitiminde kullanılmak üzere materyal olarak hazırlanmasıdır.

Kaydedilen her masalın, ait olduğu bölgeye özgü nitelikleri korunarak düzenlenmesi ve resmedilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte bilmece, mani, tekerleme, oyun vb. ürünlerde aynı eğitim seti içinde yer almaktadır. Okulöncesi eğitim materyallerinin hazırlanmasından sonra daha büyük çocuklar¹⁶ için materyal üretimine geçilecektir. Ayrıca bütün bu eserlerin de içinde yer alacağı bir antolojinin hazırlanması planlanmaktadır. Böylece eserler, iki versiyon halinde; hem kaydedildiği şekliyle bölgesel ağza sadık kalınarak hem de Zazaki ve Kurmanci Kürtçesinin yazı dili esas alınarak derlenmiş olacaktır. Daha sonra pek çok eğitim kurumunda, çocuklara yönelik etkinliklerle bu yayınların tanıtımı yapılacaktır.

A. ARAŞTIRMANIN ALANI VE YÖNTEMİ

Bu araştırma, Kuzey Kürdistan'ın beş bölgesinde¹⁷ yapıldı. Araştırmanın amacına ve özelliğine göre geniş bir coğrafyada meydana geldi. Amacımız Kuzey Kürdistan'da Kürt folklorunun hemen her örneğine ulaşmaktı. Bu amaç doğrultusunda hareket edip on yedi bin kilometreden fazla yol aşım onlarca il ve köyde çalışma yürüttük. Bunun sonucunda da Kuzey Kürdistan'ın hemen her yöresinde sözlü edebiyat ürünlerini kaydettik. Sözlü edebiyat ürünlerinin varyantlarına ulaşma şansımız oldu; aynı masal, tekerleme, ninni vs. farklı bölgelerde, farklı şekillerde söylenmekteydi.

Toplanan folklorik ürünlerin derlenmesi, ayrıntılı bir çalışmayı gerekli kılıyordu. Saha araştırması, derleme çalışmasına nazaran daha kısa bir zamanda yapıldı. Programımız ve hazırlıklarımız göz önüne alındığında üç ay içinde tamamlanacaktı. Planladığımız gibi üç ay içinde çalışmayı bitirebildik. Eserlerin ses kayıtlarının üzerinde çalışmak; onları çözümlmek ve yazılı dile dönüştürmek için masa başına geçtik. Çalışma süremizin kısıtlılığına rağmen saha araştırması oldukça verimli geçmişti. Araştırmanın hazırlık aşamasındaki

¹⁶ 7 ile 11 yaş aralığında.

¹⁷ Serhat, Dersim-Bingöl, Behdınan, Botan ve Diyarbakır.

öngörülere dayanarak, sahada kaydettiğimiz sözlü edebiyat ürünlerinin ve saha araştırmasında elde edilen bulguların, beklentileri fazlasıyla karşıladığını söyleyebiliriz. Başta, kaydedilebilecek masallar için tahmin edilen sayı altmış civarındayken araştırma sırasında, iki yüzden fazla masal kaydetme şansı yakaladık ve bununla birlikte yüzlerce sözlü edebiyat ürünü daha kaydedebildik.

Yukarıda Kürt kültürünün zenginliği konusuna değinmiştik. Bu bağlamda bu çalışmanın bir dayanak noktası olduğunu söylemek mümkün. Üç ay içinde birbirinden ayrı edebiyat türlerine ait yüzlerce ürün kaydetmiş olmamız, aslında sözlü Kürt edebiyatının zenginliğinin bir göstergesidir. Bu çalışmamızın, bugünden itibaren pek çok kurum ve kuruluşun, üniversite ve enstitünün, dil ve kültür alanında daha fazla yoğunlaşmasına vesile olmasını umuyoruz. Kürtlerin sözlü kültürünün derlenip düzenlenmesi özverili bir çalışma gerektirmektedir; bunun sorumluluğu da bilimsel ve akademik çalışma yürüten kurumlara aittir. Bu açıdan bu çalışma sözlü çocuk edebiyatı için Kuzey Kürdistan'da atılmış büyük bir adımdır.

Araştırma, 2014 yılının yaz aylarında yapıldı. Gidilecek bölgelerin sırası belirlenirken Kuzey Kürdistan coğrafyası ve iklimi gözetildi. Çalışma önce Serhat, sonra Behdinan bölgelerinde yürütüldü. Ardından Botan ve Dersim-Bingöl bölgeleriyle devam edildi. Diyarbakır bölgesinde ise çalışma sona erdi. Serhat, bölgeler arasında en büyük yüzölçümüne sahip bölgedir. Aynı zamanda dengbêj açısından da zengindir. Dolayısıyla en çok zaman, Serhat bölgesindeki çalışmaya ayrılmış oldu. Buna bağlı olarak en fazla eser yine bu bölgede kaydedildi. Sözlü edebiyat ürünlerinin en az kaydedildiği bölge ise Dersim-Bingöl bölgesidir. Bunun en temel sebebi, asimilasyonun etkisiyle anadilinde sözlü edebiyat kullanımının unutturulmuş olmasıdır.

Araştırma sırasında yapılan görüşmelerde ses kaydı, görüntü çekimi ve gerekli görüldüğü durumlarda not tutmak gibi yöntemlere başvurulmuştur. Görüşmeler daha çok, yaşlı kadın ve erkeklerle yapıldı; bölgelerin imkân ve özelliklerine göre çocuklarla,¹⁸ genç kadın ve erkeklerle, bununla birlikte Süryani ve Ezidilerle de görüşmeler yapıldı. Görüşülen Süryanilerin çoğu sözlü edebiyat ürünlerini unutmuştu. Ezidiler arasında, geçmiştemaruz kaldıkları yerinden edilmelerden ötürü sözlü edebiyat ürünlerini aktaracak kimse bulunamadı.

Araştırma kentlerden daha çok kırsal alanlarda yürütüldü; kentleşmenin dil aktarımına olumsuz etkisi nedeniyle eserlerin özgün kaynaklarına ulaşabilmek için bu yöntem benimsendi. Görüşmeleri gerçekleştirmeden önce saha

18 7-15 yaşında.

çalışması yapılacak bölgede masal anlatıcıların adreslerini bulabilecek kişilerle irtibat kuruldu. Bu kişiler hem zamanı verimli kullanma hem de doğru adreslere ulaşma bakımından oldukça kolaylaştırıcı oldular; çalışma bu yöntemle işlevsel bir hal aldı. İrtibata geçecek birini bulamadığımız çoğu yerde ise çalışma zor şartlar altında gerçekleşti.

B. GÖRÜŞMELERDE KULLANILAN DİL

Yapılan görüşmeler bölgesel dil, lehçe ve ağızlara göre, orijinaline uygun olarak kaydedildi. En fazla kaydedilen lehçeler Kurmanci ve Zazaki lehçeleriydi. Süryanilerin yaşadığı yerlerde kaydetme işlemi Süryani dilinde yapıldı. Ermenilerin sözlü edebiyat ürünlerini kaydetmek için görüşme yapacak kimseye ulaşılamadı.

Bazen Türkçe, görüşme sırasında ortak dil oluyordu. Bu duruma daha çok Kirmançki (Zazaki) lehçesinin kullanıldığı bölgelerde rastlıyorduk. Başka yerlerde de Türk dilinin baskınlığı görülüyordu. Kürtçe unutulmuştu, buralarda da görüşmeler Türkçe yapıldı. Bazı bölgelerde görüşmeye Kürtçe başladıysak da özellikle görüşmenin başında ve sonunda anlatıcılar tarafından Türkçe kullanılıyordu. Kürt dilinin yasaklanması ve Türk dilinin zorunluluğu¹⁹ sonucunda Kürt toplumu anadilinden koparılmıştır. Sadece sosyal yaşamında değil, aile içinde de Kürtçe konuşma imkânı bulamamıştır. Böylece diline sahip çıkanlar olsa da Kürtler kendi dillerinden giderek uzaklaşmıştır. Gelinek noktada Kürtler, bazı yabancıların²⁰ yanında dilleriyle konuşmaktan utanır olmuşlardır. Pek çoğu, Kürtçe biliyor olmasına rağmen Türkçeyi tercih edebilmektedir. Görüşmelerimiz sonucunda bu durumun Kürt toplumunda yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

19 Türkçe dışındaki dillerin, esas olarak da Kürtçenin yasaklanmasına ilişkin en sert uygulamalar 12 Eylül askeri darbesini takip eden yıllarda ortaya çıkıyor. 1982 Anayasası'nda, sırf bu amaçla düzenlenmiş birden fazla maddeye yer verilmiş: "Düşüncenin açıklanmasında ve yayınlanmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasaya aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plaklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri, usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplatılır." (md. 26/3. ve 4. fıkralar). "Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dille yayın yapılamaz" (Md 28/2). "Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğrenim kurumlarında Türk vatandaşlarının ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez." (md 42/9) Milli Güvenlik Kurulu'nca, 1983 yılında çıkarılan 2932 sayılı kanunla Kürtçe yasaklı bir dil niteliği kazanmış. Türk vatandaşlarının anadilinin Türkçe olduğunun ve Türkçeden başka dillerin anadili olarak kullanılması ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyetin yasak olduğunun yinelenildiği kanunun, düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kullanılamayacak diller başlığıyla, "Türk Devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin resmi dilleri dışındaki herhangi bir dil" ifadesi kullanılmış (Çağlayan, 2014).

20 Başka bir bölge-yer-şehirden gelip Kürtçe konuşan kişiler; başka bir bölge-yer-şehirden gelip Türkçe konuşan kişiler.

Görüşmelerimiz sadece sözlü edebiyat çerçevesinde şekillenmiyordu. Saha araştırmamızın amacı, her ne kadar sözlü edebiyat ürünlerinin dinlenmesi ve kaydedilmesi olsa da sahanın şartlarına göre görüşmenin içeriği değişebiliyordu. Çoğu Kürt tarafından Diyarbakır ilinin Kürtlerin merkezi ya da başkenti sayılıyor olması bile gündemimizin değişmesi için yeterli bir sebep olabiliyordu. Diyarbakır'dan gelen araştırmacılar olarak kendimizi ve çalışma alanımızı tanıtsak da, siyasetin dili baskın çıkıyor ve asıl meseleye geçmekte zorlanıyorduk.

Araştırma sürecinde sözlü edebiyat ürünlerini dinlemek ve kaydetmek için yaptığımız görüşmeler üç aşamada gerçekleşiyordu. Birinci aşamada, güven tahsis etmeye yönelik kendimizi şu sorular ekseninde, iyice tanıtmamız gerekiyordu: Biz kimiz, nereden ve hangi amaçla geldik? Neyi, niçin yapacağız? İkinci aşamada, kaydetmeyi düşündüğümüz ürünler hakkında görüşeceğimiz kişileri bilgilendiriyorduk. Sözlü edebiyat ürünlerinin yıllardır halk tarafından kullanılmıyor olması, masalların, ninnilerin ve diğer sözlü edebiyat türlerinin unutulmasına sebep olmuştu. Görüşme esnasında kaynak kişiye sözlü edebiyat türlerini hatırlatmak gerekiyordu. Araştırmanın yapıldığı hemen her sahada sözlü edebiyat türleri farklı adlandırılıyordu. Bu açıdan gereken hazırladığı yapmıştık ve çalışma pratiğimizde yaptığımız hazırlığın faydasını gördük. Üçüncü aşama ise sözlü edebiyat ürünlerinin kaydedilmesiydi. Kayıt esnasında kaynak kişi ve etrafındakilerin sessiz olması gerekiyordu. Her ne kadar kayıt esnasında anlatıcısı (kaynak kişi) ve etrafındakileri uyarıyorsak da çalan telefonlar ve köylüler arasındaki konuşmalar, kayıtların kesintiye uğramasına sebep oluyordu.

C. KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Saha araştırması belli zorluklar barındıran bir süreçtir. Bu çalışmanın sırf Kürdistan'da yapılmış olmasından kaynaklı özgün zorlukları da oldu. Tüm bunlar bizi yıldırımdan ziyade bazı gerçekliklerle birebir yüzleşmemizi sağladı. Özellikle dikkatimizi çeken, görüşmeler sırasında bize karşı duyulan kuşku vardı. Bu çoğu kez hissettiriliyordu. Araştırma sahasında bize yardımcı olan kişileri de bundan ayrı tutamayız. Bunun devlet kaynaklı bir durum olduğu göze çarpıyordu.

Araştırma sürecinde hemen hemen her bölgede insanların bize karşı belli tavırları söz konusuydu. Görüşmeye çalıştığımız kişiler, güvenmediklerinden olsa gerek, ya bizimle ilgilenmiyor, hatta kapıları yüzümüze kapatıyor ya da sessiz bir şekilde yanımızdan uzaklaşıyorlardı. Sorguya çekiliyormuşçasına kendimizi rahatsız hissettiğimiz zamanlar da oldu.

Bu mesafeli duruşun sebebini anlayabiliyorduk ve davranışlarından ötürü

onları yadırgayamazdık. Bu durumla en fazla karşılaştığımız yerler, dağlara yakın köyler olup geçmişte, özellikle 90'lı yıllarda Türkiye devletinin kontra güçleri ve özel timleri tarafından birçok kötülüğe maruz bırakılmış yerlerdi. Köyler yakılmış, genç kız ve delikanlılar kaçırılmış ve öldürülmüş, böylelikle binlerce insan, büyük zulüm ve baskılara maruz bırakılmış ve yaşamlarını yitirmişti. Özel timler ve MİT üyeleri çoğunlukla sivil arabalarla dolaşıyorlardı, içlerinde Kürtçe bilenler de vardı,²¹ köylülerin mallarını, evlerini ve adreslerini tespit ediyorlardı. Araştırmada kullandığımız araç yabancıydı, biz yabancıydık ve pek çoklarının kolay kolay gitmediği, kimsenin yolunun düşmediği yerlere gidiyorduk. Bütün bunlar, köylüler arasında bize kuşkuyla bakılmasına neden oluyordu.

Serhat bölgesinde, Doğubayazıt dolaylarında, Ararat yakınlarında bir köyde²² yaklaşık 3-4 saatlik ses kaydı aldık, akabinde veda etme zamanı geldiğinde ev sahibine dönüp şöyle dedim:

-Amca! Hala bize güvenmiyorsun, değil mi?

Ev sahibi de başını önüne eğip şöyle dedi:

-Hayır, yeğen. Yolunuz açık olsun!

Bu türden hüsrana anlarıyla birçok kez karşılaşıyorduk. Anlaşılan başta insanların güvenini kazanıp sonra onları hikâye anlatmaya motive etmeliydik.

Araştırma sürecinde başka bir durum daha çıktı karşımıza: “Yeminli kadınlar.” Birçok yörede dengbêj (halk ozanı), çirokbêj (masal anlatıcı) ve qewlerkbêj (manici) olarak bilinen kadınlar, yaşanmış bazı olaylardan sonra şarkı ve gazel söylememeye, masal anlatmamaya yemin etmişler; karalar bağlayıp folklor hakkında tek kelime etmeyi dahi bırakmışlar. Evet, biz bu kadınlara rastladık, acılı hayatlarının sesini duymak için çabaladık. Bazıları bizi kırmayıp başlarından geçen olayları, kısa öykülerini anlatıyordu, yalnız cümlelerini tekrar etmeye dilleri varmıyordu. Kimi kızlarından ve oğullarından, kimi kız ve erkek kardeşlerinden, kimi de eşlerinden olmuşlardı. En fazla acı ve kederle konuşanları, kardeşlerini ve çocuklarını kaybetmiş olanlardı. Önceden dengbêj olan bu kişiler, yakınlarının ölümünden sonra acılarını her zaman ağıt yakarak dile getiriyorlardı. Serhat bölgesinde; Digor'da, Dağpınar'da ve Diyardin'de; Behdinan bölgesinde; Şemdinli, Uludere ve Çukurca'da; Dersim bölgesinde birçok yüreği yaralı anneye karşılaştık. Bizimle paylaştıkları şey, tandır ekmeği ve yüreğimizi dağlayan ağıtları oluyordu.

²¹ Ya da Kürt olanlar.

²² Ağrı-Iğdır bölgesinde “Glîdax-Girîdax (Ağrı Dağı)” denilmektedir.

Pazarcık'ta²³ Xacê adında bir kadın vardı, kendisine "Xacê Ana" denmesini istiyordu. Bölgede söylendiğine göre, Xacê Ana, önceleri ünlü bir dengbêj imiş. Erkek kardeşinin ölümünden sonra bir daha şarkı söylememeye yemin etmiş ve kardeşi için ağıt yakmaya başlamış. Xacê Ana aynı zamanda bir gerilla annesiymiş. Konuşurken arada bir gerillalar için dua ediyor, onlara güç ve kuvvet vermesi için Allah'a yalvarıyordu. Görüşmeden sonra tandır başında bize taze ekmekle peynir verdi;

- Sizi ziyadesiyle sevdim, size birkaç şey söyleyeceğim, siz de benim evlatlarım sayılırsınız, dedi.

Sonra ince sesiyle;

*"Vay kardeşim, vay kardeşim
Vay kardeşim, canım benim
Keşke parmaklarınla
Gözlerimi kör etseydin.
Vay ben zavallı ne edeyim
Kardeşsiz kalakaldım..."*

Diye devam etti ve kendini tutamayıp ağlamaya başladı.

Kuzey Kürdistan'da gündelik yaşam siyasi olaylara bağlı olarak şekillenir. Kürdistan'ın dört bir parçasında yaşanan gelişmeler Kürt toplumu tarafından izlenmekte ve yaşamın her alanında belirleyici bir unsur haline almaktadır.

Şırnak'ın Uludere ilçesinde, çalışmamıza başlamak için hazırlık yaptığımız sırada, IŞİD çetelerinin Mahmur Kampı'na saldırıda bulunduğu haberi geldi. Birçok Mahmurlu göç etmişti. Çatışma gün ortasına kadar devam etmişti. Bu olayın duyulması üzerine Uludere halkı ve yakın köylerden gelenler, IŞİD'i kınamak için eylem hazırlıklarına giriştiler. Çalışmaya devam etmek istesek de konuşacak kimseyi bulamadık. Kimse bizimle görüşmek istemiyordu. O gün Uludere'de hiçbir çalışma yapamadık.

Dersim Bölgesinde ise Rojava'daki saldırılar görüşmelerimizin gündemindeydi. Birçok kişi ve özellikle de Dersimli anneler, Rojava'daki durumu eleştiriyorlardı. Dersimli bir annenin yakınması şu şekildeydi:

- Çocuklarımız sabah akşam vatanımız için savaşıyorlar!
- Siz neden onları tek başlarına bırakıyorsunuz!
- Siz neden kardeşlerinize zulmedenlere karşı savaşımaya gitmediniz!

²³ Kars'a bağlı, Kars ve Digor arasındaki kasaba.

-Kızlarımız ve oğullarımız; gençlerimiz, umutlarımız, şehitlerimiz!

-..... (Anne ağlıyor.)

Dersimli annenin bu söyledikleri bizi ne kadar üzse de çalışmamıza devam etmek zorundaydık.

Türkiye Devleti'nin eliyle yürütülen Kürt toplumunun kültürünü yok etme çalışmaları Kürtler üzerinde büyük bir travmaya sebep olmaktadır. Bu travma özellikle iki kuşakta kendini gösterir. Birinci kuşak²⁴ ölümlere varan baskılara ve sert uygulamalara maruz bırakılmıştır. Bu kuşak kendini geçmiş günlerin anıları ile bugünün gerçekleri arasında görmektedir. Bu kuşaktan olanlar, sözlü edebiyat ürünlerini anlatmalarını istediğimizde bize şu şekilde cevap veriyorlardı:

*"Bunları ne yapacaksınız? Bu şeylerin kıymeti yok ve bir işe yaramaz bunlar, artık televizyon var. Televizyona alıştığımızdan bu yana bu tür şeyleri unuttuk. Zaten kimse dinlemiyor bile, eskiden bu tür şeyleri çok söyledik ama artık pek hatırlayamıyoruz."*²⁵

İkinci kuşak²⁶ ise sadece Türk diliyle eğitim veren okullarda eğitim görmüş, kendi kültür ve tarihi yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür ve tarihini öğrenmiştir.²⁷ Bu kuşaktan olanlar bilgiye ulaşma noktasında kısmen daha elverişli bir konumda olduklarından kendi kültürlerine karşı duyarlı ve ona sahip çıkmaya daha yatkındırlar. Bu kuşaktan birçok kişiyle görüşme fırsatımız oldu, yalnız sözlü kültür türlerini bilmediklerinden bu konuda bize yardımcı olmadılar.

Kürt dilinin kullanımı konusunda bizim sahada tespit ettiklerimizi Handan Çağlayan, DİSA'nın 2014 yılında yayınladığı "Aynı Evde Ayrı Diller" adlı araştırmasında Diyarbakır ölçeğinde incelemişti. Bu kitapta, anadilinin kullanımı bağlamında aynı evde yaşayan üç kuşak arasında görülen dil değişimi anlatılmaktadır.²⁸

Araştırmamızı daha çok şehirden uzak köylerde yürüttüğümüzü söylemiştik. Çalışma yaptığımız bölgeler²⁹ genellikle dağlık kesimlerden oluşuyordu. Gidiş

24 50-70 yaş arası.

25 Mehmet Kaya, Pekran Köyü, Diğor, bununla birlikte birçok yörede genel olarak bu durum karşımıza çıkmaktadır.

26 20-30 yaş arası.

27 Ekim Gençliği Dergisi, 2013.

28 Daha geniş bilgi için bakınız: Çağlayan, 2014, s. 63-64.

29 Serhat, Behdinan, Botan ve Dersim-Bingöl.

ve dönüşler pek kolay olmuyordu, zaman zaman kaza tehlikesiyle karşı karşıya kalıyorduk. Mevsimlerden yaz olduğu için birçok yörede halk yaylaya çıkmıştı, biz de masal anlatıcılarına ulaşmak için yaylalara çıkıyorduk. Aracın gidemediği yerler de vardı. Bazen yürüyerek, bazen eşek ve at sırtında görüşmecilere ulaşıyor, çalışmamıza devam ediyorduk. Gittiğimiz yerlerde kalma süremiz sözlü edebiyat ürünlerinin bulunup bulunmamasına göre değişiyordu. Sözlü edebiyat ürünlerinin kaydedilmesi için bazen iki üç gün yaylalarda, köylerde ya da köylerden uzak evlerde kalıyorduk. Kaldığımız yerlerde bazen elektrik sorunu yaşıyorduk, kayıt cihazlarımızın pilinin ve şarjının tükenmesi gibi teknik sorunlarla karşılaşabiliyorduk. Böyle durumlarda görüşmeleri not tutarak kaydediyor, bazen de teknik sorunların çözümü için merkeze dönüyorduk.

Sözlü edebiyat ürünlerini anlatacak bazı kaynak kişiler, kayıt cihazlarımızdan rahatsız oluyor, kayıt cihazlarını açmamıza izin vermeyebiliyorlardı, bazen de kayıt esnasında heyecana kapılıyorlardı; ya söze başlamıyorlar ya da söylediklerini tekrar edemiyorlardı. Bu durum daha çok kamera karşısında ortaya çıkıyordu. Köylülerin izni olmaksızın kaynak kişilerin görüntülerini kaydedemiyorduk ya da en son aşamada çekim yapıyorduk. Zaten çoğu yerde görüntü kaydına mutlak suretle olumsuz cevap veriliyor, bununla birlikte ses kaydına da karşı geliniyordu. Dinî açıdan günah sayıldığını düşündüklerinden sesin kaydedilmesine izin vermiyorlardı. Bu tür yerlerde sözlü edebiyat ürünlerinin kaydedilmesi maalesef mümkün olmuyordu.

Bazı bölgelerde görüşme yapacak kadın anlatıcılara ulaşamıyorduk. Sözlü edebiyat türlerinden özellikle ağıtlar hakkında kadınların bilgisi daha fazla olduğundan ağıtların kaydedilmesi için kadın kaynak kişilere ihtiyacımız vardı. Bazı bölgelerde erkekler “kadın bilmez”, “söyleyemezler” vb. şekilde kadınların yerine karar veriyor, hatta görüşmemize izin vermediklerini bizzat kendileri söylüyorlardı. Her ne kadar kadın arkadaşlarımız, görüşmelere, özellikle ürünlerin kaydedildiği aşamada dâhil olsalar da bu türden olumsuz yaklaşımlara maruz kalabiliyorduk.

D. RAPORUN ÇERÇEVESİ

Bu rapor üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmanın yürütüldüğü bölgeler tanıtılmakta, özellikleri incelenmektedir. Burada ayrıca araştırma sahasından notlar da yer almaktadır. İkinci bölümde Kuzey Kürdistan’da sözlü çocuk edebiyatı ve sözlü edebiyatı oluşturan türlerin örnekler üzerinden değerlendirmeleri yer almaktadır. Sonuç olarak üçüncü bölümde ise Kürdistan’ın sözlü edebiyat türleriyle okulöncesi eğitimi için öneriler getirilmiştir.

Dünyada şimdiye kadar yetişkinler tarafından hazırlanan çocuk edebiyatı üzerinde durulmuştur. Biz bu raporda çocukların sözlü edebiyatı üzerinde de durmaya gayret ettik. Sözlü kültürün zenginliğinden Kürt coğrafyasında yaşayan çocukların faydalanması ve onlar için sözlü bir edebiyatın olması önemlidir. Ayrıca pek çok yerde sözlü edebiyat türleri incelenirken psikanalize başvurmayı uygun gördük. Bununla birlikte kültürel asimilasyonun değişim adı altında nasıl gerçekleştirildiğini de örneklerle açıklamaya çalıştık.

E. RAPORUN TEMSİL NİTELİĞİ

Bu rapor, Kuzey Kürdistan'da temsil niteliği açısından geniş kapsamlı yapılan ilk kurumsal³⁰ çalışmadır. Kuzey Kürdistan, halkları; dil, lehçe ve ağız çeşitliliği; kültürel değerleri; coğrafi ve iklim özellikleri gibi birçok sebepten ötürü farklılıklar göstermektedir. Bu zenginlik karakteristik özelliklerine göre beş farklı coğrafi bölgede karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırma, yukarıda bahsi geçen beş bölgede yapılmakla beraber bütün şehir ve köyleri kapsamamaktadır. Çalışmanın planlama aşamasında, saha araştırmasının belirlenen yerlerde yapılması uygun görülmüştür. Araştırma sonucunda Kuzey Kürdistan'da sözlü edebiyatın durumu ve kullanımı konusunda somut bir değerlendirme yapmak hedeflenmiştir.

Araştırma sırasında kaydedilen ve sonrasında çözümlenen yüzlerce sözlü edebiyat türü bulunmaktadır. Bunların her biri tüm Kürdistanlılar için zengin birer yazılı kaynak niteliğindedir. Sözlü edebiyat türlerinin düzenlenmesiyle birlikte çocuklar ve Kürt aileleri bu eserlerden faydalanabileceklerdir. Bu eserler, Kürtçe eğitimde yazılı ve görsel materyal olarak kullanılacaktır. Bu materyallerin, bölgelerin özellikleri gözetilerek hazırlanması hedeflenmiştir.

30 Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA) ve Diyarbakır Kürt Enstitüsü ortaklığıyla.

BİRİNCİ BÖLÜM

A. BÖLGELERİN ÖZELLİKLERİ

Kürdistan Adının Kullanımı

Kürdistan, ne sınırları belirlenmiş olası bir devletin ne de bağımsız bir devletin adıdır.³¹ Aşağıda gösterilen haritaya göre Kürdistan coğrafyası Türkiye, İran, Irak ve Suriye Devletleri arasında dört parçaya bölünmüştür. Kürdistan topraklarının paylaşımı hakkında yazar ve sosyolog İsmail Beşikçi kapsamlı bilgiler vermiştir.³² Kürt topraklarının paylaşılmasından sonra Kürtler bu dört devletin sınırları içinde kalmışlardır. Kürtler arasında sınırlara yakın yerlerde yaşayan kişiler arasında 'sınırustü' ve 'sınıraltı' terimleri kullanılır.³³

Bu sınır çizgileri bazen bir şehri, bazen bir köyü, bazen bir tarla veya merayı ayırmaktadır. Sınırın iki yanında yaşayanlar birbirini tanıyan ve akrabalık bağları olan kişilerdir. İletişimlerini bazen telefonla, bazen de kaçak yolla gerçekleştirmektedirler. Araştırmamızda Silopi, Cizre, Nusaybin, Şemdinli, Uludere ve birçok köyde bu türden ilişkiler karşımıza çıkmıştır.

Kürtler tarafından halk arasında "Kürdistan" adı bir ülke adı gibi kullanılmaktadır. Bunun sonucu olarak Kuzey Kürdistan Türkiye sınırları içerisine girmektedir. Güney, Irak sınırları içerisinde; Batı, Suriye sınırlarında ve Doğu, İran sınırları içerisinde yer almaktadır. Aşağıdaki haritada Kürdistan coğrafyasının hangi devletlerin içinde yer aldığı gösterilmektedir.

31 Nikitin 2013, s. 56.

32 Kürdistan'ın emperyalist paylaşımı şüphesiz sömürgeci devletlerin işidir. 1915 yılında İngiltere, Fransa, Rusya Çarlığı arasında yapılan Scyes-Picot adlı antlaşmada Kürdistan'ın paylaşılması amaçlandı. Daha o dönemde Kürdistan'ın topraklarının paylaşılması amaçlanmıştı. Bakınız: Beşikçi 1991.

33 Araştırma yaptığımız yerlerde bu iki sözcük kullanılmaktadır. Sınırustü tabiri Nusaybin ve Cizre bölgesinde Kuzey Kürdistan'daki Kürtler için; sınıraltı tabiri ise Batı Kürdistan'daki Kürtler için kullanılmaktadır. Bahsedilen sınır çizgisi Türkiye ve Suriye arasındaki sınır çizgisidir. Sınırustü ve sınıraltı tabirleri adını iki devlet arasında yer alan bu tren yolundan alır. İki devlet arasındaki sınır olarak kabul edilen bu tren yoludur.

Görsel 1. Kürdistan Coğrafyasının Haritası.³⁴

Kürdistan'da her bölge kendi toplumsal, tarihî, coğrafi özelliklerine göre adlandırılmıştır. Bölgelerin paylaşılması ve adlandırılmasında tarihi ve sosyal olaylar, aşılamanayan yüksek dağlar büyük rol oynamaktadır. Bu bölgeler esas olarak sınırları ortadan kaldırmakta ve bütün sınırlandırılmış geniş alanları bünyesinde barındırmaktadır.³⁵ Toplum tarafından fikir ve duyarlılık açısından Kürdistan coğrafyasında devletlerin koymuş olduğu sınırların hiçbir anlamı yoktur. Bununla beraber sınırların varlığı, Kürtler arasında, yaşanan yöre açısından büyük bir engel ve parçalanma yaratmaktadır. Kürtler sadece resmî yollarla birbirlerini görebilmektedirler, aksi takdirde (kaçak yolla, devletin resmî izni olmaksızın sınırları geçerek) öldürülme tehlikesiyle karşılaşmaktadırlar.

Bölgeler arasında kültürel aktarım yerleşik hayatın korunmasıyla birlikte canlılığını her zaman devam ettirir. Öte yandan bölgeler arasındaki ilişkiler büyük oranda coğrafi unsurlara ve iklime bağlıdır. Serhat-Behdinan, Beh-

³⁴ Bakınız: Paris Kürt Enstitüsü 1993.

³⁵ Behdinan Bölgesi sadece Hakkari'den ibaret değildir, aynı zamanda birçok Güney Kürdistan şehri bu bölgede yer alır. Botan Bölgesinde birçok Batı Kürdistan şehri yer alır.

dinan-Dersim, Serhat-Diyarbakır Behdinan-Diyarbakır bölgeleri arasındaki toplumsal ilişkiler coğrafi özelliklerin ve iklimin etkisiyle gelişmemiştir. Her bölge kendine özgü bir özelliğe sahiptir; bölgelerin özelliklerinin şekillenmesinde ilk sırada iklim, ikinci sırada iklime bağlı coğrafi özellikler, sonraki sıralarda toplumsal olaylar ve bununla birlikte ekonomik unsurlar yer alır. Bölgeler arasında büyük bir farklılık söz konusu değildir. Kişilerin birbirinden ayırt edilmesinin en kolay yolu kullandıkları bölgesel ağız ve şivedir. Konuşma esnasında kimin hangi bölgeden olduğu bu yolla belirlenebilir. Her bölge kendine has bir şiveye sahiptir. Kürtçeyi iyi bilen biri Kuzey Kürdistan'daki bölgelerin şivelerini anlayabilir ve halkla iletişim kurabilir.

1. Serhat Bölgesi

Diğer bölgelere göre en geniş coğrafyaya sahip bölge Serhat'tır. Halk arasında sınırların, dağların, kar ve yaylanın, dengbêjlerin memleketi olarak bilinir.³⁶ Serhat bölgesi Bingöl şehrinden başlar, Kars'a kadar ulaşarak birçok şehri ve bölgeyi içinde barındırır.³⁷ Çalışmamız Serhat bölgesinin bütün şehirlerinde gerçekleşmedi. Çalışma yürüttüğümüz yerler sırasıyla şunlardır: Kars, Kağızman, Pazarcık, Diğor, Iğdır, Tuzluca, Ağrı, Doğubayazıt, Diyadin, Patnos, Van, Muradiye, Çaldıran, Erciş, Muş, Varto, Bulanık, Bitlis, Adilcevaz, Ahlat, Hizan ve Tatvan. Serhat Bölgesi, bölgeler arasında en fazla sözlü edebiyat türünün kaydedildiği yerdir. Her şehrin ve köyün yöre ve ocağında mutlaka bir dengbêj karşımıza çıkmaktadır. İklim özellikleri ve toplumsal olaylar doğrudan doğruya sözlü edebiyatı etkilemektedir. Masal ve şarkılarda toplumsal ve siyasi olayların etkisi daha fazladır.³⁸ Genel olarak Serhat bölgesinde anadili bilinci oldukça zayıftır. Dilini, kültürünü ve tarihini koruma bilinci güçsüz kalmıştır. Serhat bölgesindeki folklorik zenginlik doğal olarak devam etmektedir, yalnız bu zenginlik asimilasyon dalgalarının etkisiyle boğulma noktasına doğru gitmektedir.

Serhat bölgesindeki araştırmalarımızda birçok şehir ve köyde duvara asılmış Şahmeran³⁹ resmi gördük. Şahmeran her ne kadar diğer Kürdistan bölgelerinde bilinip sevilse de Serhat bölgesindeki kadınlar için özel bir anlam ifade

36 Gültekin 2013.

37 Türkiye Devleti sınırlarının dışında diğer devletlerin sınır bölgelerini de kapsar.

38 Ulugana 2012.

39 Şahmeran Kürdistan'ın sözlü edebiyatında halk arasında söylenen mitolojik bir efsanedir. Şahmeran'ın yarısı kadın, yarısı yilandır. Şahmeran Serhat bölgesinin kadınları arasında önemli bir yer tutar. Efsanede yüksek bölgeler, yaylalar, soğuk pınarlar anlatılmaktadır. Bu bağlamda efsanenin Serhat bölgesinde oluştuğuna inanılır.

eder. Yastıkların üzerine, sandık astarlarına ve daha birçok yere Şahmeran resimleri nakşedilmektedir. Serhat kadınları Şahmeran imgesini yaşam alanlarında kullanmakta ve sanatlarında ona büyük bir yer vermektedirler; Şahmeran imgesi kadınlığın yapı taşı olarak folklorik bir değere sahiptir. Görsel-2’de Serhat bölgesinde bir köyün duvarına asılı Şahmeran levhası bulunmaktadır; bu fotoğraf saha çalışması esnasında çekilmiştir.

Serhat bölgesi diğer bölgelere nazaran daha fakir bir bölgedir. Gözlem ve tespitlerimize göre Ağrı Ayaklanması⁴⁰ ve Zilan Katliamı⁴¹ sonrasında Türkiye devletinin siyasi kontrolünde asimilasyona maruz kalmıştır. Özellikle ayaklanmanın olduğu bölgelerde bu politikaların etkileri açıkça görülmektedir.

Görsel 2. Hallaç Köyünde Bir Evin Duvarına Asılı Şahmeran Levhası, Doğubayazıt Ağrı, Serhat (Temmuz 2014).

2. Behdinan Bölgesi

Behdinan ya da Hakkari bölgesi; Hakkari, Betüşşebap, Uludere, Çukurca, Yüksekova, Şemdinli, Başkale, Gürpınar ve Faraşın’dan meydana gelir. Bununla birlikte Kürdistan’ın güneyi, doğusu ve batısından da birçok bölgeyi sınırları içine alır. Behdinan bölgesinin şivesi Kürtçenin Sorani lehçesine yakındır.⁴² Behdinan bölgesi coğrafi açıdan kapalı bir bölge olup kimsenin kolay kolay yolunun düşmediği, aynı zamanda dış etkilere maruz kalmayan bir yerdedir.

40 1926 yılında başlayıp 1930 yazında son bulur. Daha geniş bilgi için bakınız: Karaca 2013 İhsan Nuri Paşa’nın Anıları 1984.

41 13 Temmuz 1930 ’da Erciş’te 15 binden fazla Kürt katledildi. Bakınız: Ulugana 2012.

42 Joyce Blau, Philip Kreyenbroek, Christine Allison, 2003.

Bu yüzden kimlik özelliklerini; dil ve kültürünü korumuştur. Sözlü edebiyatın dili çok canlıdır ve günlük hayatta da sözlü edebiyat türleri kullanılmaktadır. Bu bölge sözlü edebiyat açısından çok zengin olup Serhat bölgesinden sonra sözlü edebiyat ürünlerinin en fazla kaydedildiği yerdir.

Behdinan bölgesi tarihten bu yana birçok kavganın ve saldırının meydana gelmiş olduğu bölgedir. Bölgede kaydedilen sözlü edebiyat ürünlerinde Mir Bedirhanlar ve diğer destanlar gibi tarihi, siyasi ve toplumsal olayların etkisi ön plana çıkmaktadır. Sözlü kültürde her ne kadar geçmiş olayların etkisi görülse de toplumsal hayat güncel olaylara göre şekillenir ve yansımalarına sözlü edebiyatta da rastlanır. Bu duruma Hakkari'nin Çukurca ilçesinden bir örnek verebiliriz:

*Git sıpa vay sen delisin
Cılız sıpa vay sen delisin
Kendini bir lokma için sıkıyorsun
Sen bu dünyayı görmüyor musun?*

*Git sıpa vay sen delisin
Cılız sıpa vay sen delisin
Asiliği ardından sürüyorsun
Bir adım sonra başını eğersin.*

*Akşam yemeği halkı, vadi karanlıktır
Sıpa ve askerler aşığa indiler
Gerilla ateş açtı
Ceset ve leş dolu yemeğe dön bak
Karanlık gökyüzünden skorsky indi.
Topladı ceset ve leşleri.⁴³*

Bu sözler, halk arasında tekerleme olarak hızlı bir şekilde, eleştiri amacıyla söylenir. Bu tekerlemede geçici köy korucuları eleştirilmektedir.⁴⁴ Geçici köy

43 İsmail Durdu adlı görüşmeciden Çukurca ilçesinde kaydedildi.

44 Türkiye Devleti'nde geçmişten bu yana genel güvenlik ve koruma amacıyla sivil yurttaşların silahlandırılması yoluyla yarı askeri örgütler oluşturulmuştur, bu oluşum günümüze kadar devam etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu tür örgütlenmeler Hamidiye Alayları adıyla anılmaktaydı ve çoğunluğu Kürt aşiretlerinden oluşmaktaydı. En başından bu yana Ermenilere ve Osmanlı'nın diğer düşmanlarına karşı silahlandırılmışlardı. Cumhuriyet Dönemi'nde ise Geçici Köy Koruculuğu adıyla PKK başkaldırısına karşı yarı askeri bir örgüt olarak Kürt köylüleri tarafından oluşturuldu.

Geçici köy koruculuğu sistemi 1924 yılında çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu'ndan resmi temelini

koruculuğuna, gerilla ve asker arasındaki savaşa değinilmiştir. Bu savaşın etkisiyle Kuzey Kürdistan'ın tümünde binlerce köy yakılmış, yıkılmış ve boşaltılmıştır.⁴⁵ Araştırma sırasında onlarca yakılmış köy karşımıza çıktı. Hakkari ve Çukurca arasında sadece iki üç köy kalmıştı. Önceden Çukurca'ya bağlı köylerin hepsi yakılmıştı. Bu yüzden köylüler ya şehirlere ya da başka yerlere göç etmişlerdi.

Kapalı bir coğrafyaya sahip olmasından ötürü bölgede, modernizmin ve kültürel asimilasyonun etkisi daha az görülür. Bu bölgede yaşayanlar Kürt toplumunun doğal ve kendine özgü temellerini bünyelerinde sürdürmüşlerdir. Gündelik yaşamda kadın aktif bir role, güce ve kudrete sahiptir. Behdinan bölgesinde kadınların rolü ailevi ilişkilerde, kültürel ve siyasal alanda açıkça görülmektedir. Hem sanat hem de yönetim açısından kadın ön plandadır. Şemdinli, Uludere, Yüksekova gibi Behdinan bölgesinin pek çok farklı yerinde lokantalarda kadın ve erkek birlikte oturup yemeklerini yiyebilmektedir. Aralarında herhangi bir farklılık yoktur. Serhat, Diyarbakır, Batman gibi bölgelerde özellikle lokantalarda aile yeri bulunmaktadır, aile üyeleri dışında herhangi bir erkek buraya oturmamaktadır. Buralarda dinin etkisi açıkça görülmektedir. Çoğunlukla bakış açısı, bilgi ve dini faaliyetlerin farklılığı böyle bir duruma neden olmaktadır. Bu bağlamda kadın ve erkek yan yana gelmemeli, birbirinden uzak durmalıdır ki günah işlenmesin. Behdinan bölgesinde aynı din benimsenmesine rağmen böyle bir ayrım görülmemektedir.

3. Botan Bölgesi

Botan Bölgesi, Kuzey Kürdistan'ın Kürt kültürü açısından en zengin ve en eski bölgesidir. Bu bölgede sömürgeci devletlerin belirlediği sınır çizgileri yoktur ve bu bölge sadece Kuzey Kürdistan'dan ibaret değildir. Nusaybin, Midyat, Cizre, İdil, Silopi, Şırnak, Siirt, Pervari, Herekol; Batı Kürdistan'dan Derik, Kamışlı; Güney Kürdistan'dan Zaho ve birçok şehir Botan bölgesinin sınırları içerisinde yer alır. Cizira Botan (Cizre) şehri bu bölgede merkez kabul edilir. Siyasal ve kültürel anlamda diğer şehirlere nazaran gelişmiştir.⁴⁶ Botan bölgesi Behdinan bölgesinden sonra gündelik yaşamda anadilinin en çok konu-

alır. 26 Mart 1985 tarihinde kanununun 74. bendinde yapılan değişiklikle valinin teklifi, İçişleri Bakanlığı'nın onayıyla, muhtarın teklifi ve kaymakamlıktan alınan karar ile gönüllülerden oluşan bir kurumdur. Geçici Köy Korucuları aynı zamanda 90 bine yaklaşan bir sayıyla idari açıdan muhtara, işe koşulma bakımından da Jandarma Başkomutanlığına bağlıdır. Daha geniş bilgi için bakınız: Özar, Uçarlar & Aytar 2013.

45 Bakınız: Hüsnü Öndül, İHD, 2010.

46 Bakınız: Reş, 2013.

şulduğu bölgedir. Bazı yörelerde değişik ağız özellikleri görölmekle birlikte en çok Botan ağzıyla konuşulmaktadır. Toplumsal hayatta konuşma dili olarak anadili kullanımının korunması sonucunda sözlü edebiyat türleri de varlıklarını korumuştur. Her Botanlı'nın belleğinde aktarılacak en az bir masal, bilmece ve diğer sözlü edebiyat ürünleri bulunmaktadır.

Cizira Botan'da kadınların karalar bağlaması dikkatimizi çekti. Her ne kadar şeyh ve molla gibi dinî etkiye sahip kişilerin, kadınların giyim tarzını etkilediği bilinse de burada tarihi olayların etkisi de görölmektedir. Halk arasında Cizira Botan kadınlarının karalar bağlamasına sebep olarak Mem ve Zin⁴⁷ gösterilir. Mem ve Zin'in muratlarına erememeleri; insanların, ikisinin yasını tutup karalar bağlamasına, siyah elbise giyip yüzlerini beyaz bir örtüyle örtmelerine sebep olur. Mem ve Zin'olayı bölgede büyük bir etki uyandırmıştır. Mem ve Zin için karalar bağlama durumu, uzun bir dönem devam ettiği için bir süre sonra bu yasin getirisi olarak Cizira Botan kadınlarının giyim tarzı halini almıştır.

4. Diyarbakır Bölgesi

Diyarbakır bölgesinde araştırma için birkaç merkez seçildi. Diyarbakır, Batman, Gercüş, Dargeçit, Silvan ve Ergani'de çalışma yürütöldü. Diyarbakır bölgesinde Kürt dilinin kullanımı zayıftır. Şehir merkezlerinde çoğunlukla yaşlı kadın ve erkekler Kürt diliyle konuşmaktadırlar. Yaşlar küçöldükçe Kürtçenin kullanımı da azalmaktadır. Köylerde ise şehirlere oranla Kürtçe konuşma oranı daha yüksektir.

Diyarbakır bölgesi siyasal ve sosyal açıdan diğer bölgelere oranla daha gelişmiş bir özellik sergiler. Kuzey Kürdistan'da Diyarbakır, Kürt Siyasal Hareketi'nin⁴⁸ merkezi olarak görölr. Diyarbakır aynı zamanda kuzey Kürtlerinin kültür merkezi olarak da kabul edilir. Diğer bölgelerde yaptığımız saha çalışması sırasında köylü ve şehirliler bizi; "Bizim başkentimizden geldiniz." diyerek karşılıyorlardı. Batı, Doğu ve Güney Kürdistan Diyarbakır şehrini Kürdistan'ın başkenti olarak görmektedir.

5. Dersim Bölgesi

Dersim Bölgesi anadili kullanımının en az olduğu bölgedir. Sözlü edebiyatın gelişiminde ve şekillenmesinde tarihi olayların rolü Dersim Bölgesinde de karşımıza çıkar. Dersim sözlü edebiyatı doğrudan doğruya Dersim Katlia-

47 Bkz: Ehmedê Xani, 2000.

48 Bkz: Çakır, 2014.

mı'nın⁴⁹ etkisi altında kalmış ve bu yönde şekil almıştır. Dersim Bölgesinde kaydettiğimiz sözlü edebiyat türlerinin çoğunda tarihi olayların izlerini görmek mümkündür.

Dersim Bölgesinde yaşlar küçüldükçe Kürt dilinin kullanımı azalmaktadır. Buna bağlı olarak yaşlar küçüldükçe sözlü edebiyata ilgi de o denli azalmaktadır. Dersim merkezinin sokaklarında, köylerinde çocuklar aralarında Türkçe konuşmakta; Kürt dilinden, kültüründen ve tarihinden bihaber yaşamaktadırlar. Yetişkinler ise gündelik yaşamda çocuklarla Türkçe konuşmaktadırlar,⁵⁰ yaşları 60-70'i geçmiş olan kişiler ise Türkçe bilmediklerinden kendi aralarında Kürtçe konuşmaktadırlar.

Görüşmelerimizde Dersim'de meydana gelen olayların etkisi hala görülmektedir. Görüşmelerimizde sözlü edebiyat ürünlerinin anlatımı sırasında konulara bağlı olarak gözlerden yaşlar boşalıyordu. Yöre halkının büyük zulüm ve baskı gördüğünü ve bunların yüreklerinde derin yaralara yol açtığını hissediyorduk.

49 Kürdistan'da mücadele alanı yıkıldıktan sonra askeri operasyonlar düzenlendi, özel müfettişler ve valiler Dersim'e gönderildi. Kız çocuklarını ailelerinden zorla koparıp ya hizmetçi olarak kullandılar ya da evlendirdiler. Bu kızları Türk gibi yetiştirdiler. Tunceli nüfusunu 130 binden 50 bine düşürdüler.50-60 bin Dersimliyi topluca katledip telef ettiler. Tunceli Kanununun gerçekleştirilmesinin Kürtler üzerindeki etkisinin ne yönde olduğu üzerine araştırma yapılmalıdır. Bu kanunun en önemli amacı Dersim halkındaki Kürt ve Kürdistan kimliğini ortadan kaldırmaktır. Soykırımdan kurtulan Dersimlileri Kemalist amaçlara yönelik yetiştirmek amacıyla bu çalışma yapıldı. Daha geniş bilgi için bakınız Beşikçi 1990.

50 Diyarbakır bölgesindeki araştırmada çocuklarla konuşmaya yönelik bir örnekte torunların hatırı için Türkçe öğrenmeyi şu şekilde anlatmaktadır:

Görsel 3. Gedik Anne, Dersim, Merkez, 99 Yaşında, Ağustos, 2014.

Dersim merkezinde Gedik Anne, sohbet esnasında Türkiye Devleti başbakanına ulaştırılmak üzere, yıllardır etkisini devam ettiren Dersim olaylarının korkusunu şu sözlerle dile getirdi:

-“Bu devlet bizi öldürdü, sayıca azalttı, tüketti!

-..... (sessizlik)

-Biz bunları size söyledik.

-Belki sesimiz Erdoğan'a ulaşır.

-..... (Gedik Anne gülüyor, biz de onunla beraber gülüyoruz.)

*Gedik Anne' nin söyledikleri üzerine hem güldük hem hüznüldük. Görüşme-
de görüldüğü üzere Dersimliler hala soykırımın etkisini taşımaktadırlar.*

“Onlarla Kürtçe konuşuyorum yanıt vermeyi bile bilmiyorlar. Kaçıp gidiyorlar.” (Kibar, birinci kuşak) Görüşmeler esnasında, birinci kuşaklar en çok torunlarına olan sevgilerinden söz ettiler. Onlara göre “çocuklar cevizin kabuğu ise torunlar ceviz içi” idi. Üç kuşakla bir arada görüşme yaptığım ailelerde, bu sevgiyi dinlemekle yetinmedim, gözlemledim de. Ancak aradaki dil engeli hem bu sevginin layıkıyla paylaşılmasına, hem dede-neneyle torunlar arasında tatmin edici bir diyalog kurulmasına engel. Torunların, dilini anlamadıkları nene-dedenin yanında uzun süre oturmaktan bile sıkıldıkları durumlardan söz edildi. Bu durum aynı dili konuşmaktan, birbirlerini anlamamaktan kaynaklanmaktadır. Daha fazla bilgi için bakınız Çağlayan 2014, sayfa. 77.

B. ARAŞTIRMA SAHASINDAN NOTLAR

Araştırma sürecinde hem bizim tarafımızca hem de araştırma yaptığımız kişilerce farklı duygu ve düşünceler ortaya çıktı. Bölgelerin özellikleri, sosyal yaşam; olay ve etkinlikler bizim bu çalışmamıza birçok şey katmıştır.

1. Köy Adlarının Değiştirilmesi

Türkiye Devleti tarafından Kuzey Kürdistan'ın bütün bölgelerindeki köy, kasaba ve şehirlerin adları değiştirilmiştir.⁵¹ Öte yandan hiçbir köy Türkçe adıyla bilinmemekte ya da Türkçe adlar halk tarafından kullanılmamaktadır. Devletin bu adların kullanılması yönünde baskıcı çabası sadece resmi kurumlarda yürürlüğe girmiştir. Bir devlet kurumunda bu konuyla alakalı çok ilginç bir şey karşımıza çıktı. Behdinan bölgesinin Başkale yakınlarında yüksek bir dağın üzerinde bir karakol vardı. Behdinan dağlarını görüntülemek için o dağa çıkmak istedik. Karakol amirinin izniyle karakolun bahçesinden dağların fotoğraflarını çektik, ardından komutanın odasına geçip çay içtik. Bu sırada duvarda büyük bir haritanın asılı olduğunu fark ettim. Bu bölgenin haritasıydı ve bütün köyler eski (Kürtçe) adlarıyla yazılmıştı. Devlet Kürtlere bu adları yasaklamıştı; ancak kendi yararına onları kullanıyordu.

Köy adlarının yasaklanmasının sonuçlarını çalışma yaptığımız her köyde görmek mümkündü. Şehirlerden köylere gittiğimiz zaman halk arasında Türkçe⁵² köy adlarını sorduğumuzda bu köyleri bilen çıkmıyordu, yalnız Kürtçe sorduğumuzda cevapları olumlu yönde oluyordu. Köylerin Türkçe adlarını yalnızca muhtarlar biliyordu. Onlar da sadece kendi köylerinin ve civar köylerin adlarını biliyordu. Köylüler ve muhtar hem kendi köylerinin hem de bölgedeki bütün köylerin adlarının Kürtçesini biliyorlardı.

Köylülere köy adlarını sorduğumuzda iki şekilde karşılık veriyorlardı. Ya köyün adını iki dilde söylüyorlardı ya da şu şekilde soruyorlardı: “Kürtçe mi, Türkçe mi?” İğdir'ın Tuzluca ilçesine bağlı Civani köyünde görüşme yapacağımız kişilerin adreslerini almak ve köyle ilgili bilgiler toplamak için sorular sorduğumuzda, şöyle cevaplar alıyorduk:

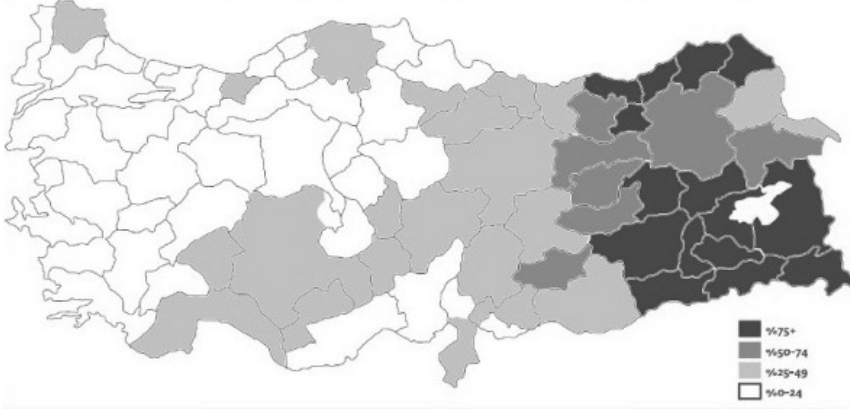
“Kürtçe adıyla mı, Türkçe adıyla mı?” Bu karmaşıklıktan sonra iki dilde not aldık ve oradan ayrıldık.

Türkiye'de tüm halkların Türkleştirilmesi amacıyla çeşitli politikalar yürütül-

51 Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana genel itibarıyla 12 bin köyün adı değiştirilmiştir (Tunçel, 2000). Toplamda 41 bin yer adı değiştirilmişti (Nişanyan, 2011).

52 Resmi haritalarda yazılmış olanlar ya da levhalarda yazılmış olanlar.

müştür. Bu politikalara örnek olarak birçok bölgede yer ve mekan adlarının değiştirilmesini gösterebiliriz. “Türkiye’de Köy Adlarının Değişimi”⁵³ adlı araştırmanın sonuç bölümünde meydana gelen bu değişim açıkça ortaya konulmuştur.

Görsel 4. Türkiye’de Köy Adlarının Değişim Oranı (Nişanyan, 2011, s. 52).

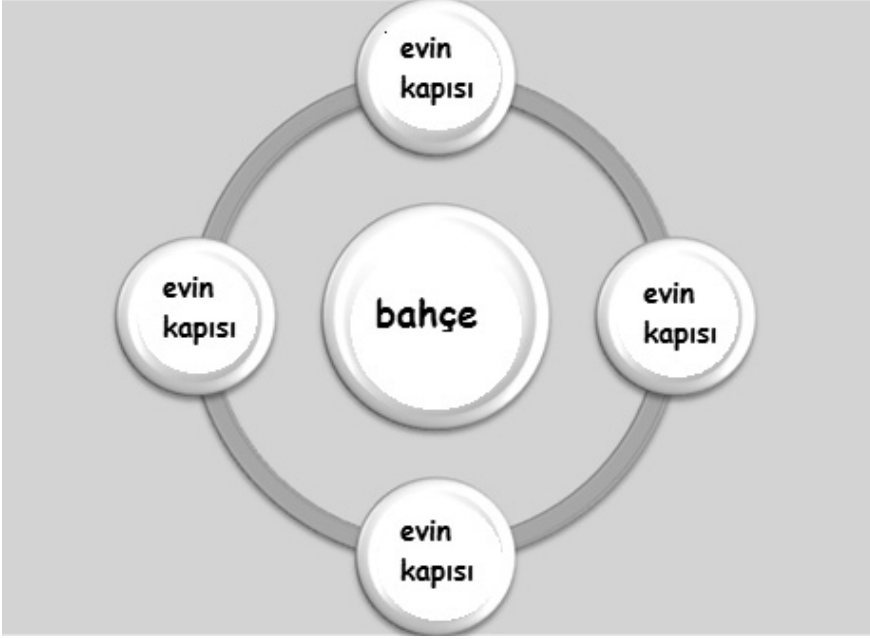
2. Kültürel Aktarım

Behdinan bölgesinde Van’ın Gürpınar ilçesine bağlı Gola Bozo köyünde Kalê Şinoyi adlı yaşlı bir adamın misafiri olduk. Kalê Şinoyi yazardı, bununla birlikte 2000’li yıllarda “Azadiya Welat” adlı gazetede yazıları yayınlanmıştı. Seksen yaşındaydı, yalnız çalışmaları ve eserleri yaşını aşmıştı. Özel olarak yapılmış dört sandıkta yüzlerce eseri mevcuttu. Kalê Şinoyi canlı bir tarih örneği idi, sandıklardaki eserleri akademi ve enstitülerin yıllardır üzerine çalıştıkları çalışmalarla doluydu. Kalê Şinoyi aynı zamanda edebiyat alanında da yetkin birisiydi. Onunla görüşmemiz gayet verimli geçti. Kürt adetleri üzerine konu açıldığı anda şöyle bir tespitte bulundu: “Kürtlerin özgün kültüründe din değişiminden sonra büyük değişimler meydana geldi, bununla birlikte değişim şehirlerden köylere doğru oldu. Önceden bir kadın herkesin içinde çocuğunu emzirebiliyorken şimdi bu durum ortadan kalktı.”

Bu görüşmenin ardından birlikte eski yapıları dolaştık, eski evlerin yapımı ve yararları konusunda bize bilgi verdi. Söylediklerine göre; eski evler sosyalleşme imkânı sunuyordu. Kale Şinoyi köyde bu amaçla yapılmış evleri bize gösterdi. Evler şu şekildeydi; dört evin dört kapısı ortak bir yere; bir bahçeye doğru açıyordu; bu bahçe aynı zamanda sosyalleşme alanıydı. Aşağıdaki gör-

53 Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Değiştirilen Yeradları (Nişanyan 2011).

sel, Kalê Şinoyi'nin söylediklerinden yola çıkılarak tasarlanmıştır. Daha sonra birçok bölgede bu tür yapılara rastladık.

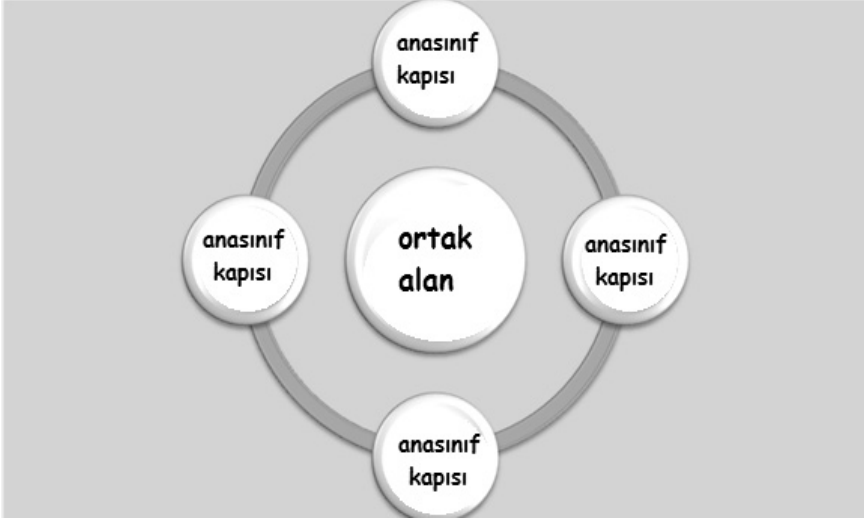

Görsel 5. Evlerin Düzenlenme Şekli, Gola Bozo Köyü, Gürpınar -Van/ Kuzey Kürdistan.

Dünyada etkin bir şekilde alternatif eğitim veren öğretim modelleri vardır. Dünyadaki alternatif eğitim modellerinden biri Reggio Emilia adlı modeldir.⁵⁴ Kuzey İtalya'da bu modelin adıyla bir anaokulu kurulmuştur. Bu okulların fiziki yapısıyla Kuzey Kürdistan'daki evler büyük benzerlik taşımaktadır. Reggio

54 Reggio Emilia Kuzey İtalya'da bir kasabanın adıdır. Bu kasaba Reggio Emilia Modeli adıyla tanınmaktadır. Bu kasabanın halkı bölgesel işletmelere daha çok güven duymaktadırlar. Bu kasabasının belediyesinin gelirinin yüzde onu (%10) Reggio Emilia okullarına ayrılmaktadır. Reggio Emilia okulları II. Dünya Savaşı yıkımları arasında aileler tarafından inşa edilmiştir. Ünlü psikolog ve felsefeci Loris Malaguzzi, belediyenin ve ailelerin öncülüğünde bu okulların sistemini oluşturmuştur. Bu düzen aynı zamanda geleneksel düzene karşı ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllarda doğum oranının artması ve güneyden gelen göçlerle küçük çocukların okul ihtiyacı artmıştır. Başlangıç olarak aileler tarafından Reggio Emilia okulları sistemi oluşturulmuş, ardından bölge yönetiminin desteğiyle kasabaya yayılmıştır. Faşist yönetimin yenilgisinden sonra özgür bir yaşam ortaya çıkmıştır; herkes özgürce düşünüp araştırma yapabiliyordu. Kadınlar haklarını elde ettikten sonra Reggio Emilia okulları her yere dağıldı. Reggio Emilia okullarının yönetimi 1967 yılına kadar ailelerin elindeydi, bu dönemden sonra Reggio Emilia belediyeler tarafından yönetilmeye başladı. 1996 yılında Eğitim Bakanlığı öğretmenlerin eğitimi için Reggio Emilia belediyesiyle anlaşma imzaladı. Reggio Emilia okullarının sistemi genel olarak şöyledir: Eğitimde çocuk merkezdedir, eğitim öğretmen ve ailelerin rehberliğinde yürür, 4 aylıktan 3 yaşına kadar çocuklar için ve 3-6 yaş çocuklar için iki grup şeklinde eğitim verilmektedir (Pekdoğan, 2012).

Emilia'nın okulları genellikle tek kattan oluşmuştur ve sınıfların kapısı büyük ve ortak bir alana doğru açılmaktadır. Okula gelen aileler ve öğretmenlerin katılımıyla etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Bu etkinlikler aracılığıyla çocuklara sosyalleşme imkânı tanınır.

Görsel 6. Reggio Emilia, Anaokullarının Düzenlenme Şekli, Reggio Emilia-İtalya'nın Kuzeyi.

Kalê Şinoyi, Ermeniler hakkında da konuştu. Bu yörede Ermeniler de yaşamışlar, aynı zamanda bu yöre Ermenilerin atalarına da aittir. Kalê Şinoyi'nin dediğine göre önceden Ermenilerin yılbaşını kutladığı gün 27 Ocak'tı. Bu gün "Hıristiyanların Haç Günü" olarak adlandırılıyordu. Bununla birlikte yılbaşı kutlamalarında birçok etkinlik gerçekleştiriliyordu, bir tanesi şöyledir: Büyük, geniş ve derin bir kap getirilip içine yoğurt dolduruluyor. Küçük bir haç yoğurdun içine atılıp karıştırılıyor. İki ya da üç kişi ağızlarıyla yoğurdun içindeki haçı bulmaya çalışıyor. Sonunda haçı bulan kişi bir yıl boyunca Haçın Sahibi (Haçın Muhtarı) oluyor.

Türkiye'deki okullarda özellikle 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda bu yarışma yapılmaktadır, özellikle Kuzey Kürdistan ve Türkiye'nin diğer yerlerinde bu yarışma düzenlenmektedir. Yoğurdun içine para atılıp karıştırılır, ardından elleri arkadan bağlı iki üç çocuk ağızlarıyla yoğurdun içindeki parayı bulmaya çalışırlar. Bu yarışma bazı yörelerde bozuk para yerine altınla yapılmaktadır.

3. Tarihin Yıkımları

Kuzey Kürdistan'da birçok yörede yüzlerce kilise bulunmaktadır, günümüzde kullanılanları diğer yerlere oranla sayıca çok azdır.⁵⁵ Araştırma sürecinde Kars'tan Mardin'in Midyat ilçesine değin çok fazla kilise karşımıza çıktı. Yalnız bu yerlerin büyük bir çoğunluğu ya boştu ya da yıkıma uğramıştı. Kars'ın Diğor ilçesine bağlı Pekran adlı köyde köylülerle aramızdaki görüşmede konumuz kiliselere geldi. Bu köyde biri köy içinde, biri de köy dışında olmak üzere iki kilise bulunmaktaydı, yalnız bu iki kilise de yıkılmıştı. Köy içindeki kilise daha çok harap olmuştu. Köylülerin verdiği bilgilere göre Türk ordusunun askerleri akşamüstü saatlerinde kiliseyi kurşun yağmuruna tutuyorlardı, bazen de bilinçli olarak kiliseye nişan alıp hem onu yıkıyorlar hem de hiç kimsenin içeri girmesine izin vermiyorlardı. Aşağıdaki fotoğrafta (görsel-7) Türk ordusunun askerleri tarafından atılan kurşunların izleri belli olmaktadır.

Kiliselerin yıkılması ve harap edilmesi bir devlet politikası olarak ya toplumun ya da devlet güçlerinin eliyle yürütülmüştür. Bu süreçte konuştuğumuz Midyat Süryanileri kiliselere karşı yürütölen devlet baskısı hakkındaki fikir ve düşüncelerini bizimle şu şekilde paylaştılar:

– Biz bu kiliseyi devletin askeri gücünden gizli bir şekilde onardık, hala devletin buraya gelip kiliseyi yıkmasından korkuyoruz⁵⁶

Devlete karşı hissedilen korku ve şüphe köylülerin gözlerinden okunuyordu. Midyat Süryanileri yıkılmış onlarca kiliseyi yeniden onarmaya, inşa etmeye ya da ıslah etmeye çabalıyorlardı. Ancak köylüler devletin hala engelleri ve tehditleriyle karşılaşmakta olduklarını belirtmekteydiler.

55 UNESCO verilerine göre 1974 yılından 1923 yılına kadar Ermenilerin 913 adet tarihi eserinden 464 tanesi yok edildi. 252 tanesi yıkıldı.197 tanesinin de düzenlenmesi gerekmektedir. Bkz: Ermeni Soykırım Müzesi ve Enstitüsü, 2014.

56 Süryanilerin Aynwerd adlı köyünde, Midyat, Ağustos 2014.

Görsel 7 Türk Askerleri Tarafından Kurşun Yağmuruna Tutulan Ermeni Kilisesi, Pekran Köyü, Dığor, Kars, Temmuz 2014

Aşağıdaki kilise ise (görsel 8) Başkale ilçesine bağlı Hespistan köyünde sahipsiz kalıp harap olmuştur. Birçok yerde olduğu gibi köylülerin eliyle yıkıma uğramıştır. Köylülerin verdiği bilgilere göre; köylüler kiliseleri yıkmakta ve kilise taşlarını evlerinin duvarlarında kullanmaktadırlar. Tarihi eserlerin korunmama sebebini sorduğumuzda birinci sebebin din olmadığı sonucuna vardık. Devletin asimilasyon politikası sürecinde ilk çalışmalar devlet eliyle yapılmaktadır. Bu temelde en önemli unsur bu durumun toplum üzerindeki etkisidir. Devlet tarafından her ne kırım yapılıyorsa bu, toplumun gözü önünde gerçekleştirilmektedir. Devlet tarafından kiliselerin yıkım anları köylülerin ve şehirlilerin buna şahit edilmesiyle gerçekleşir. Devlet kültürel asimilasyon

çerçevesinde bu yolu kullanıp toplum üzerinde etkide bulunmaya çalışır. Başlangıçta toplum üzerine bir korku tesiri uyandırır, bir süre sonra toplumda kendi kültür ve tarihini ihmal etme durumu ortaya çıkar. Bu ihmal etme sürecinde devlet ortadan çekilir, köylüler ise hastalığa yakalanmış gibi kültürel eserlerin yıkımına başlar. Bu durumu anlatan bir atasözü vardır: “toplumu kavgaya tutuşturdu, kendi yukarı çıkıp onları seyretti.”⁵⁷

Görsel 8 Bir Ermeni Kilisesi, Hespistan Köyü, Elbak, Van, Temmuz 2014.

4. Kürt Dilinin Durumu

Çalışma kapsamında bizim tarafımızdan yapılan en önemli gözlem, anadilinin konuşulup konuşulmama durumuydu. Genel itibariyle şunları söylemek mümkün; anadilinin konuşulma durumu devletin hakim resmi dili ve yıllardır süregelen asimilasyon çalışmalarından dolayı iç açıcı değildir. Bu durum şehir merkezlerinde kendini daha çok hissettirmektedir. Köyler de asimilasyon dalgalarına yenik düşmekte bu noktada Kürt dili boğulma noktasına gelmek üzeredir. Göze en fazla çarpan asimilasyon çalışmaları devletin özel politikalarının yürütüldüğü yerlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgelerde artık asimile etmek değil; kendini asimile etme şeklinde bir değişim görülmektedir. Devlet gücünün olmadığı yerlerde bile Türk dili konuşma dili halini al-

57 Bu deyiş genellikle Serhat bölgesinde söylenmektedir. Bu deyiş, ortalığa fitne yayıp ya da bir kötülük yaptıktan sonra kendini geriye çekip bu olayın sonucunu dışarıdan seyreden kişiler için kullanılır.

mıştır. Bu durum daha çok Dersim-Bingöl, Serhat ve Diyarbakır bölgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Anadilinin en fazla konuşulduğu yerleri ise Behdınan ve Botan bölgeleri oluşturmaktadır.

Türkiye Devleti geçmişten bu yana asimilasyon araçlarını (Türk diliyle; eğitim, televizyon, gazete, kitap ve diğer iletişim araçları) Kürt halkının kullanması yönünde dayatmada bulunmuştur.⁵⁸ Bu asimilasyon politikasının sonucunda Kürt toplumunda ihmalkârlık ortaya çıkmaktadır. Bir süre sonra Türkiye Devleti'nin asimilasyon araçları, Kürt halkı tarafından kullanılmaya başladı. Anadili bilinci ortadan kalktı, ardından da dilden uzaklaşma durumu ortaya çıktı. Genellikle şehir merkezlerinde rastlanan bu durum halen devam etmektedir. Anneler çocuklarıyla Türkçe konuşmakta⁵⁹ çocuklar da birbirleriyle Türkçe konuşmaktadırlar. Sonuç olarak çocuklar Kürt dilini öğrenememektedir. Bir süre sonra ise Türkçe bilmeyenler de çocuklarıyla Türkçe konuşmaya başlamaktadır. Dersim-Bingöl, Serhat ve Diyarbakır bölgelerinde diğer bölgelerde olduğu gibi şehir merkezlerinde Kürt çocukları birbirleriyle Türkçe konuşmaktadırlar. Eğitim dili, oyun dili, ailede konuşulan dil; iletişim araçlarının hemen hepsi Türkçe olmuştur. Yeni kuşak anadili yerine Türk dilini kullanmaya devam ederse gelecekte de yolu kolay kolay Kürtçe ile kesişmeyecektir.

Sahadaki gözlemlerimize göre birçok bölgede Kürt dilini geliştiren çalışmalar yavaş yavaş büyümekte, Kürt diliyle okuma ve yazma çalışmaları artmaktadır. Bu durum özellikle Kürt diliyle ilgili olan kurumların çalışmalarıyla mümkün olmuştur. Özellikle Kürt Dili Araştırma ve Geliştirme Derneği⁶⁰ (Kurdî-Der), Kürt dilinin öğrenilmesi için (özellikle Kurmanci ve Zazaki eğitimi verilmektedir) önemli bir hizmet vermektedir. Kürt dilinin eğitiminin sonucu olarak, daha çok gençler arasında Kürtçe okuma ve yazmada ilerleme kaydedilmiştir. Birçok bölgede Kürtçe eğitim veren kurslara giden kişiler, gramer ve edebiyat alanında Kürtçeye ivme kazandırmıştır. Bunun sonucu olarak Kürdistan'ın

58 Kürt folklor türlerinden oyun, şarkı ve masallar Türkçeleştirilip Türk folkloru gibi sunulmuştur. Kürtçe şarkı söylemek, yazı yazmak, şiir okumak en büyük suç olarak görülmüştür. Bu tür etkinliklerde yer alanlar zindanlara atılıp işkenceye maruz kalmaktadırlar. Türkiye basınında Kürtçe herhangi bir şey, sözcük ya da Kürt adı geçtiğinde bu "vatana ihanet" olarak kabul edilmektedir (Beşikçi, 1991, s. 54).

59 Çocuklarla Türkçe konuşuyorum. Anne, baba ile Kürtçe konuşuyorum. Okula gidene kadar Türkçe konuşacağım. Çünkü okula gidene kadar Türkçe bilsin ki okula gittiği zaman zorluk çekmesin. Benim yaşadığım zorlukları çekmesin. Çünkü ben Türkçe bilmediğim için okulda zorluk yaşadım. Okulda zorluk çekmesin." (Çağlayan, 2014, s. 73).

60 Kürt Dilini Araştırma ve Geliştirme Derneği'nin (Kurdi-Der) merkezi Diyarbakır'dadır. Kuzey Kürdistan'da Kurdi-Der dil topluluğunun 37 kolu vardır ve halk tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmaktadır. Kurdi-Der dışında bazı sendika ve kültür toplulukları da Kürt dilini öğretici ve geliştirici çalışmalar yürütmektedir.

kuzeyinde Kürtçe okuma oranı git gide artmaktadır. Bununla birlikte gündelik yaşamda anadili kullanma şuuru ön plana çıkmakta ve anadili canlı bir dönüşüm içine girmektedir.

5. Bir Şarkı, Bir Anne ve Annenin Gözyaşları

Bir köydeki görüşmeden sonra Şırnak'ın Uludere ilçesine gittik. Burada bize en büyük yardımı yapan Uludere kadınlarıydı. Peynir ve tandır ekmeğinden oluşan öğle yemeğinden sonra köye doğru yola çıktık. İlk olarak yeni doğmuş bebeği olan bir ailenin evine gittik. Uludereli genç bir anne bize çalışmalarımda yardım ediyordu. Üzümünden yediğimiz asma ağacının gölgesinde oturmuştuk. Koyun sütünden yapılmış ayranın tadı hala damağımdadır.

Bu evden başka bir eve geçtik, masal anlatıcı Şemsettin Amca'yla karşılaştık, tanışma ve konuşma faslından sonra Şemsettin amca arabamıza bindi ve köyün aşağı taraflarında duru bir ırmağın kenarına gittik. Yükümüzü ırmağın kenarına bıraktık, ağaçların gölgeleri altında ses kayıt cihazlarımızı ve kamerayı hazırladık. Kayıt öncesinde Şemsettin Amca ve bizimle gelen genç anne konuştu, anne ağıladı.

Şemsettin Amca'nın izniyle kaydetmeye başladık. Botan Miri'nin başından geçenler ile Şemsettin Amca'nın sesi ırmağın dalgalarına karışarak akıp gidiyordu.

Yaklaşık üç saat Şemsettin Amca'ya kulak verdik. Geç olmuştu. Uludere'ye doğru yola çıktık. Uludere'ye girişimizde askerler tarafından durdurulduk. Türlü türlü sorulardan (nerden geliyorsunuz, nereye gidiyorsunuz, niçin gidiyorsunuz?.. vs) ve hepimizin kimliğine baktıktan sonra arabanın dört bir yanını aradılar, ardından Uludere'ye gitmemize izin verdiler. Resmi belgeler olmadan kontrol yerinden eve geçmek kesinlikle mümkün değildi. Köy ve ilçe birbirine yakın, her iki tarafta oturanlar da akrabalardan oluşmaktadır. Askeri kontroller yüzünden gidiş-dönüşlerde sıkıntılar meydana gelmektedir.

Askeri kontrol noktasını geçtikten sonra Uludere'ye doğru yola çıkmıştık. Akşam karanlığı gücünü gösterdi; ancak ağaç kokuları ve temiz hava içimizi ve ciğerlerimizi temizleyip bizi adeta sarhoş etmişti. Hepimiz yorgunduk, hemen hemen hepimizin uykusu geliyordu; ancak yol zorluydu, hem dar hem de virajlıydı, bu yüzden hepimiz uyandık. Bir süre sonra bir şarkı açtım ve akşamın sessizliğinde Rotinda'nın⁶¹ Zilan adlı şarkısı son buldu. Bu şarkıyı

61 Gerçek adı Rotinda Yetkiner.1963 yılında Varto da dünyaya geldi. Mezopotamya Kültür Merkezi sanatçısıdır. (Wikipedia, 2014).

daha önce dinlemiştim ama şu ana kadar hiç bu kadar sevmemişim. Şarkı şu şekilde başlar:

*“Gidin yedi dağ başından rengarenk yedi çiçek getirin
Bu çiçekleri Zilan’ın dört bir yanında gezdirin
Bu çiçekleri getirip Zilan’ımı yedi nakışla süsleyin
O kadar güzel süsleyin ki Zilan’ım küsmesin
O güzeldir, yoldaştır...”*

Ne olduysa şarkının bu sözlerinden sonra oldu. Güzel annemiz arkada oturmuştu, baktığımda gözlerinden seller gibi yaşların boşaldığını gördüm. Biz de derin bir acıyla ağladık. Müziğin sesini kıstım, annenin yürek yakan ağlayışları bize de sirayet etti. Annemizin on sekiz yaşındaki kızı yirmi gün önce özgürlüğün uzun yolculuğuna çıkma kararı almış ve gerilla safına geçmişti. Söylenecek hiçbir söz yoktu.

6. Bir Şarkı, Bir Kız ve Kızın Gözyaşları

Akşamdı, virajlı bir yolda Dersim’e doğru gidiyorduk. Korku ve hüznün dolu bir yolculuktu. Munzur’un dağ geçidiydi burası. 1938 yıllarında insanların canlı bir şekilde aşağıya atıldığı yeri.⁶² Munzur bizimle akıyordu, biz de Munzur’la akıyorduk. Hepimiz yorulmuştuk. Arka koltuktaki arkadaşların hepsi uykuluydu. Arabada Seval adlı bir arkadaş vardı. Dersim bölgesinde bize yardım ediyordu. Munzur vadisinin rüzgârı yüzümüze çarpıp geçiyordu, bazen bir çılgılık oluyordu bazen de bir umut. Ardından bir müzik açtım. Dersim bölgesinde söylenen “Tew Veyvikê (Oy Gelin)” adlı şarkıydı, Kürt sanatçı Erdoğan Emir tarafından icra edilmişti.⁶³ Şarkı şu şekilde başladı:

*Haydi kız bak sonbahardır
Etindeki kan damlasın artık
Oy oy oy gelin
Oy oy oy güzelim*

*Bahardır, herkes gider yaylaya
Bizse birbirimize sarılırız
Oy oy oy gelin
Oy oy oy güzelim*

62 Reşo Memed tarafından görüşmeden sonra Munzur ırmağının kenarından geçerken gösterildi. Reşo Memed, Ovacık, Merkez, Dersim, Ağustos, 2014.

63 Erdoğan Emir, Dersimli bir müzisyen, Zazaki lehçesiyle müzik yapmaktadır.

Munzur yolunda bu şarkı çok anlamlıydı. Bu anda “Azadiya Wenda (Kayıp Özgürlük)”⁶⁴ adlı filmde bir sahne gözümde canlandı. Erdoğan Emir bu şarkıyı söylüyordu. Filmde Selvi kardeşini hatırlıyor ve bu müzikle birlikte ağlıyordu. Bir süre sonra filmin bu sahnesi gerçek oldu. Seval arkadaş büyük bir acıyla ağlamaya başladı, gözyaşları umut ve hasret doluydu. Hepimizin gözleri doldu, müziğin sesi kesildi, hepimiz sessizliğe gömüldük. Arabadaki sessizlik Munzur’un su sesiyle bütünleşiyordu. Seval arkadaş bize daha önce kardeşinden söz etmişti. Seval’in kardeşi üç dört ay önce Kürdistan İşçi Partisi’nin gerilla safına dahil olmuştu. Seval’in verdiği bilgiye göre kardeşi Dersim bölgesindeydi, yalnız nerede olduğunu bilmiyordu.

Yukarıda sizinle paylaştığım iki anı Kürdistan’ın sözlü edebiyatının oluşumundan ayrı düşünülemez. Tarihten bu yana tarihsel ve sosyal olaylar özellikle sözlü edebiyatın şekillenmesinde büyük etkiye sahiptir. Araştırma sürecimizde bu türden olayların etkisi hem çalışmamıza yansdı hem de kayıtlarımızda yerini aldı.

64 Senaryo ve yönetmen Umur Hozatlı, vizyon tarihi 2011. Bu film JİTEM adıyla bilinen kontra örgütünün 90’lı yıllarda yaptığı işleri, JİTEM kurbanlarının hayat hikayelerini anlatmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

A. KÜRDİSTAN'IN SÖZLÜ EDEBİYATI

Sözlü Kürt edebiyatında da, dünyadaki diğer edebi türlerde olduğu gibi alt tabakadakilerin üst tabakayı methetmesi söz konusudur. Bu yolla sözlü edebiyat, feodalite ile çoban ve ırgat arasında bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Vilçevsky'e göre Kürtlerin feodal düzende olması Kürdistan ulusal kültürünün korunmasına neden olmuştur.⁶⁵ Zamanla sözlü edebiyat gündelik yaşamda yerini almıştır, Kürt toplumunda bu sözlü kültürün zengin ve güçlü olması daha çok dil ve kültürün yasak olmasından kaynaklanır. Bunun dışında doğanın etkisi, sosyal ilişkiler, tarihi ve büyük olaylar, eğlence ve yaslar sözlü kültürün zenginleşmesine sebep olurlar.

Kürtlerin sözlü edebiyatı; masal, türkü, bilmece, destan, anı-serüven ve başka birçok türden oluşur. Kürtlerin sözlü kültürü kaynağını aşk, savaş, günlük hayat, aşiretler arası etkileşimler, göç, kahramanlık, doğal hayatın tasviri ve Mezopotamya mitolojisinden alır. Bu temel üzerinde sözlü kültürün içeriği çoğunlukla; kahramanlık, yakışıklı gençler, kurnaz, çirkin ve korkak kimseler, güzel kızlar, hainlik, mirlik ve benzeridir.⁶⁶ Kürtlerin sözlü edebiyatında çoğunlukla dengbêjlik öne çıkar. Kuzey Kürdistan'ın her yöresinde dengbêjler vardır. Öyle ki; görüşmelerimiz sırasında onlarca dengbêj ile karşılaştık. Dengbêjler sözlü edebiyatın diğer türlerini (masal, bilmece, tekerleme vs.) bilmekle beraber çoğunlukla kilam ve stran adı verilen şarkı ve türkülerini söylerler. Genellikle güç ve ağırlıklarını şarkı ve türkülere veren dengbêjler büyük divanlarda hünerlerini sergilerler. Bu şarkı ve türkülerin hem yakın ilişkilerde hem de farklı etkileşimlerin kurulmasında önemli bir yeri vardır. Hem günlük hayatta hem de sosyal hayatta şarkı ve türküler herkes tarafından kullanılır. Bu nedenle dengbêjlik alanı Kürtlerin sözlü kültüründe geniş bir alana sahiptir. Bu durum dengbêjler arasında rekabete neden olur.⁶⁷ Bununla birlikte dengbêjler sözlü edebiyatın diğer türlerine fazla ağırlık vermez, her zaman

65 Birçok folklorik türde ağa, şeyh ve hısımlara övgü ön plana çıkmaktadır. Bu türün Kürt folklorunda bir bölüm olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bkz: Nikitin, 2003, s. 436.

66 Tarih Vakfı, 2011.

67 Evdalê Zeynikê'nin gelişi ve Şêx Silê, Evdal şu şekilde başlar:
"Güzeldir, gece güzeldir,
Yağmurla birlikte, Tahar Xanê'nin meclisinde, yüreğim taşıp coşmaktadır.
Bağırıp susuyorum bu kaç gün ve geçedir.
Sesim çıkmıyor, sesim düşmüştür.
Yine demişler, güzel demişler, sesin ve beden ilacı amindir.
Buyurun Şêx Silê, iyi misafirdir, söyleyeceğini söyle şarkınla kalk."
Evdal bu sözlerini öyle bir ard arda düzdü ki, akıl alır gibi değildi. Bkz: Uzun, 1991.

dengbêjliklerini öne çıkaran şarkı ve türküye ağırlık verirler. İğdir merkezinde dengbêj Bekir Amca ile konuştuğumuzda dengbêjlikle ilgili şunları söyledi:

- *Bu son yılların hayrına herkes hikâye peşine düşmüş. Artık dengbêjlik ve türküleri bırakmışlar. Bu ne iştir! Hikâyelerle, bilmecelerle ne yapacaksınız!*

Dengbêj Bekir Amca da dengbêjlerin çoğu gibi onun hünerine odaklanmamızı istiyordu.

Her bölgede ünlü dengbêjler vardır. Feodalitenin etkisinin azalmasından sonra, Kürt toplumunda sanat ve sanatçı, toplumun her kesimine ulaşmaya başladı. Dengbêjler artık sadece ağalar ve beyler için türkü söylemiyordu. Dengbêj Şakıro da onlardan biriydi. Şakıro sadece Serhat bölgesinde değil bütün Kürdistan'da sevilir. Görüşmelerimizde Ağrı Diyadin'e bağlı Zeynel köyünden dengbêj Faruk bizlere Şakıro'nun hatıralarını anlattı. Zeynel köyünde dengbêj Şakıro ve Bişar Amca adlı bir köylü arasında şöyle bir olay geçmiştir:

Bişar Amca çok hastadır ve artık ömrü sona ermek üzeredir. Köy meydanındaki cemaatin sohbetinde Şakıro'dan bahsedilir. Bişar Amca şöyle der:

-Ahh ah! Keşke Şakıro şimdi şu taraftan çıkagelseydi de bize birkaç türkü söyleseydi. Ömrümün son demlerinde onu dinleseymdim yeterdi!

Şakıro⁶⁸ Bişar Amcanın konuşmasından kısa bir süre sonra köy merkezine doğru gelir. O gün orada toplananlara şarkı söyler, Bişar Amca da muradına erer.

Dengbêjlik Kürt toplumunda önemli bir role sahiptir. Farklı farklı türkü ve destanlar, birçok toplumsal platformda dengbêjlerin sesleriyle dinleyicilere ulaşır. Sözlü Kürt edebiyatının dengbêjlikle bire bir ilişkisi olduğuna dair genel bir kabul söz konusu. Oysa araştırma sırasında da gördüğümüz gibi sözlü kültür ürünleri sadece dengbêjler tarafından söylenmemektedir. Dengbêjler hünerlerini daha çok şarkı, türkü ve destan üzerinden ortaya koyarlar. Bunların dışındaki sözlü edebiyat ürünlerinden olan masal, bilmece, tekerleme, ağıt, ninni vb. türlere, ilgi alanlarının dışında olmalarından ötürü daha az zaman ayırırlar. Öte yandan masal, bilmece, tekerleme ve diğer sözlü edebiyat ürünleri günlük yaşamda sıkça kullanılır. Bu sözlü edebiyat ürünleri dengbêjlik divanlarından çok aile içerisinde, günlük yaşamda, oyunlarda, iş ve çalışma hayatında, matem ve şenliklerde söylenirler. Bazen yaşlılar tarafından, bazen de bu türleri ezberleyenler tarafından söylenirler. Görüşmelerimizde dengbêjler daha çok şarkı söylemek istiyor, bazen masal anlatmak istemiyor, bazen de masal ve diğer türleri iyi bilmediklerini belirtiyorlardı.

68 O dönemlerde Şakıro köy köy dolaşır ve şarkılarını köylülere söylerdi, Tucî adlı köyden tesadüfen Zeynel köyüne gelir.

B. KÜRDİSTAN SÖZLÜ EDEBİYAT TÜRLERİ

Birçok Kürt yazar ve araştırmacı eserlerinde Kürdistan sözlü edebiyatının sınıflandırılması ile ilgili fikir ve düşüncelerini açıklamıştır. Biz sizinle sözlü edebiyat sınıflandırmalarından ikisini paylaşacağız.“Ortaokul Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı”nın⁶⁹ açıklamasına göre sözlü edebiyat yedi türe ayrılmıştır:

1. Atasözleri
2. Mani
3. Masal
4. Tekerleme
5. Bilmece
6. Deyim
7. Destan

Pertev'e⁷⁰ göre halk edebiyatı eserlerinin türleri şu şekildedir:

1. Yaratıcısı belli olmayan eserler/Anonim

a) Düzyazı eserleri/ Mensur

Atasözleri

Deyim

Efsane

Masal

Halk Hikayeleri

Fıkra

Menkıbe

b. Manzum Eserler

Destan

Bilmece

Tekerleme

Heyranok-Dilok (lirik)

Mani

Uzun hava

Ağıt-ninni

Halk şarkı ve türküleri

2. Yaratıcısı Belli Olan Eserler

a. Dengbêjlik Edebiyatı

69 Tarif Vakfı, 2011, s 47.

70 Mardin Artuklu Üniversitesi Kürtçe ders notları, Ramazan Pertev tarafından hazırlanmıştır.

Kahramanlık, savaş, matem, lirizm, mani, yayla türküleri, atışma, iş yapılırken söylenen türküler vb. içerir.

b. Tekke (Dini -Tasavvufi) Edebiyatı

Tevhid, Münacat, Na'at, Hicretname, Hilye (peygamberin kişisel özellikleri, giyim ve kuşamının anlatıldığı tür), Miraciye, Mehtername/ Şefaatname, Mahşername, Cengname, Maktel (bir kişni öldürülmesi üzerine), Methiye, Menkıbe, Mevlit, Pendname/Nasihatname, Nevroziye.

Yukarıdaki iki sınıflandırma arasında ayrıntı bakımından farklılıklar vardır. Pertev'in sınıflandırması orta öğretim ders kitabına göre daha ayrıntılıdır. Bu kitapta yapacağımız sınıflandırma derlememizin sonucu için açıklayıcı olacaktır. Hem araştırma amacımız hem de alandan elimize geçen bilgiler, bu sınıflandırmanın oluşmasını sağladı. Araştırmamızda daha çok çocuklar için eğitim materyali olacak eserler üzerinde durduk. Bu nedenle çoğunlukla masal, bilmece, tekerleme, ninni, oyun, payizok (güz ezgisi), atasözü, deyim vb. türler derlendi. Bu kitapta çocuk edebiyatı çerçevesinde derlenen eserler üzerinde durularak örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Masal (Çirok)

Çirok sözcüğünün karşılığı olarak masal sözcüğünün kullanılmasına dair sahadan edindiğimiz izlenimleri burada paylaşacağız, fakat bundan önce Kürt yazar ve araştırmacıların bu konu hakkındaki fikir ve düşüncelerini, daha sonra da Pertev⁷¹ tarafından mukayese edilen bilgileri paylaşmamız gerekmektedir. Kürt literatüründe çîrok üzerine bazı tartışma ve fikir ayrılıkları vardır. Bu tartışmalardan bazıları şunlardır: Fırat Cewherî şöyle der: "...şimdiki zamanda sanatın bu türü için 'çîrok' adını ya da güney Kürtlerinin söylediği gibi kısa hikaye (kurteçîrok) adını seçiyorum ve bu yüzden de bu adı kullanıyorum. Hawar (1932-1943), Ronahî (1942-1945), Roja Nû (1943-1946), Hêviya Welêt (1963-1965), Çiya (1965-1970), Hêvî (1983-1992) ve başka birçok eski ve yeni dergide 'çîrok' adı kullanılmıştır. Bununla birlikte Fuat Temo tarafından yazılan ve ilk hikaye kabul edilen eser Rojî Kurd'te (1913) yayınlanınca çîrok (hikaye) başlığı ile yayınlanmıştır. Her ne kadar Eski Sovyet Kürtleri 'hikaye' adı dışında *serhati* (*anı-serüven*) kullanmışlarsa da, İngilizcedeki *story* ya da *short story* gibi, hikaye, kısa hikaye, sergüzeşt ve serüveni de kapsıyordu bu sözcük.

Cewherî şöyle devam ediyor: Şöyle de bir gerçek var ki *çîroku* birçok kişi Türk-

71 Pertev, 2008, s 88-89.

çedeki masal ya da İsveççedeki *saga* olarak anlamaktadır. Kürdistan'ın birçok bölgesinde insanlar masal için çîrok adını kullanmaktadırlar. Fakat bazı yerlerde çîrçîrok adı da kullanılmaktadır. Bu terim Hawar'da da kullanılmıştır. Her ne kadar birçok bölgede 'çîrok' ve 'çîrçîrok' aynı anlamda kullanılsa da bu terimler arasındaki fark açıktır. Çîrok sözü günlük hayatta, sosyal iletişimlerde, halk dilinde sıkça kullanılır. Bir kişi kendi hayatından veya bir başkasının hayatından bahsetmeye başladığında dinleyen kişi soru sormaya devam ederse anlatan kişi, "hikayeleri epey uzundur" ya da "bu hikaye uzun" ya da "bu hikaye epey uzun" der.

Bu konuda Rohat Alakom şöyle demektedir: Şüphesiz sözlü kültür folklorunda en büyük zenginliklerden biri çîroklardır (burada masal). Masallar folklorun bir parçasıdır, yazarları belli değildir, halk kendi yaratmıştır. Bazen periyodik yayınlarda masal (çîrok) anı, serüven yerine kullanılmaktadır, fakat bu doğru değildir, çünkü anı yazarları bellidir; anı, modern eserlerdendir, konu ve içerikleri bakımından masaldan ayrılırlar. Bu nedenle bu durum isimlendirmede büyük bir karmaşıklığa neden olmaktadır. Bazen bu iki esere de masal (çîrok) deniyor.

Zeynelabidin Zınar'a göre; aslında, halk eserleri olan çîrok (hikaye) ve çîrçîrok (masal) birbirinden türemiş türlerdir, fakat aralarında şöyle bir fark bulunmaktadır, hikayenin temelinde gerçek bir olay vardır, halk arasında söylenegelmeleriyle şekil olarak bazı değişimlere uğramıştır. Örnek verecek olursak; bazı hikayelerde padişah, kral ve sultan isimlerine denk geliyoruz. Bu isimlerden az çok hikayenin meydana geldiği zamanı tahmin edebiliyoruz. Fakat masallarda gerçek bir olay yoktur. Fantezi ve taslağının kim tarafından oluşturulduğu ve kim tarafından yaratıldığı bilinmemektedir. Kürdistan'ın bazı bölgelerinde masal (çîrçîrok) için çîvanok, çîrvanok, xeberoşk adları da kullanılmaktadır.

Araştırmamıza göre, halk arasında, genellikle hikayeler için "çîrok, çîronek, çîrnok, hîkyat, xebrîşok, dîlok, sonik, sanik, estanîka (Zazaca)" söylenmektedir. Biz de Kürt yazar ve araştırmacıları gibi çîrok için masal sözcüğünü kullanacağız. Kürt toplumunda "fabl" sözcüğü kullanılmamaktadır, değerlendireceğimiz masallar genellikle fabl türündedirler. Biz de fabl yerine çîrok (masal) sözcüğünü kullanacağız. Kürt masalcılığında masallara genellikle şu şekilde başlanır:

*Zamanın birinde,
Yağsın bütün hayır ve güzellikler dinleyenlerin üzerine.
Konu komşular da,
Sefil ve yoksullar da,*

*Yolcularla göç yollarına düşmüşler de payını ala.
Şenglo, bi koşu al baltayı!
Menglo, bi koşu al kazmayı!
Haza maza, buzağılar girmiş sazlığa,
Bir de soğan varsa, doyamazsın keledoşun tadına.*

Bu sözlerle hem masalı anlatacak kişinin motivasyonu artar, hem de masala başlarken dinleyicilerin ilgisinin anlatılana çekilmesi sağlanır.

Kürt toplumunda şarkı-türkü ve masallar en çok akşamları söylenir ve anlatılır; gün içerisinde, çalışma saatlerinde ya da diğer olay ve faaliyetler sırasında türkü/gazel (kilam) dışında, aşk şarkıları (dîlok) ve uzun hava (lawîk) gibi pek çok sözlü edebiyat ürünü de aktarılır. Şarkı-türkü ve masalların sürelerine göre tüm ahali, bazen her gün, bazen de iki ya da üç günde bir toplanıp meclis kurar. Sohbet edilen divanlar, ya toplumca tanınan, saygı gören kimselerin evinde ya da ortak kullanıma açık yerlerde kurulur. Bu düzen daha çok dengbêjler içindir. Masal anlatımı için kurulan divan, dengbêjlik için kurulana göre daha küçüktür. Masal anlatan veya şarkı-türkü söyleyen kişi tarafından kurulan divanda sohbet, çay ve kahve ikramları eşliğinde gecenin ilerleyen saatlerine kadar devam eder. Masal ve destanların anlatımı, bazen uzunluklarına göre dört, altı veya on gece, bazen de içerik ve konularına göre sabaha kadar devam etmektedir. Bu etkinliklerle aynı zamanda farklı sosyalleşme alanları da yaratılmış olur; birçok kişinin bir araya gelmesiyle günlük yaşama dair toplumsal meseleler konuşulurken sorunlar için birlikte çözüm aranır ve ortak kararlar alınır. Bu durum, şarkı ve türkülerin arasında ya da özel toplantılarda, çoğunluklarda dengbêjlerin kurduğu divanlarda gerçekleşir. Bu etkinlik aynı zamanda komünal yaşamın göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Görsel 8. Masal anlatıldığında çocuklar masalcıyı dinlemektedir, Ewci köyü, Iğdır, Temmuz 2014.

Kuzey Kürdistan'da masal anlatıcılığı; teknolojinin gelişmesi, modernitenin etkisi ve iletişim araçları nedeniyle eskisi kadar güçlü değildir. Araştırmayı yürüttüğümüz bölgelerde sözlü kültürün kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu gördük.

Her bölgede dengbêj ve çirokbêj olarak tanınan kimseler vardır. Bu kişiler söyleyiş ve anlatım açısından kendilerini geliştirir ve zamana ayak uydururlar. Araştırmamızda görüşme yaptığımız kişilerin yaklaşık %80'i hem şarkı-türkü ve masalların söylenildiğini ve anlatıldığını görmüş, hem de bunlar hakkında geniş bilgi verebilecek durumdadır. Hatta bazıları, eski dönemlerden söz edip kültürel aktarımın neden ve nasıl oluştuğunu açıklayabilecek bilgiye sahipti. Sözlü edebiyat ürünlerini tanıma ve bilme düzeyi yaşa göre değişmektedir. Bu durum, 40-60 yaş arasındakilerde yüksek, 20-40 yaş arasındakilerde düşük, 10-20 yaş arasındakilerde ise oldukça düşük ya da ihmal edilebilir düzeydedir.

Görsel 9. Hakime Adındaki Anne Masal Anlatmaktadır, Saidbey Köyü, Diyardin, Ağrı, Temmuz, 2014.

Çocuklar için söylenen Zazaca, Kurmancca ve Süryanice masalların konuları birbirine çok benzemektedir. Kuzey Kürdistan'da çocuklar için söylenen masalların kahramanı genelde hep 'tilki'dir. Nitekim onlarca tilki masalı topladık. Bu durum Süryani dili için de geçerlidir. 'Çocuk masalları' olarak adlandırsak da bunları yetişkinler de dinlemektedir. Aşağıda Kürtçenin Zazaca ve Kurmancca lehçelerinde iki masal örneği verilecektir. Bu iki masalda da tilki ve tilkinin özellikleri anlatılmıştır.

Kürtlerin sözlü edebiyatında birçok masal her bölgede farklı bir varyantta söylenmektedir. Şengê ve Pengê (Diyarbakır), Şengilo-Mengilo (Serhat) ve Zeng ve Beng (Behdinan) adlı masalarda olduğu gibi, konu aynıdır fakat anlatım farklıdır.

Şengê ve Pengê (Diyarbakır)

*"Şeng'im (Neşeli) benim, Peng'im (Durgun) benim,
Anneniz yaylaya gitmiş,
Melengiç yaprağı yemiş,
Memelerine süt dolmuş,
Acele edin, çabuk gelin içmeye."*

Şengilo - Mengilo (Serhat)

Şengil, Mengil, Qaliçengil,
Çıkmışım yaylalara,
Kıymık girmiş dişlerimin arasına,
Süt dolmuş memelere
Anneniz geldi sizi beslemeye
Açın kapıyı.

Zeng ve Beng (Behdinan)

Zeng'im benim, Beng'im benim,
Yaylaya gitmişti anne,
Ot yemişti dişleriyle,
Süt gelmiş memelerine,
Açın kapıyı annenize,
Anneniz geldi sizi beslemeye.

Nine ve Tilkinin Masalı⁷²

Evvel zaman içinde bir köyde yaşlı bir nine varmış. Bu yaşlı nine her sabah kalkar, koyunlarının sütünü sağlar ve ocaklığa bırakırmış. Ama bir tilki ninenin başına bela olmuş, her sabah ninenin sütünü alıp içiyormuş. Bu böyle günlerce sürmüş. Artık nine bu duruma dayanamamış. Eline orağını almış ve sütünün nöbetini tutmaya başlamış. Gece yarısına doğru nine bir bakmış ki dış kapı yavaş yavaş açılıyor. Gelen bir tilkiymiş ve süte doğru gidiyormuş. Nine bu sefer izin vermemiş; yavaşça tilkiye yaklaşmış ve orağı tilkinin kuyruğuna vurmuş. Tilki ninenin elinden kurtulmuş ama artık kuyuksuzmuş.

Tilki arkadaşlarının yanına gidince arkadaşları tilkiyle dalga geçmeye başlamışlar: "Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?"

Tilki bu halinden utanmış. Kuyruğunu eski haline döndürmek için ninenin yanına gitmiş.

Tilki: "Nine, Nine! Tilki Amcanın kuyruğunu ver ki arkadaşları 'Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?' demesinler.

Nine: "Git, bana koyunlardan süt getir."

Tilki koyunların yanına gitmiş.

Tilki: "Koyun, Koyun! Süt ver, sütü nineye vereyim. Nine, Tilki Amcanın kuyruğunu versin ve artık arkadaşlarım bana 'Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?' demesinler."

72 Bitlis, Kesrik, Hêrvêş, Nurullah Demir, Zeliha Demir, 2014.

Koyun: "Git ormana, bana ağaç yaprakları getir."

Tilki ormana gitmiş.

Tilki: "Orman, Orman! Bana ağaç yaprakları ver, yaprakları koyuna vereyim. Koyun süt versin, sütü nineye vereyim. Nine, Tilki Amcanın kuyruğunu versin ki arkadaşları 'Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?' demesinler."

Orman: "Git, bana demirciden orak getir."

Tilki, demircinin yanına gitmiş.

Tilki: "Demirci, Demirci! Bana orak ver, orağı ormana vereyim. Orman yaprak versin, yaprağı koyuna vereyim. Koyun süt versin, sütü nineye vereyim. Nine, Tilki Amcanın kuyruğunu versin ki arkadaşları 'Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?' demesinler."

Demirci: "Git, bana yumurta getir."

Tilki, tavuğun yanına gitmiş.

Tilki: "Tavuk, Tavuk! Bana yumurta ver, yumurtayı demirciye vereyim. Demirci orak versin, orağı ormana vereyim. Orman yaprak versin, yaprakları koyuna vereyim. Koyun süt versin, sütü nineye vereyim. Nine, Tilki Amcanın kuyruğunu versin ki arkadaşları 'Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?' demesinler."

Tavuk: "Git, bana tarladan buğday getir."

Tilki tarlaya gitmiş.

Tilki: "Tarla, Tarla! Bana buğday ver, buğdayı tavuğa vereyim. Tavuk yumurta versin, yumurtayı demirciye vereyim. Demirci orak versin, orağı ormana vereyim. Orman yaprak versin, yaprakları koyuna vereyim. Koyun süt versin, sütü nineye vereyim. Nine, Tilki Amcanın kuyruğunu versin ki arkadaşları 'Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?' demesinler."

Tarla: "Git ineğin yanına, bana gübre getir."

Tilki, ineğin yanına gitmiş.

Tilki: "İnek, İnek! Bana gübre ver, gübreyi tarlaya vereyim. Tarla buğday versin, buğdayı tavuğa vereyim. Tavuk yumurta versin, yumurtayı demirciye vereyim. Demirci orak versin, orağı ormana vereyim. Orman yaprak versin, yaprakları koyuna vereyim. Koyun süt versin, sütü nineye vereyim. Nine, Tilki Amcanın kuyruğunu versin ki arkadaşları 'Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?' demesinler."

İnek: "Git samanlığa, bana saman getir."

Tilki samanlığa gitmiş.

Tilki: "Samanlık, Samanlık! Bana saman ver, samanı ineğe vereyim. İnek gübre versin, gübreyi tarlaya vereyim. Tarla buğday versin, buğdayı tavuğa vereyim. Tavuk yumurta versin, yumurtayı demirciye vereyim. Demirci orak versin, orağı ormana vereyim. Orman yaprak versin, yaprakları koyuna vereyim. Koyun süt versin, sütü nineye vereyim. Nine, Tilki Amcanın kuyruğunu versin ki arkadaşları 'Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?' demesinler."

Samanlık: "Yağmur yağıyor, damdan su damlıyor."

Tilki dama çıkmış, bir orada, bir burada zıplamaya başlamış. Tüm bozuk yerleri düzeltilmiş ve samanlığın yanına tekrar gitmiş.

Samanlık saman vermiş, o da samanı ineğe vermiş. İnek gübre vermiş, o da gübreyi tarlaya vermiş. Tarla buğday vermiş, o da buğdayı tavuğa vermiş. Tavuk yumurta vermiş, o da yumurtayı demirciye vermiş. Demirci orak vermiş, o da orağı ormana vermiş. Orman yaprak vermiş, o da yaprakları koyuna vermiş. Koyun süt vermiş, o da sütü nineye vermiş. Nine tilkinin kuyruğunu nakışla, renkli çiçeklerle bezemiş ve koptuğu yerden dikmiş.

Nine: "Git arkadaşlarının yanına. Artık sana 'Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?' demesinler."

Tilki arkadaşlarının yanına gittiğinde, süslü kuyruğundan ötürü keyifle hoplayıp sıçramış.

Tilkinin Arkadaşları: "Tilki!"

Tilki: "Efendim?"

Tilkinin Arkadaşları: "Bu güzel kuyruğu nereden buldun böyle?"

Tilki onunla dalga geçen arkadaşlarından öcünü almak istemiş ve şöyle demiş: "Göçebelerin vadisine gittim, orada bir göl vardı. Kuyruğumu suya sokup sabaha kadar bekledim. Kalktığımdaya kuyruğumu böyle süslenmiş buldum."

Tilkinin Arkadaşları: "Biz de bu akşam o göle gidelim ki bizim de kuyruklarımız süslensin."

Tilkinin tüm arkadaşları o akşam göçebelerin gölüne gitmişler ve kuyruklarını suya sokup sabaha kadar beklemişler. Tilki de bu arada köye gidip kendini çocuklara göstererek göçebelerin gölüne doğru kaçmaya başlamış. Köyün çocukları tilkinin peşine takılıp göle kadar gelmişler. Tilkinin arkadaşları çocukları gördüklerinde debelenmişler ama nafile. Meğer su donmuş. Kuyruklarını donmuş suda bırakan tilkiler can haultıyla kaçmışlar.

Tilkinin Arkadaşları: "Hani, bize kuyruklarımızın süsleneceğini söylemiştin? Bizim kuyruklarımız tümenden koptu."

Tilki: "Siz benimle dalga geçtiniz, ben de öcümü aldım."

Kürt kültüründe, sözlü edebiyat ürünleri sürekli korunmuştur. Aktararak ve ezberlenerek günümüze kadar ulaşmışlardır. Bu araştırmamızda, Şengê ve Pengê masallarında olduğu gibi, tüm Kürdistan'da bilinen ve hala anlatılan Pîrê û Rovî (Tilki ve Nine) masalı da kaydedilmiştir. Daha önceki araştırmalarda da, diğer masalarda olduğu gibi, Tilki ve Nine⁷³ masalı da kaydedilmiştir.

73 Pîrê û Rovî

Yaşlı bir kadın her gün sütünü toplar ve bir tencereye koyar. Tilki de her gün gelir ve onun sütünü içer. Yaşlı kadın bir gün pusuya yatar. Tilki gelir sütü içer, yaşlı kadın kuyruğundan tuttuğu gibi keser, tilki seke seke oradan çıkar. Tilki arkadaşlarının yanına gider, onlar da şöyle derler alay ederek: -Hutoz,

Bu masal yaklaşık yetmiş yıl kadar önce Kürt araştırmacı ve folklorcu Heciyê Cindî tarafından kaydedilmiştir. Yetmiş yıl önce yapılan derleme çalışmasının

mitoz, kuyruğu burnunda (poçik ser poz). Tilki utanır ve yaşlı kadının yanına gelir, şöyle der: Yaşlı kadın kuyruğumu ver arkadaşlarımın yanına varayım. O da şöyle der: Git sütümü getir. Tilki keçinin yanına gider, şöyle der: Keçi, yaşlı kadına süt ver, o da kuyruğumu versin arkadaşlarımın yanına gideyim. Oda şöyle der, - Ağacın yanına git, ağaç meşe yaprağı versin, ben de meşe yaprağını yiyeyim, sonra sana süt vereyim sen de sütü yaşlı kadına götür sana kuyruğunu versin, arkadaşlarımın yanına git. tilki ağacın yanına gider ve : Ağaç, meşe yaprağı ver, meşe yaprağını keçiye vereyim, keçi süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, arkadaşlarımın yanına gideyim. Ağaç da: - Git su getir ve üzerime dök. sana meşe yaprağı vereyim, meşe yaprağını keçiye ver, keçi sana süt versin, sütü yaşlı kadına ver, yaşlı kadın sana kuyruğunu versin, arkadaşlarımın yanına git. Tilki kızların yanına gider ve şöyle der: Kızlar, gelip suyun üstünde dans etmeniz lazım, su ağacın yanına gitsin, ağaç meşe yaprağı versin, meşe yaprağını keçiye vereyim, keçi süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, arkadaşlarımın yanına gideyim. Su da şöyle söyler: Git kızları getir üzerimde dans etsinler, bende ağacın yanına gideyim, ağaç meşe yaprağı versin, meşe yaprağını keçiye ver, keçi sana süt versin, sütü yaşlı kadına ver, yaşlı kadın sana kuyruğunu versin, arkadaşlarımın yanına git. Tilki kızların yanına gider ve şöyle der: Kızlar, gelip suyun üstünde dans etmeniz lazım, su ağacın yanına gitsin, ağaç meşe yaprağı versin, meşe yaprağını keçiye vereyim, keçi süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, arkadaşlarımın yanına gideyim. Onlar da şöyle der: Git ayakkabı getir, suya gidelim ve dans edelim, su ağaca gitsin, ağaç meşe yaprağı versin, meşe yaprağını keçiye ver, keçi sana süt versin, sütü yaşlı kadına ver, yaşlı kadın sana kuyruğunu versin, arkadaşlarımın yanına git. Tilki şimdi de ayakkabıcının yanına gider ve şöyle der: Ayakkabıcı ayakkabı dik, ayakkabıları kızların ayağına giydireyim, kızlar suyun üzerinde eğlenme yapınlar, su ağacın yanına gitsin, meşe yaprağını versin, meşe yaprağını keçiye vereyim, keçi süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, arkadaşlarımın yanına gideyim. O da git yumurta getir der. Tilki tavukların yanına gider ve şöyle der: Tavuk yumurta ver, yumurtayı ayakkabıcıya vereyim, ayakkabıcı ayakkabı diksin, ayakkabıları kızların ayağına giydireyim, kızlar suyun üstünde eğlenme yapın, su ağacın yanına gitsin, meşe yaprağını versin, meşe yaprağını keçiye vereyim, keçi süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, arkadaşlarımın yanına gideyim. Onlar da: Git bize yem getir, der. Tilki harman yerinin ağasına gider ve şöyle söyler: Bana biraz mısır ver, mısırı tavuklara vereyim, tavuklar yumurta versin, yumurtayı ayakkabıcıya vereyim, ayakkabıcı ayakkabı versin, ayakkabıları kızların ayağına giydireyim, kızlar suyun üzerinde dans etsin, su ağacın yanına gitsin, meşe yaprağını versin, meşe yaprağını keçiye vereyim, keçi süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, arkadaşlarımın yanına gideyim. Gel bana harmanda yardım et sana mısır vereyim, mısırı tavuklara ver, tavuklar yumurta versin yumurtaları ayakkabıcıya ver, ayakkabıcı ayakkabı versin, ayakkabıları kızların ayağına giydireyim, kızlar suyun üstünde dans etsin, su ağaca gitsin, ağaç meşe yaprağı versin, meşe yaprağını keçiye ver, keçi sana süt versin, sütü yaşlı kadına ver, yaşlı kadın sana kuyruğunu versin, arkadaşlarımın yanına git. Tilki harmana girer ve harmanı düzenler, o da tilkinin önünü mısırla doldurur. Tilki mısırları getirip tavuklara atar, tavuklar mısırları yer. Her biri bir yumurta getirip verir. Yumurtaları alır ve ayakkabıcıya götürür, ayakkabıcı ayakkabıları diker, tilkiye verir. Tilki ayakkabıları götürüp kızların ayağına giydirebilir, kızlar gider suyun üstünde eğlenme yaparlar. Su ağaca gider, ağaç meşe yaprağı verir, keçi gelip yaprağı yer, süt verir. Sütü alıp yaşlı kadına verir, yaşlı kadın kuyruğunu zillerle boncuklarla ve düğmelerle süsler ve kuyruğu tilkiye verir. Tilki arkadaşlarının arasına gider. Arkadaşları şunları der: Şu tilkiye de bakın, önceden alay edip; Hutoz, mitoz, kuyruğu burnunda (poçik ser poz) derdik, şimdi de kuyruğunu ziller süslerle doldurmuş. Tilkiye şöyle derler: Sen onları nereden getirdin? Tilki der: Gidin kuyruğunuzu sabaha kadar suyun içinde bekletin, kuyruğunuz ziller süslerle dolacak. Tilki kalkıp giderler, kuyruklarını sabaha kadar suyun içine sokarlar. Kuyruklarının etrafını buz tutar. Artık buzdan çıkamazlar. Onlar çeker, ama kuyrukları gelmez. Şöyle derler: Şimdi kuyruklarımız süslerle dolmuştur bu yüzden çıkmıyor. Adamlar suya gelir ve göletin tilki dolu olduğunu görürler, şöyle derler: Gelin gidip köpekleri getirelim. Gidip köpekleri getirirler. Tilki köpeklerin geldiğini gördüklerinde oradan kaçarlar, kuyrukları kopar, arkadaşlarının yanına giderler. Arkadaşları şöyle der;

-Hutoz, mitoz, kuyruğu burnunda (poçik ser poz). der.H. Cindî kitabının orijinalinden alınmıştır. Bknz. Cindî H. 2011.

dan sonra, araştırmamızın sonucunda anlaşılıyor ki, Kürtler,yasaklara ve zorluklara rağmen sözlü kültürlerini korumuşlardır. “Pîrê û Rovî (Nine ve Tilki)” adıyla verilen iki masal örneğine bakılacak olursa, iki masal arasında büyük değişikliklerin olmadığı görülecektir.

Tilki ve Nine masalının nakaratı-1940	Tilki ve Nine masalının nakaratı-2014
...Tilki mısırları getirip tavuklara atar, tavuklar mısırları yer. Her biri bir yumurta getirip verir. Yumurtaları alır ve ayakkabıcıya götürür, ayakkabıcı ayakkabıları diker, tilkiye verir. Tilki götürüp kızların ayağına giydirir, kızlar gider suyun üstünde dans ederler, su ağaca gider, ağaç meşe yaprağı verir, keçi gelip yaprağı yer, süt verir. Sütü alıp yaşlı kadına verir, yaşlı kadın kuyruğunu zillerle, süslerle ve düğmelerle süsler ve kuyruğu tilkiye verir, tilki arkadaşlarının arasına gider. Arkadaşları: “Şu tilkiye de bakın, önceden alay edip’Hutoz, mitoz, kuyruğu burnunda (poçik ser poz)’ derdik, şimdi de kuyruğunu ziller süslerle doldurmuş.” Tilkiye şöyle derler... Sovyet Kürtlerinin kayıtlarından alınmıştır.	...Tilki dama çıkmış, bir orada, bir burada zıplamaya başlamış. Tüm bozuk yerleri düzeltmiş ve samanlığın yanına tekrar gitmiş. Samanlık saman vermiş, o da samanı ineğe vermiş. İnek gübre vermiş, o da gübreyi tarlaya vermiş. Tarla buğday vermiş, o da buğdayı tavuğa vermiş. Tavuk yumurta vermiş, o da yumurtayı demirciye vermiş. Demirci orak vermiş, o da orağı ormana vermiş. Orman yaprak vermiş, o da yaprakları koyuna vermiş. Koyun süt vermiş, o da sütü nineye vermiş. Nine tilkinin kuyruğunu nakışla, renkli çiçeklerle bezemiş ve koptuğu yerden dikmiş. Nine: “Git arkadaşlarının yanına. Artık sana ‘Kağruk, mayruk, kopukkuyruk! Nerden geldin, nereye gidersin?’ demesinler...” Serhat Bölgesinde kaydedilmiştir.

Hepsi Sana (Senin) Olsun (Wa pêro to rê bo) ⁷⁴

*Derler ki: Kurt, ayı ve tilki
Birbiriyle kardeş olmuş,
Birlikte çıkmışlar ava,
E, ayının cüssesi iridir kardeş.
Eski kardeşlik de kardeşlikmiş.*

74 Tunceli , Ovacık, Reşo Memed, 2014.

Üç kafadar kuyruk kaldırmış,
Tilkinin gittiği yoldan gidiyorlarmış.
Tilki kendi kendine söylenmiş:
“Şimdi ben nasıl yapayım da
Bu ölü hayvanları bize paylaştırayım.
Ayı çok yer,
Kurt obur obur yer.
Hiçbir şey kalmaz ki bana.”
Tilki demiş:
“Ayı kardeş, gel bu ölü hayvanları
Paylaşalım kardeş gibi,
Herkes kendine göre yesin,
Kimse kimsenin hakkını yemesin.”
Ayı hırslanmış, ama belli ettirmemiş.
“Paylaştır tilki kardeş” demiş.
Tilki: “Kurt kardeş çok eziyet çekmiştir,
O paylaştırsın bize.” demiş.
Kurt kuyruğunu havaya kaldırmış.
Sormuş: “Paylaştırayım mı?”
Ayı, “Haydi bakayım, paylaştır kardeş.” demiş.
“Ölü hayvanlardan biri bana,
Biri tilki kardeşe,
Biri de sana.
Birbirimizin kardeşiyiz,
Herkes yesin kendine göre.” demiş.
Ayı hırslanmış, üstüne bir de homurdanmış.
Pençesini kurdun kulağına vurmuş.
Kurdun canı tek darbeye gidi vermiş.
Ayı tilkiye dönüp şöyle demiş:
“Paylaştır tilki kardeş şunları bize.”
Tilkinin bacakları titremiş,
“Ayı kardeş, neyi paylaştırayım?
Sen bizim büyük kardeşimizsin.
Bunlardan biri sabah kahvaltındır,
Biri öğle yemeğin,
Biri de akşam yemeğindir.” demiş.
“Tilki kardeş, bu adalet nerden aklına geldi?” demiş ayı.
“Kardeşimizin kuyruğundan.” demiş tilki.

*“Kardeşimiz adaletle paylaştı,
Sen kızdın, kardeşimiz cansız kaldı.
Eğer ben de; iki sana, bir banadır, dersem,
Ben de cansız kalırım.
Hepsi sana olsun, yoktur paylaşmak.”*

Çocuklar iki veya üç yaşından itibaren masal dinleyebilirler. Her ne kadar tam olarak anlamazlarsa damasallardan hoşlanırlar. Sadece masallar değil bütün folklorik eserler temelde dört fonksiyona sahiptir: Güzel vakit geçirme fonksiyonu, eğlence ve birliktelik; adetler ve toplumsal değer ve yapıların güçlenmesini destekleyen fonksiyon; eğitim ve başka bir kuşak için aktarım fonksiyonu; toplumsal değerlerin baskı ve zorluklardan kurtulma ve bu baskı ve zorluklar karşısında deşarj olmayı sağlayan fonksiyon.⁷⁵ Bu konuda Alakom’un görüşleri şöyledir: “Kürtlerin masalları çok eğitici ve öğreticidir. Bu masallarda; zorluk, çaresizlik, fakirlik ve yoksulluk karşısında; hayali kahramanların görülmemiş ve duyulmamış çabalarını görmekteyiz. Bu eserlerde iyilik-kötülük, güzellik-çirkinlik ve temizlik-pislik arasındaki savaş git gide sertleşir, her ne kadar istenmeyen bir şey olsa da bu masallar bazen ölüm ve öldürme ile bitirilebilir. Kürt masallarında sunulan, devler, gürültü patırtılar, serüven, olay ve büyük maceralar bir taraftan da ayna gibi toplumun acılarını, durumunu ve üzüntülerini göstermekte, insan iletişim ve etkileşimlerini göz önüne sermektedirler. Yaşam üzerine birçok bakış açısı, örf, adet, gelenek ve karakter Kürt masallarında yer edinmiştir. Toplum sanatsal bir yolla, masalların dili ile yüzyıllık istek, umut ve hayallerini toplum için yeniden şekillendirip sunmuştur. Toplum uzun yıllar boyunca binlerce masal yaratmış ya da zaman sanatsal ihtiyaçlarımızı yerine getirmiş, bizi doyurmuştur. Kürt masalcılığı, gerçek hayatta olmasa da, hiç olmazsa bizler için kurmaca bir dünyayı hediye olarak bırakmıştır.

Kürtçe masalcılığının içeriğine göz attığımızda birbirinden farklı birçok konu ve motifin yer aldığını görürüz. Motiflerin zengin oluşu bize toplumun her şekilde kendini masalların konusu içine yedirdiğini, kendini konulardan biri olarak yansıttığını gösterir. Kısacası toplumla masalı birbirinden ayırmamız, koparmamız mümkün değildir.”⁷⁶

Yukarıda da açıklandığı gibi sözlü edebiyatta, Kürt toplumu için öğüt ve nasi-

75 Pertev, 2008.

76 Alakom, 1994, s. 8.

hatler önemlidir, fakat biz onların öğretici tarafını ele alacağız. Bu bağlamda çocuklara anlatılan masallar önemli bir role sahiptir. Bu durumu sözlü edebiyatın bütün türlerinde; çoğunlukla masal, anı ve şarkılarda görmek mümkündür. Kürt masalları, konusunu daha çok yaşanmış toplumsal olaylardan alır. Bütün anlatı platformlarında bu toplumsal konular değerlendirilir. Bilimsel araştırmalara⁷⁷ göre masalların anlatımı çocukların sosyalleşmesi açısından olumlu bir etkiye sahiptir. Çocukların, masalların yardımıyla “kendi” ve “diğer kişiler” ile olan etkileşimlerinde gelişme gözlemlenir. Masal kültürün aktarılmasında, sözlü edebiyat ürünü olarak önemli bir role sahiptir.

2. Atasözleri

Atasözleri genellikle her bölgede aynı şekilde söylenmezler. Bölgeler arasında küçük biçimsel farklılıklar görülürken anlam bakımından herhangi bir değişim olmaz. Sosyal ve günlük yaşamda, genellikle cemaat sohbetlerinde yaşça büyük kişiler tarafından kullanılırlar. Atasözleri de Kürtlerin diğer sözlü edebiyat türleri gibi, genellikle nasihat ve ders verme üzerine şekillenmiştir. Örnek olarak şunları gösterebiliriz:

- *Kötü insanlar amel etmez (çalışmaz), mezardaki ölü başını kaldırmaz. (Behdinan)*
- *Helalzade hayır görür, haramzade Allah'ından bulur. (Behdinan)*
- *Hırsız hırsızdan çalınca yerle gök titrer. (Behdinan)*
- *Aslan aslandır, ne dişidir, ne de erkek. (Serhat)*
- *İnsan yıllık öküz olacağına, aylık inek olsun. (Serhat)*
- *Bağsız köyden, koyunsuz çadırdan ve ben ben diyenden hayır gelmez. (Botan)*
- *Bazılarınıninki ona benzemek, bazılarınıninki de ondan gelmektir. (Botan)*
- *Sakla yazın taşını samanlıkta, lazım olur sana ocakta, aralıkta. (Botan)*
- *Tilki etidir, ne helaldir ne haram. (Botan)*
- *Dolaşan tilki yatan aslandan yeğdir. (Botan)*

3. Deyim

Deyimler sözlü edebiyat türleri arasında farklı bir renge sahiptirler. Deyimler günlük yaşamda kullanıldıklarından, kültür kullanımı ve aktarımının bir par-

77 Şahin, 2011.

çasıdır. Kürtlerin sosyal yaşamında deyimler, diğer sözlü edebiyat ürünlerine nazaran hem daha fazla hem de daha kolay kullanılırlar. Deyimlerin kullanımı dildeki kültürel zenginliği öne çıkarır. Araştırmalara göre⁷⁸ deyimler, toplumlar arasındaki farkları ortaya çıkarır, bu yüzden filoloji, halk edebiyatı ve sosyoloji gibi disiplinlerin araştırma alanına girer. Ayrıca deyimleri öğrenen çocuklar anadilin kültürel zenginliğinden haberdar olur, kültür ve öz değerlerine bağlı kalır. Kuzey Kürdistan'daki bazı deyimler şöyledir:

Botan ve Behdinan Bölgesi⁷⁹

- *Kulak ardı etti*
- *Sırtın kulağıyla dinledi*
- *Ayağına ateşler düştü*
- *Kafasının suları kaynıyor*
- *Ateş almaya mı geldin*
- *Söyler ama yapmaz (hissetmez)*
- *Ciğerini yediğim*
- *İdrarı duru değildir*
- *Yarası pire yarası kadar*

Serhat Bölgesi⁸⁰

- *Keşke kalbim bahçe olsaydı da önünde yaprak yaprak açsaydım*
- *Kediye pisliğin ilaç demişler, kedi pisliğini saklamış.*
- *Evet dünya (Ah, felek).*
- *Geuşek eşek, sıkı gaz çıkarır.*
- *Kimse ayranım ekşi demez.*
- *Yiğidin öldürülmesi yumuşaktır yumuşak, kadının istenmesi sıcaktır sıcak.*
- *Gören de don vurmuş sanacak.*
- *Burun kıvırıyor.*
- *Zararsız yılan*
- *Tandır yanındaki kedi*
- *Aulanma isteğim gelirken, tazımın tuvaleti geliyor.*
- *Kollarını sıvadı.*
- *Kemiğimizi yer, başkasının kapısında haular.*
- *Ağanın malı gider, çobanın canı yanar.*
- *Olsa da olur olmasa da.*

78 Deyim, toplumun anlatı gücünü belirler. bkz. Mert, 2009.

79 Şükrü Acer Hakkari, Çukurca, Çiğli Köyü, 2014; Abdülkerim Pusat, Merkez Cizre, 2014.

80 Faruk Birgül, Ağrı, Diyadin, Zeynel, 2014; Siraceddin, Muş, Sêgir, 2014.

- *Ölüm ihtiyarlıktan yeğdir.*
- *Dört böbreklidir.*
- *Haline ölüler bile güler.*
- *Göttü, göt de gitti.*
- *Burnu yanmıyor.*

4. Tekerleme

Tekerleme halk arasında bilerzok, bêhnok, zûgotinok, lihevanînok, lezgotin ve lezvate olarak adlandırılır. Botan ve Behdinan bölgelerinde ise metelok ve çîvanokolarak adlandırılır. Halk arasında eğlence amaçlı yarışmalarda kullanılır. Tekerlemeler için divan kurma gibi bir şart da yoktur, her yerde ve her zaman söylenebilirler. Tekerlemeler; coğrafya, iklim ve toplumsal olaylara göre şekillenirler. Genellikle masalların giriş kısmında yer alır ve ritimli bir şekilde söylenirler. Tekerlemeler, toplumsal olayları, duygu ve düşünceleri, iklim ve doğa ile ilgili anlamlı anlamsız ilginç kelimelerle, şiirsel, seri ve ritmik bir şekilde ifade ederek güldürme amacı güden atışmalara ve müsabakalara vesile olur. Araştırmamızda, tekerlemelerin alttülerinin de olduğunu gördük. Bunlara örnek olarak şunları sayabiliriz:

1. Masal girişlerinde söylenenler
2. Yarışmalar için söylenenler
3. Oyunlar için söylenenler

Üzerinde en çok duracağımız tür; oyunlar için söylenenler olacaktır. Oyunlar için söylenen tekerlemeleri Kürdistan Sözlü Çocuk Edebiyatının başlangıcı olarak kabul edebiliriz. Kürtlerin sözlü kültür zenginliğinden Kürt çocukları da paylarına düşeni almış ve kendi sözlü edebiyatlarını oluşturmuşlardır. Kürt çocuklarının sözlü edebiyatlarını nasıl oluşturduklarını tekerleme örnekleri ile açıklayacağız.

Birkaç tekerleme örneği şöyledir:

Serhat Bölgesi⁸¹

- *Küçük müçük yolda*
Otların arasındaki güle
Tekme attım ben ona
Girdim hayırlar içine

81 İsa Akkuş, Şerefaz Çiçek, Güzel Babacan, Sevgül Akkuş, Sadrettin Karabalık, Keziban Akkuş Bitlis-Adilcevaz- Wêrangaz-2014.

- *Evin kapısı açıktır
Ekmek ve peynir üst üste dizili
Kırmızı inek dövüldü
Anası da öpüldü*
- *Ha sürme ha yayık
Büyük hanımın olsa kalçası kırık
Vermedi bana oğlum
Otur yayığa otur*
- *Sefo oğul eşek nerde
Eşeğin oğlu eşek nerde
Götürmüşler eşeği divana
Başlamışlar eşeği konuşturmaya
Güçlü bıçak cepte
Keser eşeği uykusunda*

Behdinan Bölgesi⁸²

- *Üçer üçer sarı altının başı
Ulan haramdan doğan piç
Dünyanın dibine var git
Baktın ki öyledir
Eğer yirmi dört görmezsen
Gel kapıma sopayla*
- *Rüzgar rüzgardır harmanda
Harman yeri kundura sesi olmuş
Kim ki nazar getirse
Gözleri yerinden dökülsün*
- *Ben bir yumru kıl idim
Biri kuyruk
Biri b*kluk
Bu ağız gitmiş duta
Bu el gitmiş kıla
Bu ayak girmiş b*ka*

82 Abdulkerim Altürk, Şırnak, Uludere, 2014.

- *Benim babam
Bastonlu Simo
Bastonu yedi delikli Simo*

Botan Bölgesi⁸³

- *Çadırımız ziftle kaldı, zift çadırımızla kaldı,
Çadırımız ziftle kaldı, zift çadırımızla kaldı.*
- *Hocanın evine gittim, bir tane kırmızı elma gördüm, hocanın karısının kolunun üzerinde.
Kolumun üzerinden bir ısırık aldım, hocanın karısının kolunun üzerindeki elmadan.*
- *Sofunun biri geldi bize, kafasında taçile, dedim:
Taç sen ne tacısın? Taç sen ne tacısın? Taç sen ne tacısın?*
- *Kırk kuş ve iki kuş ve iki kukkusuyun o tarafında,
Her kırk kuş ve iki kuş ve iki kukkusuyun bu tarafından onlara seslendi,
Kırk kuş ve iki kuş ve iki kukkusuyun o tarafındakilere, "Siz kaç kuş ve kukkusunuz?" dediler.
"Biz kırk kuş ve iki kuş ve iki kukkuyuz." dediler.*

5. Bilmece

Bilmeceler için tıştanok, tıştonek, mamik, çivanok ve çibenok (Zazaca) da kullanılır. Bilmecelerin şekillenmesi ve gelişmesi; iklim, doğa ve toplumsal olaylara bağlıdır. Bilmecelerin bölgelere göre bazen içeriği, bazen de biçimi değişkenlik gösterir. Karademir'e⁸⁴ göre; Tarihi olaylar, tarihi kişilikler, ses taklitleri, istisnai durumlar, soyut ya da somut fantastik yaklaşımlar ritmik bir şekilde soru tarzıyla söylenir. Bu anonim edebiyat türlerine bilmece denir. Bilmeceler genellikle şöyle başlar: "Bir şeyim var, bir şeyim, bilmededir, bilmedem..." Tekerlemeden sonra çocukların en çok ilgili olduğu tür bilmededir. Bilmeceler çocuklar arasında yarışmalar için kullanılır. Birkaç bilmece örneği şu şekildedir:

Serhat Bölgesi

- *Hocakadın demiş hocakadına:
Bir sayfa gelmiş bu dünyaya,*

83 Silêmanê Sofî, Cizre, Dêrgul, 2014; Mihemedê Gindar, Nafiye Kodak, Cizre, Ernebat, 2014.

84 Karademir, 2008.

Yazılmaz ama yenir.

Bu nedir?

(lahana)

- *Bir şeyim var, bir şeyim,
Ketenin içine sarılı,
Ne ayak var ne topuk,
Her gün gider çeşmeye.
(testi)*

- *Bir şeyim var,
Taşa vuruyorum kırılmıyor,
Suya vuruyorum kırılıyor.
Nedir?
(kağıt)*

- *Üç yüz altmış altı leylek,
Yarı siyah, yarı ak
İki öküz ve on iki inekle.
Nedir bu?
(Üç yüz altmış altı gün, hem karanlık ve gecedir, hem gündüz ve aydınlıktır,
her biri diğerini takip eder, on iki inek de aydır.)*

- *Hilindir milindir, oğul babadan uzundur.
(ateş ve duman)*

- *Sabah gelindir, akşam sefil.
(Yıldız)*

- *Kejo öküzünü havada sürer.
(yayık)*

- *Karanlık gediktir, ona kar yağar.
(baca)*

Behdinan Bölgesi

- *Bilmecedir bilmecem,
Kimsenin olmadığı bir dünyaya gittim,*

İki koç yedim kemiksiz,

Bir ata bindim cansız

(Çocuk, anne karnındayken ondan başka kimse yoktur, doğunca annesinin memelerini emer; kemiksizdir, beşiğe koyarlar; cansızdır.)

- *Dünyada bir ağaçtır,
On iki dalı vardır,
Her on iki dalda birer yuva vardır,
Her yuvada otuz yumurta vardır.
(yıl)*
- *Değirmene gittim
Acayip bir şeye denk geldim
Yedi baş haydut
(yengeç)*
- *Yukarı hırçın
Aşağı hırçın
Parlak gözlü, uzun bıyıklı
(tauşan)*
- *Uzundur dardır
Geniştir dardır
Kısadır dardır
(kolan)*
- *Birşeyim var sıcak ve yumuşak
Önümüze gelince kemerini geušet
Çok ayıptır eğer yemezsek.
(mumbar dolması)*

Botan Bölgesi

- *Kayalıktan atarım kırılmaz, suya atarım kırılır.
(kağıt)*
- *Hilindiro milindiro oğul babadan uzundur.
(eşek ve at)*

- *Akşam gelindir, gündüz sefil.*
(lamba)
- *Altından sarı, aslan adı, namerdin b*ku.*
(akrep)
- *Gökyüzünün askerleri; tuttular nehirlerin etrafını, sabaha kadar teki bile kalmadı.*
(yıldızlar)
- *Gittim mirin divanına; sordum yaşlı insanlara:“Gördünüz mü siz hiç süt veren kuş?”*
(yarasa)

Kürdistan sözlü edebiyatında, bilmece türü diğer türlere göre, bölgeden bölgeye farklılıklar gösterir. Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi bazen cevap bazen de bilmece değişmektedir. Her ne kadar bilmeceler arasında farklılıklar varsa da bunlar korunmalı ve kaybolmalarına göz yumulmamalıdır. Her farklılık bölgenin özgünlüğünü yansıtır. Sözlü kültürde çocuklar bunları kullanır ve kendilerine göre yenilerini yaratırlar. Bilmeceler diğer sözlü edebiyat türleri gibi eğitimde, dil ve düşünce gelişiminde ve sosyalleşmede önemlidir.

6. Mani

Behdinan ve Botan bölgelerinde halk arasında “qese (kıssa)” olarak adlandırılan maniler ritmik bir şekilde söylenir. Genellikle iki kişi arasındaki atışmaya dayanır. Maniler daha çok eleştiri için söylenir. Günlük yaşamda manilerin söyleniş şekli zamana göre değişir. Manilerin söylenme amacı deyimlerle ayırmaktır. Tasvir, benzetme ve eleştiri amaçlı mizahi bir şekilde söylenirler.

- *Senin neyine yiğitlik*
Öldür oğul sen avda keklik
Yedi yıl yaptım çobanlık,
Yetmiş yıl da sığırtmaçlık,
Bu yüzden göğsüm ak.
- *Oğul mu diy'o'n kendine,*
İki kuman var diye?
Babanın tarlasını tanıdın mı,
Sabanını onardın mı?

- *Gel babamın evine yavaşça,
Aç kapıyı usulca.
Eğer ses ederse kaynana,
De ki: “Kediydi, gelmiş oyuna.”*
- *Ekinler benim emeğimdir.
Bana derlerdi: Şinto er midir?
Kayalıktaki kör baykuştur,
Tandırın dibine oturur,
Boncuk dizer, kum sayar.*

7. Payizok*-Pirepayizok (Güz ezgisi)

Hüzün türküleridirler. Gazellerin aksine gamlı duygular içerirler. Sadece sonbaharda söylenirler. Yaylaya çıkan insanlar tarafından yayla dönüşünde bu ezgi seslendirilmektedir. Sonbahar kışın başlangıcıdır. Köylüler fazla kar ve çetin kış şartları nedeniyle 5-6 ay evlerinden dışarı çıkamamaktadırlar. Dengbêjler yan yana oturur ve sırayla payizok söylerler. Payizoklar söylenince halay çekilmez. Özellikle Hakkari bölgesinde ünlüdürler.⁸⁵Enstrümansız söylenirler. Söyleyiş tarzında ilginç olan, sesin gırtlaktan ve dalga dalga çıkmasıdır. Payizokların şekillenmesinde sonbaharın getirdiği hüznün ve gelen uzun kış mevsiminin büyük etkisi vardır. Konuları bakımından çeşitlilik gösterirler. Serüven, macera, aşk, sevgi vb. konular belli başlılarındandır. Payizokların söylenmesinde en önemli özellik atışmadır. Kaydettiğimiz bütün sesler bu şekildedir. Araştırmamızda göçebelere yeri olarak bilinen “Çemê Karê”de⁸⁶ türküler daha çok “payizok” tarzında toplanmıştır. Payizok çoğunlukla bir kişi tarafından söylenir. Bizim araştırmamızda dengbêjler daha çok atışma şeklinde payizoklarını söylüyorlardı.

Payizokların eğitimde materyal olarak kullanımı, eğitim yol ve yöntemleri açısından, hem konuların anlamlandırılması hem de çocukların fikir ve düşüncelerini ifade etmesi bakımından önemlidir. Sözlü edebiyatın diğer türlerinde olduğu gibi payizok da Kürt kültürünün izlerini taşır.

85 Çiftçi, 2012, s.43.

86 Payizok: (payiz, sonbahar demektir) yayla dönüşünde söylenen şarkılardır. Sonbaharda söylendikleri için hüznüldürler. Genelde yaşlılar söyler, bir sene daha geçtiği için yaşlanmaya dem vururlar. Çetin geçecek kış nedeniyle evlerinden çıkamayacakları da bir başka nedendir. Herekol dağının yamacındaki yaylalar, Pervari, Siirt.

Payizok⁸⁷

*Bahardır, bahardır, bu ava dibinde
Ev sahibi seslenir; Evin hanımı!..
İşte yasta, bu acının içinde
Yok vallahi, vıranedir bu, karagözlü!..
Hani yazın emeği
Sonbahardır, sonbahardır; sonbahar bana seslendi!..
Zavallı sarıldı meşe ağacının dalına
Bu dertli ev, dertli ev olasin, babası dertli olasıca, ocakla aralık arasındaki aşk
Ruh kabzalarına neden gül ve papatya koymuyorsun
Neden benden istiyorsun, neden benden istiyorsun..
Yaz gitti sonbaharın güzü ile, gitti faydasız gitti..
Başta benden istemedin, ses etmedin.
Bahar gitti, yaz gitti, ne istersin benden bu sonbaharda
Bu sonbahar bana seslenirsin Ey karagözlü!..*

Payizok⁸⁸

*Haydi, kaldırın da... görelim gelini..
Tez kaldırın da... görelim güzeli..
Haydi, yârin örtüsünü... kaldırın üstünden oy yârin..
Haydi, yârin örtüsünü... kaldırın üstünden oy güzelin..
Oy aman güzelin... yağdıracaklar üstüne güzelin..
Oy aman güzelin... yağdıracaklar üstüne güzelin..
Oy gitti bozkırlara... güzel gitti bozkırlara..
Oy gitti bozkırlara... güzel gitti bozkırlara..
Oy aman gelinin yoluna... şıp şıp yağar da bir yağmur güzelin..
Oy aman gelinin yoluna... şıp şıp yağar da bir yağmur güzelin..
Gelinin atının nalı gelmez... gelinin atı hey gelmez güzelin..
Gelinin atının nalı gelmez... gelinin atı hey gelmez güzelin..
Oy aman evimiz hendek üzere... oy gelmez bizim hendeğe taraf..
Oy aman evimiz hendek üzere... oy gelmez bizim hendeğe taraf..
Oy aman güvey baca üstünde durmuş oy gelmez... güvey bacada gelme güzel..
Oy aman güvey baca üstünde durmuş oy gelmez... güvey bacada gelme güzel..
Oy aman beklemekte kara gözlüyü oy... gelmez beklemekte kara gözlü güzeli..
Oy aman beklemekte kara gözlüyü oy... gelmez beklemekte kara gözlü güzeli..*

87 İsmailê Koçer, Silopi, Şırnak 2014.

88 Mihemedê Gindar, Ernebat-Cizre Botan bölgesi, 2014.

Hey aman ırgatın evi tepede gelmez tarafına... ırgat tepede oy gelmez güzelin tarafına...

Hey aman ırgatın evi tepede gelmez tarafına... ırgat tepede oy gelmez güzelin tarafına...

Hey aman hırsız diye bağırdık hey hırsız... oy bağırdık hırsız gelmez güzele taraf...

Hey aman hırsız diye bağırdık hey hırsız... oy bağırdık hırsız gelmez güzele taraf...

9. Destan

Halk arasında uzun masal olarak bilinmektedir. Sahada edindiğimiz bilgilere göre destanlar çoğunlukla dengbêjler tarafından anlatılmaktadır. Büyük divanlarda; çoğunlukla savaş, kahramanlık, aşk konuları işlenir ve dinleyiciler de büyük bir ilgi gösterirler. Destanlar uzun olduklarında bazen anlatımları günler sürer. Destan anlatımı aynı zamanda sosyal bir etkinlik olarak değerlendirilir. Nasıl ki bir yerde eğlence ya da gösteri olduğunda, tiyatro ya da film gösterildiğinde, sanatseverler en önde yer bulmaya çalışıyorlarsa, Kürt toplumunun, destanların anlatılmasına karşı ilgisi de öyledir. Destan dinleyicileri, savaş ve çatışmalarda heyecana kapılır, destanın kahramanlarının etkisinde kalır, aşklarla keyiflenir ve bazen de acı ve kederlerle üzüntüye kapılırlar. Kürt destanları genellikle hikaye ile başlar, aralarda türkülerle devam eder. Halk arasında bilinen destanlar şunlardır: Memê Alan/Mem ve Zin, Siyabend ve Xecê, Dewrêşê Evdî, Evdalê Zeynikê, Ristemê Zal, Sağır ve Topal, Zembîlfiroş, Dimdim, Filîtê Quto ve Binevşa Narîn. Bu destanlar arasında, Siyabend ve Xecê, Dewrêşê Evdî, Sağır ve Topal, Filîtê Quto ve Binevşa Narîn ve Mirza Muhammed bizim tarafımızdan derlendi.

Dimdim⁸⁹

(...)

Gürleme hoş gürelemedir

Altın Peçeli Han'ın meselesidir

Bu doğrudur, yalan yoktur

Bir han vardır, Miqurîlerden

89 Dimdim destanının başlangıcından ve sonundan alınmıştır. Kaynak kitabın yazılışına göre yazılmıştır. Dimdim ismini, Dimdim kalesinden almıştır. Dimdim kalesi Altın Peçeli Han tarafından yapılmış ve hiçbir güç tarafından yıkılamamıştır. Dimdim Hikayesi İranlı bir Kürt olan Altın Peçeli Han ve İranlı Abbas isimli bir Kürt "İran Şahı" arasında geçen savaşı anlatmaktadır. Dimdim'da, Kürtlerin fedakârlığı, kadınların cesareti, ihanet ve İranlıların hile ve yalanları anlatılmaktadır. (Cindî H. , 1962, 1985).

*Çölde derede geziyordu
Hiçbir yerde barınmıyordu
Han kalktı Kürdistan'dan
Gitti İran şahına
Mal ve han sahibi olmak için
Han yetimdir tanınmaz
Gitti şah Abbas'a
İstedi kılıç ve elmas
Han yetimdir, yer yer
Gitti acem şahına
Ondan istedi kılıç ve kemer*

Altın Pençeli Han ve Şah arasındaki savaş uzun sürdü. Bu sefer sabaha kadar savaştılar. Şah, Altın Pençeli Han ve oğlu ile baş edemeyeceğini anladı. Zehir hazırlattı ve Altın Pençeli Han'ın savaş meydanına serpti. Sabaha Altın Pençeli Han, oğlu ve askerleriyle çıkıp zehir serpilen savaş alanına gitti. Hepsini oracıkta yandı. Şah askerleriyle Dimdim Kalesine gitmek için acele ediyordu. Han'ın eşi pence-renden dışarı bakınca, ne görsün? Şah ve askerleri kaleye girmeye çalışıyorlardı. Sonra gelinlerine dönüp, "Altın Pençeli Han ve şanlı oğlumun öldürülmesinden sonra utançtır bizim acem olmamız. Hayır! Böyle bir şey dünyada olmamış ve olmayacak." diye bağırarak koşu koşu alt kata gitti ve baruthaneyi ateşe verdi. Orada patlamalar başladı. Kalenin dört bir tarafı yıkıldı ve oradan kurtulan olmadı. Altın Pençeli Han'ın sadece bir gelini kurtulmuştu. O, kale duvarındaydı. Kale patlayınca, patlamanın basıncı onu fırlattı. Rüzgar şalını uçurttu ve bir kuş gibi, onu Sünnilerin köyüne kondurdu. O iki canlıydı. Altın Pençeli Han'ın bu gelininden günümüze Han'ın soyu varlığını devam ettirdi.

Ker ve Kulik⁹⁰

(Topal ve Sağır)

(...)

Topal Sağır'a söyler: "Kardeşim, kızlarını görmemişiz, nasıl gideceğiz de Bêcan'ı getireceğiz. Önce kızlarını görmemiz lazım."

90 Ker u Kulik Werdê'nin ikiz oğullarıdır. İki kardeş "Bêcan" adlı kız ile evlenmek için türlü mücadelelere ve savaşa girerler. Ker u Kulik'de kadının toplumdaki rolü, atın ve savaşın rolü anlatılır. Xecê Anne, Ovacık, Kars, 2014.

*Sağır meydanda haykırır:
“Kalbim güp güp eder,
Eli Emerler kızlarını getirmelidir.
Topal kızlarını görsün,
Sonra da gidip Bêcan'ı getirsin.
Eli Emerler meydanda haykırırlar,
Derler ki:“Topal oğul, doğrudur sen gençsin (cahilsin),
Aklın başında değil,
Kızımız vardır o da Teli Revşen Hatundur,
Küçük küçük incidir,
Su içer gerdanında su görünür.
Paypur çeşmesindedir,
Yetmiş karabaş etrafındadır,
Her biri bir formdadır,
Bunların üstüne bir de beyaz köpek ordadır,
Eğer beğendiysen git,
Beğenmediysen dön.”
(...)*

9. Beddua⁹¹

Beddua mazlum toplumlarda sözlü kültürün önemli bir parçasıdır. Aynı şekilde küfür de zalimin, küçük düşürenin sözlü kültürünün önemli bir parçasıdır. Bu yüzden bedduaların değerlendirilmesi, bir halkın psikolojisini ve toplumsal durumunu anlamamızı sağlar. Beddualara baktığımızda perişan kadınlar, sitemkar, mahrum bırakılan, hasret çeken ve gariban kimseler görürüz.⁹² Diğer sözlü edebiyat türlerinde olduğu gibi, beddualarda da derleme çalışmasından öteye gidilmemiş, sosyo-psikolojik araştırmalar yapılmamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi beddualar Kürt toplumunun ve özellikle Kürt kadınının bilinçaltını yansıtır. Beddua, Kürt kadınlarının kalbinden gelip çocuklarının kulaklarında çınlayan bir sestir.

Hem daha önce toplanmış hem de bizim topladığımız beddualarda iki özellik öne çıkıyor. Birincisi, beddualar daha çok kadınlar/anneler tarafından edilir/söylenir. İkincisi de, beddualar çoğunlukla erkek çocuklar için söylenir. Buna göre beddua, iki cinsiyet arasındaki etkileşimi açıklamaktadır.⁹³ Kadın erkeğe

91 Yazılan beddualar, Serhat, Botan, Dersim-Bingöl ve Diyarbakır bölgelerinden toplanmıştır.

92 Kürtçe Beddualar Sözlüğü (Demirhan, 2014).

93 Karı-koca.

beddua eder. Kürt toplumunda beddua gerçeği bu şekilde karşımıza çıkar.

Jung, "Psikoloji ve Edebiyat" adlı makalesinde, sanatçı ve sanatsal metin arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: Freud, sanatçının, eserini kendi kişisel yaşantısından çıkarma yolunu ileri sürerken, problemleri açacak bir anahtar bulunduğunu sanmıştı. Bu yoldan giderek bazı çözümler yapılabileceği doğrudur. Çünkü bir sanat eserini, tıpkı bir nevroz gibi, kompleks diye adlandırdığımız psişik hayat düğümlerine geri götürebilmek akla yakın gelmektedir.⁹⁴ Freud'u referans alan Jung'un söylediklerine göre; bedduayı nevrozla ilişkilendirebiliriz. Eğer beddua, nevroz gibi ele alınırsa, beddualar aracılığıyla Kürt kadınlarının bilinçaltının ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Kürt kadınları, kocalarından ya da egemen güç olan erkeklerden gördükleri kötü muamele ve zorbalık nedeniyle doğrudan söyleyemediklerini beddua aracılığıyla çocuklara aktarırlar.⁹⁵ Psikanalitik kurama göre değerlendirildiğinde beddua ve ninni, Kürt kadınlarının saklı fikir ve düşüncelerini ifade etme aracı olmaları açısından benzerdir. Aşağıdaki beddualarda cümleler çoğunlukla "heylê" ile başlar "-yo, -i" ile biter. Kürtçe dilbilgisinde bu ünlem ve ekler eril cinsiyet için kullanılır. Buradan da anlaşılıyor ki, beddualar, erkekler için söylenmektedir. Derlediğimiz bedduaların hepsi anneler tarafından söylenmiştir. Bazen erkekler de beddua eder. Aşağıdaki beddualara (bkz. 6, 8, 17, 20, 22, 33) baktığımızda kadınlar, erkekleri kastederek bedduayı çocuklarına etmektedirler. Bu beddualarda erkek çocuk araç olarak kullanılmıştır. Kadının hedefi oğul değil oğlun babasıdır. Beddua ve ninnilerde Kürt kadınlarının bilinçaltı daha geniş değerlendirilebilir.

1. *Boğazı delinesice*
2. *Kara baldır baldırına giresice*
3. *Hay ağzımdaki yarayı ağzına bulaştırayım*
4. *Elektrik çarpasıca*
5. *Gözlerine kara su düşesice*
6. *Soyu kuruyasıca*
7. *Ocağın yıkılsın*
8. *Saçın dökülsün de babanın kollarının arasına düşsün*
9. *Parça parça olasıca*
10. *Boğulasıca*
11. *Belan elinden olsun*
12. *Nehirle gidesice*
13. *Karnını şişiresice*

94 Aka, 2010 s 40.

95 Hepsi erkektir: kayınbirader, kayınbaba, komşu vs. olarak değerlendirilebilir.

14. *Peynir ayağının önünde taşlaşsın*
15. *Karnından kan akasica oğul*
16. *Günün kara gün olsun*
17. *Sonun hayır olmasın oğul*
18. *Evin kara karganın evi olsun*
19. *Küller başına*
20. *Muradına eremeyesin*
21. *Azgın kurdun ağzına giresice*
22. *Muradın götünde kalsın*
23. *İçi ağzından çıkasica*
24. *Burnuna romatizma değesice*
25. *Böğrü kararasica*
26. *Kanser olasica*
27. *Gözü çıkasica*
28. *Kolu kırılasic*
29. *Evi yıkılasic*
30. *Kendinden hayır göreme*
31. *Trenin altında kalasın, geri gelmeyesin*
32. *Yiyesin, yediklerini çıkaramayasın (kabız olasın)*
33. *Ömrün, bahar pancarının ömrü gibi olsun*
34. *Allah seni kahretsin*
35. *Düşük yapasica*
36. *Evine ateşler düşsün*
37. *Yıldırım çarpasica*
38. *Oğlun oğul göremesin*
39. *Geberesice*
40. *Ödün patlasın.*

Kızlar için söylenen beddualarda Kürt toplumunun bakış açısını ve gerçeklerini görebilmek pekala mümkün. “Karnını şişiresice” bir kız için söylenmiş. Bu sözün temelinde toplumsal ve dini bir gerçek yatmaktadır. Kürt toplumunda, İslamiyet’e göre evlilikten önce cinsel ilişki günah ve aynı zamanda yasaktır. Cinsler arasında gizli bir şekilde yaşanan bu ilişki sonucunda kadın çoğunlukla hamile kalmakta, toplumsal normlara göre bütün suç ve günah kadında aranmaktadır. Bu olayın öğrenilmesi kadın için büyük bir utançtır. Toplumsal yaptırımlar kadının üzerine çok sert bir şekilde baskı uygulamaktadır. Kürt toplumunda yaşanabilen bu tür olaylar yüzünden kadınlar kızlarına bu şekilde beddua etmektedir. Bu bedduanın söylenmesindeki amaç,

erkek ve erkeklik algısını ve toplumsal hayatı eleştirmektedir. Kız çocuğu burada bir araç olarak kullanılmıştır. Kürt kadınları aslında bu bedduayla kızlarına öğüt vermekte ve onları erkeklerden korumak için toplumun gerçekleri ile yüzleştirmektedirler.

“Saçın dökülsün de babanın kollarının arasına düşsün.” bedduası yine kızlara edilir. Uzun saç ve örgüler Kürt kadınları için kadın olmanın ve güzelliğin simgesidir. Saçın kesilmesi ya da kısaltılması toplumda önemli bir anlam ifade eder. Genelde kadınların üzüldüğü büyük olaylarda (ölüm, öldürme, afet vs.) olaya tepki olarak kadın saçını keser ve yas tutar. Kürt kadını için saç kesmek veya kısaltmak büyük felaket anlamına gelir.

Aynı durum Ezidi kadınlar için de geçerlidir. Ezidi Özgürlük ve Demokrasi Hareketi Meclisi (TEVDA) üyesi Şirin İsmail Ali, Kürdistan federe bölgesine bağlı Musul’un Şengal şehrindeki Ezidi kadınların hikayesini anlatıyor: “Evde sevilen gençler ya da erken yaşta ölüp hayatın güzelliklerinden mahrum kalanlar için, kız kardeşleri veya sevdikleri kadınlar kendileri için en önemli şey olan saçlarını ve örgülerini kökünden keserek ölen kişinin mezarına bırakırlar. Bazen Avrupa’dan gelen kimseler mezarlıklarımızı gezdiklerinde buna denk gelince çok şaşırıyor ve anlamını soruyorlar. Şöyle cevaplıyoruz: ‘Hayatımda böyle bir acı görmedim. Güzelliğimi ve bütün çekiciliğimi toprağa gömüyorum.’ Saç Ezidi Kürt kadınları için çok önemlidir. Bu yüzden o güzel kadın, saçını kesip mezara koyunca onun için uzun bir yas başlamış demektir.”⁹⁶ Öyle görünüyor ki saç kesme Kürt kadınları tarafından uygulanan eski bir toplumsal gelenektir. Kız çocuğuna yapılan bu beddua oldukça ağırdır; aynı zamanda babaya yapılan atıfla, diğerlerinde olduğu gibi erkeğe yönelen duygu durumunu da göstermektedir. “Babanın kollarının arasına düşsün.” sözüyle baba da bu yas sürecine dahil edilir.

10. Diğer Sözlü Edebiyat Türleri

a. Oyunlar

Sözlü edebiyatın içinde oyunlar, tekerlemelerin kullanımını temel alır. Çocuk oyunları, iklim ve fiziki şartlara göre farklılık gösterir. Evde oynanan oyunlarla dışarıda oynanan oyunlar farklıdır. Her iki durumda da tekerlemelerin önemli bir yeri vardır. Evde oynanan oyunlara kapavêtin (aşık kemiği

96 Ali, 2011.

atma)⁹⁷, şeşik, pêncok, heftok (altılı-beşli-yedili) ve yüzük oyununu⁹⁸örnek gösterebiliriz.

Dışarıda oynanan oyunlar; yarma, saklambaç, ayakkabı savurma ve diğerleridir. Araştırma sırasında elde ettiğimiz bilgilere göre kışın çocuklar ve yetişkinler aynı ortamda bulunuyorlar. Çocuklar, oyunları ya büyüklerle birlikte oynuyor ya da onların oyunlarını izliyor. Diğer mevsimlerde de oyunlar doğa ve iklim şartlarına göre düzenleniyor, geliyor ya da yenileri yaratılıyor. Çocuklar tarafından tekerlemelerin söylendiği oyunlara birkaç örnek verebiliriz.

Oyunlar genelde üç ya da dört çocuk arasında oynanır. Bir çocuğun öncülük ettiği oyunda, diğer çocuklar, parmakları yere temas edecek şekilde ellerini açarlar ve oyun başlar. Aşağıdaki tekerleme başlangıçta bir elin parmakları için söylenir:

*“Saksagan sek sek
Kuyruğu tümsek*

97 Oyun araçları, koyun ve keçilerin iki arka bacağının kemikleridir. Keçi veya koyun kesildiğinde çocuklar eklemli kemikleri alıp içinden çıkarıp oynarlardı. Eklemi bulduktan sonra sıra eklemi düzeltmeye gelirdi. Eklemi düz bir taşa koyup, etrafını başka bir taşa oyun için hazır hale getirirlerdi. Düzeltmeden sonra kemiğin yanındaki iki çukura kurşun eritilirdi. Yanlara kurşun eritildikten sonra eklem adını benekli eklem yaparlardı. Eklem kurşun eritilmesi işi oldukça kıymetliydi ve oyun için en iyi eklem kurşun eritilen eklem idi. Farklı farklı birçok oyun oynanır bu baldır kemiği ile. Anlatılan oyun, yıkma oyunudur. Adı da: Kawxirê'dir. Kawxirê; on on beş kişi arasında oynanır. Her oyuncunun eklemi olmalıdır, çünkü herkes bir eklemle oynar ve yarışma yapar. Kawxirê müsabakası; başta bir grup tarafından oynanır, kaç kişi olduğu önemli değildir. Herkes kendi için oynar. Oynayanlar yere bir çizgi çizerler, herkes eklemine dikey olarak dizer, kendilerini bir metre uzaklaştırırlar; yanlarındaki eklem de rırada dizili eklem nişan alıp yıkmaya çalışırlar. Kaç eklem varsa o kadar nişanlayıp vurma hakkı vardır. Buna benzer başka bir tür oyun vardır. Onun adı da “bızdım-badım”dır. Bızdım-badımın şekli de aynıdır. Yine oyuncular eklemelerini çizgiye dizer ve nişan tutarlardı. Herkesin bir hakkı vardı. Bızdım-badımın kurallarına göre eğer biri eklemi düşürürse eklem en az bir karış çizgiden uzaklaşması gerekirdi. Düştüğünde eklemelerden biraz geri çekilir ve “bist û bade” der ve çizgi ve eklem arasındaki uzaklığı ölçerlerdi. Eğer atış yapan bir karış uzaklaştırmışsa eklemi kazanmış sayılırdı. Bir kişi beş defa aynı şekilde kazanırsa başarılı olurdu. Arkadaşları ona kuru üzüm, pestil ve ceviz verirdi. Oyun bu şekilde biterdi... İsmailê Koçer, Abdurrahmanê Koçer, Mihemedê Sipertî, İdris Torlak, Şırnak, Silopi 2014.

98 Yüzük oyunu: soğuk kış geceleri zamanında ahali bir evde toplanır ve iki gruba ayrılırlardı. Oturup üzerlerine battaniye serelerdi her bir grup (6 kişi) ta bir kişi çıkar ve grubunda bir yüzük saklardı. Her biri teker teker eğilir ve karşıdaki gruba sırtını dönerdi. Battaniyenin altına elini sokar ve tüm grubun içinde elini dolaştırırdı, arkadaşlarının da anlamayacağı şekilde yüzük birinin cebinde saklanıyordu. Hepsinin arasında elini gezdirir ve aniden battaniyenin altından elini açardı. O sırada yüzüğü birinin cebine koyardı. Yüzüğün bulunduğu kişi yüzünü ekşitir ve korkardı, kendini iki büklüm ederdi. Çoğu zaman da hal ve hareketten yüzüğün kimde olduğu anlaşılırdı. Yüzüğü saklayan kişi arkadaşları arasında soğuk kanlı olanı seçmeli ki yüzük karşı tarafa geçmesin. Yüzüğün saklanması sonrakı takım her biri bir kere, hakkını kullanıp gruptan birini çürütmeye çalışır. Eğer bu kişilerden birinde yüzük bulunursa rakip ekip kazanmış sayılıyordu. Birkaç tur böyle devam ederlerdi. Kaybeden takım evlerinden kuru erik, kuru üzüm ve pestil getirir ve hep beraber yerlerdi.

*Amcanın kemiği
Kınalı keklik
Gelip şunun üstüne sıçtı!*⁹⁹

Tekerleme hangi parmakta biterse o parmak saklanır. Bu yöntem bütün parmaklar için tekrarlanır. Kimin eli tamamen kapanırsa o, elini göğsüne koyar, sonra diğer eliyle oyuna devam eder. Aynı şekilde parmakları teker teker kapanan elini gene göğsüne koyar. Bütün çocuklar ellerini göğüslerine koyduktan sonra, öncü, kimin elinin sıcak olduğuna bakar. Ellerin sıcaklığını ölçmek için bütün çocuklar sırayla göğüslerinden ellerini çıkarıp öncünün yüzüne dokunurlar. Öncü de eli en sıcak olanı belirler.

Saklambaç (veşartok, çavgirtonek) Batman bölgesinde şu tekerleme ile oynanır. Ebe gözünü kapatıp tekerleme söyler, bu sırada sayıları ikiden ona farklılık gösteren oyuncular saklanırlar.

*Ooooooooooooo
Hala mala
Esir ala
Bülbüllerinşahı
Kara bahtlı
Arsız ne bilir
Suyun rengini hep bilir
Güllerin gülüdür
Gelincik üstüdür
Sakla kendini
Geliyorum şimdi!*¹⁰⁰

b. Fıkra

Fıkralar konularını çoğunlukla sosyal hayattan alır. Halk arasında güldürü amaçlı anlatılır. Birçok bölgede halk arasında fıkra anlatan kişiler çok ünlüdür. Kürt sözlü edebiyatında önemli bir yer tutar. Lakırdı olarak da adlandırılır, birçok argo söz fıkralarda yer alır.

*Adamın biri bir gün evlenecekmış, ama ne yapması gerektiğini de bilmiyormuş.
Kendisine 'Nikah kıyılacağı zaman imam ne derse sen de tekrar et.' demiş. O da 'Tamam.' demiş ve imamın yanına gitmiş.
İmam: Falan kişinin oğlu.*

99 Miraz Murat, İğdir, 2014.

100 Abide Özdemir, Batman, 2014.

Adam: Falan kişinin oğlu.

İmam: Kendinden haberin var mı?

Adam: Kendinden haberin var mı?

İmam: Ulan, ben imamım, haddini bil!

Adam: Ben imamım, haddini bil!

İmam: Kadını sana nikahlayacağım.

Adam: Kadını sana nikahlayacağım.

İmam kalkar, 'Tüh sana.' der, adam da kalkıp 'Tüh sana.' der.¹⁰¹

c. Anı-Serüven

Bazı süreli yayınlarda masalın (çîrok) anı ve serüven yerine de kullanıldığına şahit oluyoruz, fakat bu doğru bir kullanım şekli değildir, çünkü anının yazarı bellidir, konu ve içerik bakımından masaldan ayrılır. Bu durum isimlendirmede büyük bir karmaşıklığa neden olmaktadır. Bu terminolojik sorunun düzeltilmesi gerekmektedir (Alakom 1994, s.7-8). Anı-serüvende bir kişinin başına gelen olay ya o kişi tarafından ya da o kişiyi yakından tanıyan kişiler tarafından yazılır. Serüvenler halk arasında çeşitli aktarımlarla yayılırlar. Zamanla masal şeklini alabilirler. Hemen her bölgede anı-serüvenler anlatılır. Anı-serüvenler acayip ve gülünç olaylar, savaş ve mücadele gibi konuları içerir. Çoğunlukla fıkra amacıyla anlatılırlar.

d. Heyranok - Dilok (lirik)

Heyranok, makamlı bir sözlü edebiyat türüdür ve çoğunlukla baharda söylenir. Konusunu daha çok aşktan ve sevgiden alır. Baharın gelişi ile gençlere heyecan katar ve gençler bahar aşkı ile aşk şarkılarını karşılıklı söylerler. Dilok da makamlı bir sözlü edebiyat türüdür. Dilok; işte, çalışırken, günlük hayatın hemen her alanında söylenir. Dilok; gelin-damat, sevgililer ve ırgatlıkla ilgili konularda keyif ve moral vermek amacıyla söylenir. Botan bölgesinde tarlada ırgatlık yapılıncı herkes hep beraber dilok söylemektedirler. Dilok söylerken hem işçiler keyiflenir hem de işlerinde çabuk hareket ederler. Dilok karşılıklı olarak sırayla söylenir.

e. Mantık soruları¹⁰²

Mantık soruları, halk arasında bilmece, bulmaca ve çıkarımlar çerçevesinde her bölgede kullanılır. Çoğunlukla yaşlılar tarafından kullanılır, çocuklar da bilgi ve anlama düzeylerine uygun mantık sorularına aşinadırlar. İş ve çalışma

¹⁰¹ Kalê Şinoyi, Van, Gürpınar, Gola Bozo, 2014.

¹⁰² Faruk Köstekçi, Bitlis, Adilcevaz, Yukarı Sipan Köyü, 2014.

aralarında, tatil ve dinlenme zamanlarında ya da akşamları insanlar birbirlerine mantık soruları sorarlar.

- *Kurt, koyun ve ot yan yanadırlar. Sahipleri onları nehrin öte yakasına geçirecektir. Birbirlerini yemeden, sahipleri onları nasıl karşıya geçirmelidir? (Cevap: Önce koyunu karşıya götürecek, tekrar dönecek. Otu alıp karşıya götürecek, koyunu tekrar getirecek. Kurdu alıp karşıya geçirecek. Son olarak dönüp koyunu geçirecek ki birbirine zarar vermesinler.)*
- *Üç kişi, onların eşleri ve bir de atları varmış. Bir derenin yanına varmışlar. Biri ötekine güvenmezmiş. Eşlerini hiçbir şekilde ötekilerin yanında bırakmazlarmış. Bu durumda karşıya nasıl geçmeliler? (Cevap: Önce üç kadın ata binip karşıya geçer. İki kadın orda kalır. Bir kadın ata binip kocasının yanına döner. Üç adam ata binip karşıya geçer. İki adam eşlerinin yanında kalır. Diğer adam eşinin yanına gelir ve onu alıp karşıya geçer.)*
- *Üç tane katır var. Biri insan, biri semer, biri de katır yer. Bu üç katırı birbirine bağlayacaksın, bir kişi de yuları alacak ve öylece yolculuk edecekler. Bu nasıl olacak? (Cevap: Katır yiyeni öne alacaksın, Yularını adamın eline vereceksin. İnsan yiyen katırı en arkaya bağlayacaksın, semer yiyeni de ortaya koyacaksın ve üçünün semerini de ona bağlayacaksın. Böyle yola devam edecekler.)*

11. Kadının Sözlü Edebiyatı: Ninni

Ninni çocukları uyutmak amacıyla söylenen ritmik dördüklere denir. Halk arasında “lorik” yada “lori” olarak adlandırılır. Anadilinin öğretilmesinde ve öğrenilmesinde ninnilerin rolü önemlidir. Çocuk ilk kez annesinden dilini tanır ve öğrenir. Ninniler aracılığıyla çocuklar yeni kelimeler öğrenir ve hayatla olan etkileşimleri artar. Çocuk ninni yoluyla toplumun özelliklerini tanır ve bu şekilde kültürel aktarım sağlar.¹⁰³ Ninni her söylendiğinde söyleyen tarafından her zaman yeniden oluşturulur. Ninni ve psikanalist yönleri üzerine yapılan bir araştırmaya göre; ninni sadece çocukları uyutma amacıyla söylenmez.¹⁰⁴ Anne ninniye söyleyince içine duygularını katar ve yeniden oluşturur. Bunun sonucunda anne bir sanatçı gibi sanatını yeniden yapar ve ilerletir. Ninninin yeniden yaratılmasında anne kaynak olarak kendi yaşamını kullanır. Freud ve Jung’un psikanalist kuramlarının sonucunda edebiyat –burada nin-

¹⁰³ Toker, 2011, s. 27.

¹⁰⁴ Aka, 2010.

ni– bir nevroz gibi değerlendirilebilir. Buna göre ninnilerin başka bir vazifesi daha ortaya çıkıyor. O da; annelerin ninni aracılığıyla bilinçaltı duygularının çocuklarına anlatılmasıdır. Anne derdini, kederini ve içselleştirdiği duygularını kimseye anlatamazken bu yolla çocukları ile paylaşır.

Araştırmamız sırasında topladığımız ninnileri buna göre değerlendirmeye çalışacağız. Her ne kadar onlar Kürt annelerinin çocuklarına söyledikleri ninniler olsalar da üzerinde psikanalist çözümlenmeler yapılabilir.

Serhat bölgesi¹⁰⁵

- *Nenni nenni nenni*
Kuzum nenni oğlum nenni
Uyusun kuzum benim
Büyüsün cici cici
Nenni zamanı oğlum nenni
Uyusun kuzum benim
Büyüsün cici cici
- *Nenni nenni kuzum nenni*
Nenni nenni yaurumnenni
Gözünü seveyim selvi boylum
Karağözlüm neden ağlıyorsun?
Nenni zamanı oğlum nenni
Kuzum şafağa değın uyusun..
- *Nenni nenni tosunum nenni*
Nenni nenni kuzumnenni
Gece yakın konak uzak
Nenni nenni kuzum nenni
- *Oğul oğul oğul*
Azgın kurdum
Perişanım
Tutsağım
Oğul oğul oy oğul

Behdinan bölgesi

¹⁰⁵ Keziban Akkuş, Bitlis - Adilcevaz, 2014.

- *Cibri oğul neni nenni*
Küçük cibri gelir büyük cibriye der
Git deli çocuk, ben dedim, gittiler
Vay ben gitmişim ben ki kara kartal gibi, vallahi olmaz
Keşke bilseydim konağın hangisidir
*Ayaklarımla gelecektim nenni nenni*¹⁰⁶

Hekeryan Mirî'nin oğlu Cembelî'nin elini tutacağı
Götüreceğim Berçelan yaylarına
Bana hürmet etsin, eğlendirsin
Ah nenni nenni Cembelî'm nenni
Evimin Cembelî'si ağlama oğul
Sevgili, zavallı annenin kalbini üzme
Gözlerinin yaşı beni kahreder, ağlama
Kaynanam gelecek seni tek bırakıp sallayacak
İyi bil zavallı annen burada olmayacak
Cembelî'nin beşiğini getirip sallamaz artık
*Ah neni nenni Cembelî'm nenni...*¹⁰⁷

Binevşa Narîn'in (Narin Menekşe) bir çocuğu olduktan sonra ona sevdiğinin adı olan Cembelî adını koyar. Menekşe, bebeğine ninni söylerken sakladığı hislerini dile getirir. Ninnisinde, Hakkâri Beyi Cembelî'nin tasvirini yapar, Cembelî'den umduklarını, istediklerini, bebeğine aktarır.¹⁰⁸

Narin Menekşe'nin söylediği ninni, Kürdistan kadınları arasında yayıldı ve bir Kürdistan ninnisi haline geldi. Birçok bölgede, Kürt anneleri Cembelî ninnisi söyler. Bazı bölgelerde Cembelî adı, Cibrî olarak dönüşmüştür. Kürt anneleri, Cembelî'nin şahsında, dert, keder ve acılarını çocuklarına dillendirirler. Kadının bu hareketiyle toplumun kadına dayattığı rol ve misyonu açıkça görmekteyiz. Bu da temelde ataerkil toplum yapısının bir tezahürüdür.¹⁰⁹ Ataerkil toplum yapısında, kadın her zaman sınırlandırılmıştır. Kadının kendini öz-

106 Werdek Civelek, Faraşin 2014.

Cibri: halk içinde olan bir destan kahramanına verilen isimdir, Binevşa Narin- Cembelîye Mirê Hakariyan.

107 Binevşa Narin- Cembelîye Mirê Hekeryan destanından bir bölüm, Nadiye Ana, Hakkari, 2014.

108 "Narin Menekşe- Hakkâri Beyi Cembelî" destanından: ..Kalkıp oğlunu beşiğe yatırdı ve uyuttu. Gece de Hakkâri Beyinin oğluyla kaçtı. Kendini dağlara vurdu, Hakkâri'ye geldi, oradan Berçelan yaylarına. Babasına kızmıştı, Hakkâri'de de duramadı... Dengbêj Kemal Şimşek'ten alıntılanmıştır. Hakkari, Merkez, 2014.

109 Ataerkil toplumda cinsiyet ideolojisi vardır ve kadın ikinci sınıftır. Buna göre cinsiyet açısından erkeğin avantajlı bir konumu vardır. Kadın-erkek ilişkilerinde otorite erkeğe aittir. Bkz. Ökten, 2009.

gürce ifade edebileceği alanlar bu tarz kısıtlı ortamlardır.

C. KÜRDİSTAN SÖZLÜ ÇOCUK EDEBİYATI

Araştırmamız sırasında yaptığımız görüşmelerde tekerlemelerin çocukların edebiyat ürünü olduğu söyleniyordu. Yetişkinler utandıkları için bize tekerleme söylemiyorlardı. Tekerlemelerle ilgili olarak, “Efendim, bunlar çocukça şeylerdir.” diyorlardı. Görüşmelerimizde bize çocukluklarına dair hatırladıklarından bahsediyorlardı. Eskiden oyun oynadıklarında, bunları söylerlermiş. Oyunlarda sosyal hayat, doğa ve hayvanlarla ilgili tekerlemeleri ritmik bir şekilde söylerlermiş.

Oyunlarda söylenen tekerlemelerin yaratımı ve kullanımı çocuklara aittir. Çocuk edebiyatının oluşumu burada başlar. Bu konudaki bir araştırma, bizim Kürt sözlü edebiyatında yaptığımız tespiti desteklemektedir.¹¹⁰

Araştırmamız sırasında, çocukların sözlü edebiyatında doğaçlamaya dayalı durumlara şahit olduk. Görüştüğümüz kişiler, çocukların eskiden kendi aralarında toplumsal yaşam, doğa ve hayvanlar hakkında tekerlemeler söylediklerini belirtiyorlardı. Örneğin Serhat bölgesinde birkaç çocuk arasında gün ışığı ve gölge hakkında bir tekerleme söyleniyordu. Havanın biraz serinlemesi ya da ısınması amacıyla, duruma göre gün ışığına ve gölgeye şöyle seslenmişlerdir:

“Ey Gün Işığı, çek git, oğlun çatladi.

Ey Gölge, çık gel, kızın çatladi.

Ey Gün Işığı, çek git, oğlun çatladi.

Ey Gölge, çık gel, kızın çatladi.”¹¹¹

Çocuklar bu tekerlemeyi söylerken dışarıda bir yerlerde dirler. Bu tekerleme

110 Boratav’a göre tekerleme şöyle çeşitlenir (Boratav 1992: 135):

- 1.Masal tekerlemeleri
- 2.Oyun tekerlemeleri
- 3.Tören tekerlemeleri
- 4.Bağımsız söz cambazlığı değerinde tekerlemeler

Anadili öğrenimi açısından ele alındığında bu 4 türde oluşmuş tekerlemelerin çocuğa öğrettiği kelime sayısı elbette azımsanamaz. Çocukla diğer çocuklar arasındaki etkileşim düşünüldüğünde ise en fazla oyun tekerlemelerinin değişip gelişebileceği düşünülmektedir. Oyun tekerlemelerinin çocuklar arasında ebe seçerken kullanıldığını ve bunların değişmelere uğratılarak birçok yeni kelimenin kazanılmasında etkili olduğu söylenilebilir. Oyun tekerlemeleri, çocuklar tarafından güncel olaylardan esinlenerek yeniden üretilebilir. Yani çocuklar var olanı taklit etmekle yetinmezler, bunu daha da geliştirirler. Değişim bazen yöreye ait kelimelerle yapılır, bazen izlenilen bir çizgi filmle, bazen de dönemin popüler kültürünün etkisiyle gerçekleşir. Bu tekerlemeler, çocuklar tarafından oluşturulmuş ilk edebi ürünlerden sayılabilir (Toker, 2011).

111 Xwişka Pembe, Ağrı, 2014.

kaynağını günlük yaşamdan almıştır. Çocuklar bu tekerlemede gün ışığı ve gölgeye bir oyun oynamak istemişler.

Aynı şekilde uğur böceği için de bir şeyler söyleniyordu. Çocukların parmaklarına uğur böceği konduğunda, ailevi olayların sonucunu öğrenmek ya da tahmin etmek için, sırayla iki kelime söylenir. Uğur böceği hangi kelimedeyse uçar, olayın öyle sonuçlanacağına inanılır. Örneğin bir çocuğun ailesinde hamile bir kadın varsa, çocuklar uğur böceğinin uçuşuyla doğacak olan çocuğun oğlan mı yoksa kız mı olacağını tahmin ederler. Uğur böceği parmakları üzerindeyken şöyle derler:

*“Kız oğlan
Kız oğlan
Kız oğlan
Kız oğlan”¹¹²*

Ovalık yerlerde uğur böceğiyle kurulan ilişki değişir; çocuklar uğur böceğinden dilekte bulunurlar. Dilekte bulunurken de bunu şarkı biçiminde ya da ritmik olarak dile getirirler. Eğer uğur böceği çabucak uçar, dileklerinin kabul olacağına inanırlar. Diyarbakır bölgesinde uğur böceğine şöyle denir:

*“Dede nine
Bize kaftan getir
Kına yak eline
Oğlunun takkesini mühürle”*

Batman'ın bir köyünde çocukların uğur böceğine “selîma” dediğini duyduk:

*“Selîma bana bir kundura getir.”¹¹³
Cizre’de uğur böceğine şöyle denir:
“Uğur böceği, uğur böceği
Babanın evi nerede?”¹¹⁴*

Bu sözden sonra uğur böceğinin herhangi bir yöne doğru uçuşması, evinin o yönde olduğuna delalettir.

Çocuklar bazı oyunlarında hayvanlarla ilgili olmasa da ritmik söz gruplarını kullanıyorlar. Aşağıda örneği verilen iki çocuk arasındaki bir oyunda, oyuna başlayan çocuk, karşısındakini yenmek ya da şaşırtmak ister. Ritmik söze da-

112 Hakan Şahini Ağrı, 2014.

113 Ronya Bewran, Diyarbakır, 2014

114 Sümeyye Gezici, Batman, 2014

yalı oyun, ilk çocuğun ikinci çocuğa bir soru sormasıyla başlar:

“Çocuk 1: Hadi bana yirmi de!

Çocuk 2: Yirmi!

Çocuk 1: Kulağının içine işedim, iyi mi?

Çocuk 2: ...”¹¹⁵

Süphan Dağı eteklerinde bir kadından dinlediğimiz tekerleme şöyledir:

“O mo kara do,

Sîne mîne bi bando,

Teke tûka şeke şûka ker bando.”¹¹⁶

Bu tekerlemenin söylendiği oyunda üç ya da daha fazla çocuk çember oluşturacak şekilde yan yana oturur. Oyun bir çocuk tarafından başlatılır. Tekerlemenin başlamasıyla çocuklar da el çırpmaya başlar, tekerleme bitince de ellerini arkalarına saklarlar. Son sözle birlikte elini en çabuk çeken kişi oyuna devam etmeye hak kazanır.

Çocuklar arasında ritmik sözlerle oynanan bir diğer oyun da şöyledir: Üç, dört yada beş çocuk yan yana oturur. Çocuklardan biri başı çeker ve oyunu başlatır. Oyun şöyle başlar:

“Yukarı taraftan gelir bir ninecik,

Saçı başı dağınık,

Elbiseleri yırtık pırtık,

Eli, avucu çatlak,

Paçalarının içinde

Yılan, fare, kurtçuk ve böcek,

*B*k, ishal, ters* ve tezek.*

Gümmmm!”¹¹⁷

“Gümmmm!” sözü ile çocuklar ağızlarını kapatırlar, “Geç kapatanın ağzına ninenin paçasındakilerin hepsi girsin.” derler. Oyun bu şekilde sırayla ve ninenin paçasındaki şeylerin artmasıyla devam eder. Tüm çocuklar kendi sıralarını savınca oyun biter.

Çocuklar arasında küfür ve tarize benzer sözler de vardır. Bu sözler, ritmik bir biçimde ve mahcup etmek amacıyla söylenirler. Çocuklar arasında kullanılan bu

115 Cüdi Seçen, Murad Sadak, Cizre, 2014.

116 Sevgül Akkuş, Bitlis, Adilcevaz, 2014.

117 Feridun Birgül, Ağrı, 2015.

Ters: Tek toynaklı hayvanların dışkıısı.

sözler, arkadaşları tarafından seilmeyen ya da kötülük yapan ve çocuk kısmının yol, yordam ve değerlerine aldırış etmeyen bazı çocuklar için kullanılırlar. Aşağıdaki sözler, sahip olduklarını (yiyecek, içecek) arkadaşlarıyla paylaşmayan bir çocuk için, aslında varyemezliği yemek için söylenmektedir:

*“Eşşoğlu eşek,
Harmanınorda
Ne doyasıyasaman yer
Ne de eşşeğe verir.”¹¹⁸*

Bu örneklerden hareketle Kürt çocuklarının kendi sözlü edebiyatı vardır, diyebiliriz. Kürt çocuklarının edebiyatının devamlılığı ve zenginleştirilmesi için kaynağa ve bunun için de saha çalışmasına ihtiyaç vardır. Anadilinin konuşulması Kürt çocuklarının edebiyatının oluşması için şarttır. Bununla bağlantılı olarak yazılı edebiyat ve anadilinde eğitim, çocuk edebiyatına güç verecektir. Araştırmalara göre tekerlemelerin söylenmesi anadilinde eğitimi daha da ilerletecektir.¹¹⁹

D. KÜRT MASAL KAHRAMANI: TİLKI

Dünya çocuk edebiyatında, masal kahramanı olarak ayı, tilki, tavşan, kurt gibi hayvanlar kullanılır. Dünyaca bilinen “La Fontaine ve Ezop masalları”¹²⁰ gibi fabllarda, hayvanların, karakteristik özelliklerine göre yer aldıkları belirtiliyor. Benzer durum Kürdistan sözlü çocuk edebiyatında da görülür. Araştırmamızın sonucunda, toplanan sözlü edebiyat ürünlerinin büyük çoğunluğu masal ya da fabldır.¹²¹ Topladığımız masalların çoğunun kahramanı tilkidir. Kahramanı olduğu ya da konusunun geçtiği masallarda, kurnazlık, kandırma, ihanet gibi sıfatlar, tilkinin bir özelliği olarak ele alınmaktadır.

Kürtlerin tarihte maruz kaldığı kurnazlık, kandırma ve ihanet gibi güvensizlik yaratan unsurlar önemli sonuçlar doğurmuştur. Kürtlerle ilişkide bulunan güçler, kendi çıkarlarını gözetmişlerdir. Kürtlere ve doğalarına yönelik saldırılar her zaman olmuş, bu saldırılarda devletler veya baştakiler farklı yöntemler denemişlerdir. Bu konu ile ilgili Qazî Mihemed vasiyetinde ihanet ve hilebazlıkla yıkılan Mahabad Kürt Devleti hakkında şöyle der:

“Benim verdiğim söz “Sizi kötü kalpli düşmanın eline bırakıp gitme” değildi. Ben geçmişimizi ve Acemlerin söz vererek, hileyle kandırıp yakaladığı, öldürdüğü

¹¹⁸ Rohat Asê, Ağrı, 2014.

¹¹⁹ Toker, 2011.

¹²⁰ Erkan, 2014.

¹²¹ Fabl Kürt halkı arasında hikaye, masal olarak adlandırılır. Biz bu kitapta fabl kelimesini kullanacağız.

büyüklerimizi çok düşündüm. Onlar her zaman aklımdaydılar ve ben hiç bir zaman Acemlere güvenmedim. Ama onlar buraya (Mahabad) dönmeden önce, yolladıkları mektuplarla, elçi olarak gönderdiği ünlü Kürt ve Farslarla, Acem devletinin, Şah'ın kendisinin kötü amaçları olmadığına, Kürdistan'da bir tek damla kan akıtmayacaklarına dair söz verdiler. Onların verdikleri sözün neticesini şimdi siz kendi gözlerinizle görüyorsunuz. Eğer aşiret reislerinin ihaneti olmasaydı, onlar kendilerini Acem hükümetine satmasaydılar, bunlar da bizim ve Cumhuriyetimizin başına gelmezdi.

Sizlere nasihatim, vasiyetim odur ki; çocuklarınızı okutun. Eğitim dışında, bizim diğer halklardan hiç bir eksikimiz yoktur. Halklar kervanından kopmamak için okuyun, okumak düşmana karşı en etkili silahtır.”¹²²

1938 Dersim isyanı sonucunda Dersim İsyanı Generali Seyid Rıza'nın¹²³ bir sözü Kürtlere karşı yapılan yalan ve hilelere örnek niteliğindedir. Malatya güvenlik sorumlusu İhsan Sabri Çağlayangil'in anılarında Seyid Rıza'nın Türkiye Devleti için söylediği bir söz şu şekildedir:

*“Şerefsiz ve yalancı hükümet,
Senin hile ve yalanlarınla baş edemedim, bu bana dert oldu. Ben de sana karşı başımı eğmedim, bu da sana dert olsun!”*

“The Journal of American Folklore” adlı dergide yayınlanan W. R. Bascom'un *Folklorun Dört İşlevi* adlı makalesinde şöyle bir soru yer alır: Folklorik türleri dinleyen kişilerde onları etkileyen bir durum var mı? Onlara bir katkı sağlıyor mu? W. R. Bascom şöyle cevaplar: Bu sadece eğlence için değildir. Eğlence folklorun önemli bir görevidir, fakat bugün bu durumda bu bir cevap olarak kabul edilemez. Gülmede derin anlamlar vardır, burası açıktır.¹²⁴ Buna göre Kürdistan sözlü kültürünün derinlemesine araştırılması ve incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Halk edebiyatında tilki masallarının çokluğu bir araştırma konusudur. Adeta Kürt siyasal tarihi kendini göstermektedir. Bu tarih, masallar aracılığıyla genellikle çocuklara aktarılır, bazen yetişkinler de bundan yararlanır.

Bascom'un sözleri ve Kürt toplumunun gerçeklerinin temelinde, tilki masallarının Kürdistan'da anlatımının verdiği anlam gülmekten çok daha derindir. Tilki karakterinde egemen gücün yalan ve hileleri aktarılır. Kürt anne ve babalar hilekarlık, yalancılık ve ihanetin sonuçlarını tilki karakteri ile anlatırlar. Bu masalları dinleyen çocuklar her ne kadar gülseler de aslında bunların

122 Qazî Mihemed vasiyetnamesinden alınmıştır (Qazî Mihemed, 2013).

123 Xıdır, 2012.

124 Aka, 2010, s 38.

sorgulanması ve araştırılması için çalışırlar. Masalda geçen olayları sorgu ve eleştiri süzgecinden geçirirler. Kürdistan sözlü kültüründe tilki masallarının bu şekilde değerlendirilmesi geniş bir psikanalist çözümlmeye ışık tutar.

E. SÖZLÜ EDEBİYATTA TOPLUMSAL CİNSİYET

Sözlü Kürt edebiyatını toplumsal cinsiyet bağlamında iki açıdan ele alacağız. Birincisi; sözlü edebiyatta kadının kahraman olarak varlığı, ikincisi; sözlü edebiyatın aktarımında kadının aktif rolü.

a) Sözlü Edebiyatta Kadın

Kürt masallarında en çok yer alan renkli karakterlerden biri hiç şüphesiz kadındır. Bu masalları derinlemesine incelediğimizde Kürt toplumunun kadın-erkek ilişkilerinde her zaman kadınlara büyük saygı gösterdiğini ve değer verdiğini görürüz. Öte yandan bütün kadınlar terazinin bir kefesine konmuş, iyi ya da kötü kadınlar dönemin toplumsal normlarına göre birbirinden ayrılmıştır. İyi kadınlar yüz ağartmış, kötü kadınlar yüz karartmış. Toplum, iyilik ve kötülüğün ölçütünü, toplumun, ailenin ve çocuğun yararına göre belirlemiş ve kadının özgürlük alanını çizmiştir. Masalın sonunda, iyi kadınlar, iyi neticeler elde eder, zalimlerin zulmünden kurtulur, özgürlüklerine kavuşup kurtuluşa ererler. Kadınların kurtuluşu meselesi, Kürt masallarındaki en gözde konulardan biridir. Her masalın sonunda, kadın sevdiğine kavuşur, muradına erer ve sevdiğiyle beraber mutlu olur. Kötü kadınlar da, hikâyenin sonunda, çoğu zaman cezalarını çeker ve öldürülürler. Bu konuda, her Kürtçe masalda, hak ve adaletin mutlaka sağlandığını söyleyebiliriz.¹²⁵

Alakom'un değerlendirmelerinde, Kürt kadınlarının sözlü kültür aktarımındaki rolleri ve özellikle masal anlatımındaki rolleri açıkça görülmektedir. Destan, masal, anı-serüven, şarkı ve türkü gibi birçok sözlü edebiyat ürününde başlıca rollerde daha çok kadını görürüz. Bu türlerde kadına saygı duyulur ve kıymet verilir. *Memê Alan, Siyabend û Xecê, Ker û Kulik, Bineuşa Narîn-Cembelî Mîrê Hekar-yan, Mem û Eyşe, Zembilfiroş, Sêva Hecî, Menşa Eliyê Selîm Axa, Dimdim, Filîtê Quto, Bişarê Çeto* gibi destanlarda kadının cesareti ve direnişi ele alınmıştır.

Yine *Ker û Kulik* destanında kadının rolü Wergek ve Becan ile öne çıkar. Werdê'nin cesareti ve Becan'ın kararlılığı Werdê ve Becan'ın karakteristik bir güce sahip olduklarını gösterir. Kürt sözlü edebiyatında kadının gösterdiği cesarete *Ker û Kulik* ile *Dimdim* destanlarından yola çıkarak değinmek mümkün. Bu des-

¹²⁵ Bkz. Alakom, 1994.

tanlarda cesaretin yanında kadınlar büyük bir inanca da sahiptirler. *Ker û Kulik*'te Werdê, Süleyman'la evlenebilmek için, tepki ve saldırılara karşı, babasını dövüyor ve onun kafasını kırıyor. Bu olaydan sonra Süleyman'la evleniyor. Dimdim destanında kadınlar kendine olan güvenleriyle karşımıza çıkarlar. İran şahı hile ve yalanla Altın Pençeli Han ve oğullarını öldürür. Bundan sonra *Dimdim* kalesine doğru onu ele geçirmek için gelir. Hanın eşi, gelinleri ile beraber bütün sarayı patlatır. Ne sarayı ne de kendilerini İran şahına teslim ederler.

b) Sözlü Edebiyatta Kadının Etkisi

Milliyetçi ideoloji ve pratiklerde, “milli kültürün sınırlarının belirginleştirilmesi, korunması ve yeni kuşaklara aktararak yaşatılması” görevi kadınlara havale edilir. Bunun dayanağını, kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev içinde konumlandırılmaları ve biyolojik olduğu kadar kültürel anlamda da yeniden üretimle özdeşleştirilen annelik durumları oluşturur. 20. yüzyılın başlarındaki pek çok sömürge karşıtı mücadelede ve modernleşme ulusal inşa sürecinde, kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin, görevlerinin, aile içindeki konumlarının, söz konusu inşa süreçlerinin kalbine yerleştirilmesinin gerisinde de bu olgu bulunuyordu. Aile ve ev içi alan, yeni politik tasarımların ve düzenleme biçimlerinin toplumsallaştırılmasının; toplumların yeni disiplin rejimlerine tabi kılınmasının önemli mekânlarından biri olarak değerlendirildiği gibi, baskı altındaki topluluklar açısından da, dayanışma, direnme ve kültürel varlıklarını sürdürmelerinin temel mekânı olageldi.¹²⁶ Kadının toplumsal alandaki bu rolü dışında, edebiyattaki rolünü de iki alanda değerlendireceğiz. İlki; kadın tek başına yaratıyor, ikincisi de; kadın toplumsal hayatın etkisinde, anlatma rolünü yerine getiriyor ya da üstleniyor.

Sahadaki görüşmelerimizde kadının sosyal alandaki yerine dair şöyle bir durumla karşılaştık. Eskiden köylerde her evde bir çeşme yoktu. Köylerde her mahallede sadece bir çeşme vardı. Ot toplama, yün yıkama, düğün, bayram, matem ve gece misafirlikleri dışında en önemli sosyalleşme alanları çeşme başlarıydı. Kadınlar günde üç dört defa ihtiyaçları doğrultusunda çeşmeye giderlerdi. Bazı kadınlar testi ile su taşıırken bazıları da bulaşık yıkardı. Kadınlar çeşme başına gidince orada bir araya gelir ve sohbet ederlerdi. Çeşme başında toplanmak günlük yaşamın en önemli parçasıydı. Burada bir araya gelen kadınlar, köyün günlük hayatı hakkında her şeyi konuşurlardı. Bilgiler paylaşılır, sorular sorulur, önerilerde bulunulurdu. Çeşmelerde yaşlara göre gruplar olurdu. Evli ve çocuklu kadınlar bir yerde toplanır, gençler ise başka bir yerde

¹²⁶ Çağlayan, 2014 s. 136.

toplanırlardı. Genç kızların ayrı oluşu genç erkekleri çeşmeye çekiyordu. Bunun sonucunda erkekler ve kızlar birbirlerini görür ve birbirlerine sevdalanırlardı. Bu yolla evlilik gerçekleşir ve bu döngü kendini doğal bir süreçte tekrar ederdi. Fakat her evde çeşme yapılması bu sosyalleşmeyi ortadan kaldırmıştır. Her ne kadar her evde çeşme olması kadınların işlerini rahatlatırsa da kadınlar bu durumdan pek de memnun olmadıklarını belirtmektedirler. Artık “Herkes evlerine kapanmış, kimse kimseyle konuşmuyor.” diye dert yanmaktaydılar.

Kürtler İslamiyet’i kabul etmeden önce, Zerdüştlük’e, daha sonra da Ezidilik’e inanmışlardır. İslamiyet’ten sonra kadınlar birçok eski gelenek ve göreneğinden vazgeçmiştir. Bazı araştırmacılar bunu Mevlana Xalid tarikatına bağlarlar. Nakşîbendi tarikatı kadınlara şarkı söylemeyi yasaklamıştır. Bazı şeriat kitaplarında kadının erkek divanlarına oturup şarkı söylemesi haramdır. Bu yüzden birçok alanda olduğu gibi kadınlar dengbêjlik alanında da fazlaca görünmezler. Meyremxan ve Ayşe Şan gibi dengbêjlikte ısrar edenler birçok zorlukla karşılaşmışlar. Burada ilginç olan, Fatma İsa ve Aslika Qadır gibi Ezidi, Gula Bavfile ve Pêroya Têxûtê gibi Ermeni kadınların dengbêjlikte öncülük etmiş olmalarıdır. Fakat tüm bu engellemelere rağmen Kürt kadını dengbêjlikten kopmamıştır. Bazı eski alışkanlıkları da hala devam etmektedir. Göçebe Kürt topluluklarında akşam ziyaretleri olduğu zaman çadır ortadan bir perde ile ayrılır. Kadınlar ayrı bir tarafta, erkekler ayrı bir tarafta otururlar. Birbirlerini görmezler.¹²⁷

Kadının sözlü edebiyattaki rolü ayıp ve günah olarak değerlendirilmiş, bu kural Kürt toplumunda yer edinmiştir. Bu nedenle kadın açık bir şekilde sanatını icra edemez. Sözlü Kürt kültürünün aktarımında rahatlıkla sanatlarını icra edebilen tanınmış kadınlar vardır. Bu kadınlar dengbêjlik yaparlar ve bu rolleri toplum tarafından kabul görmektedir. Araştırmamızda kadının toplumsal yaşamda çizdiği birkaç farklı profile rastladık. Dengbêj olarak tanınan özgür kadınlar hünerlerini rahatlıkla sergiliyorlardı bizim için. Kürt Siyasal Hareketini¹²⁸ destekleyen politik kadınlar da sanatlarını özgürce ifade edebiliyorlardı. Fakat dini yaptırımlar nedeniyle toplumun ve dinin boyunduruğunda kalanlar açık bir şekilde sanatlarını icra edemiyor ve bizimle görüşüyorlardı. Yukarıda da belirtildiği gibi bu son profil ya ninni ve beddualarla ya da kendileri için yarattıkları diğer alanlarda sanatlarını icra edebiliyorlardı. Dolayısıyla sosyalleşme imkanları daha kısıtlıdır. Konuşma yönünden olsun, iş-güç yönünden olsun; çay bardaklarının doldurulması, sofranın serilmesi

127 Çiftçi, 2014, s. 55.

128 Çakır, 2014.

ve diğer işlerde hep erkekler karşımıza çıkıyordu. Bazı yerlerde de erkekler kadınlar adına konuşuyor, onları konuşturuyorlardı bile.

“-Hayır, Kadın masal anlatamaz!
-Kadın hiçbir şey anlatmayı bilmiyor!
-O unutmuş, unutmuş!
-İşleri var onların, işleri var, yemek-memek!”

Bu ve benzeri sözleri sarf ediyorlardı bize. Kadın bu şekilde toplumsal platformlarda erkek tarafından yok sayılıyordu. Bununla ilgili olarak Erivan radyosunda Cemîla Celil bir röportajında şöyle der:

Ben burada bir şey demek istiyorum. Babamın zamanında da, benim zamanımda da radyo için şarkı söyleyen kadın bulmak çok zordu. Kürtler arasında sesi güzel olan birçok kadın vardı, iyi şarkı söylüyorlardı, benim yanımda, kadın divanında söylüyorlardı, fakat onlardan birçoğu stüdyoya gelmiyordu, sesleri kaydedilsin istemiyorlardı. Bir gün Gulizer adında bir kız geldi radyoya, birkaç şarkı söyledi, sesini kaydettik. Gulizer'in sesi çok güzeldi ve Kürtçe şarkıları da takılmadan güzel bir şekilde söylüyordu. Sonra o evlendi. Gulizer'in şarkıları radyoda yayınlanıyordu, çok istek vardı yayınlatmamız için. Bana dediği kadarıyla, Gülizar ölene kadar, ne zaman radyoda şarkıları çalsa, kocası ona hakaret edermiş.¹²⁹ Erkeklerin baskısı hala Kürt kadınları üzerinde devam etmektedir.

Siyasal açıdan belli bir olgunluğa erişmiş bölgelerde böyle bir sorunla karşılaşmadık. Bu bölgelerde kadının kendini rahatça ifade edebilmesini sağlayan serbest alanlar vardı. Kadın da erkek gibi hünerini bizimle paylaşıyordu. Bu bölgelerde daha çok kadınlar toplumsal hayatta ön plana çıkarlar. Örneğin kurum ve kuruluşların yönetim ve yürütmesinde, mahalle meclisleri gibi alanlarda kadınların önemli bir yeri vardır.

F. SÖZLÜ EDEBİYATTA KÜLTÜREL ETKİLEŞİM VE ASİMİLASYON

a) Ezop Masalları ve Kürdistan Çocuk Edebiyatı

Medeniyetler arasında eskiden beri kültürel etkileşimler söz konusudur. Coğrafi olarak her ne kadar birbirlerinden uzak olsalar da kültürler birbirlerinden beslenirler. Bu bağlamda batılı yazar Ezop ve İranlı edebiyatçı Sadi Şirazi'nin eserleri benzerlik göstermektedir.¹³⁰ İranlı Şirazi'nin Gülistan adlı kitabını yazmadan

¹²⁹ Celil, 2011.

¹³⁰ Celil, 2011.

önce Kuzey Kürdistan'da gezdiği bilinmektedir. Öte yandan Fars ve Kürt kültürleri arasındaki etkileşimler zaten bilinmektedir. Onlarca dile çevrilmiş Gülistan adlı kitabın Kürtçeye de çevrilmesi gerekir. Bununla bağlantılı olarak bir araştırmaya göre Ezop'un yolunun Mezopotamya'ya düştüğü söylenmektedir.

Dünya literatüründe hayvan hikayelerinin en eski yazarı olarak M.Ö. VI. asırda yaşadığı söylenen Aisophos (Ezop) adında bir Yunanlı olduğu bilinmekle birlikte, son zamanlarda yapılan bilimsel araştırmalarla bu hikâyelerden birçoğunun eski Hintlilere, Mezopotamyalılara, İbranilere ve Fenikelilere kadar uzandığı bilinmektedir.¹³¹ Eğer Kürt edebiyatı üzerine de bu kapsamda bir araştırma yapılırsa, Kürtlerin diğer dünya medeniyetleriyle olan etkileşimleri ortaya çıkacaktır. Araştırmamızdabu etkileşimin izlerine rastladık. Bu durum başka bilimsel araştırmalarca da desteklenmektedir (bkz. Derdiyok, 2010, Yılmaz, 2011). Ezop ve Şirazi'nin bazı masalları, kaynağını Kürt edebiyatından almış olabilir. Bununla ilgili olarak Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde dinlediğimiz bir masaldan bahsetmemiz gerekiyor. Tilki ile Leylek masalı Ezop masalı olarak bilinir. Fakat aynı masal Kürtler arasında da anlatılır. Bu nedenle şu soruyacevap bulmak önemlidir: "Acaba Tilki ile Leylek masalının orijinal hali Kürtlere mi aittir?" Konuyla ilgili daha geniş bilimsel araştırmalara ihtiyaç duyulduğu kesin.

Tilki ile Leylek¹³²

Tilki ile leylek birbirlerini seviyordu.

Bir gün leylek tilkiye şöyle dedi:

Tilki sen güzel bir tilkisin, sevilir itibar edilirsin. Sana bir ikramda bulunacağım. Bir akşam misafirim olman lazım. Sana çok güzel bir yemek yapacağım. Lezzetle yiyeceksin. O lezzet diline değdiğinde o lezzetle doycaksın. Leylek böyle söyleyince tilkinin inanası gelmiyordu. Leyleğin ne zaman davet edeceğini bekliyordu.

Tilki: Acaba ne zaman leylek beni yemeğe çağıracak. Bir gün leylek tilkiye işaret verdi.

Leylek: Tilki!

Tilki: Ha!

Leylek: Tilki bu akşam misafirimsin.

Tilki: Ne zaman misafiririm?

¹³¹ Yılmaz, 2011.

¹³² Hecî Şerîfê Ferqîni, Diyarbakır, Bismil, 2014.

¹³³ Dervişcemaloğlu, 2014, s. 478.

Leylek: Akşamdan önce misafirimsin. Ancak akşamdan önceye kadar sana yemek yapmayı bitiririm.

Tilki akşamüstü olacağına inanamıyordu. Akşamüstü gelip çatınca tilki leyleğin evine doğru gitti. Leylek tilkinin geldiğini görünce yere bir çukur açtı. Çukur ancak kendi gagasının geçebileceği şekilde yapmıştı, bırak tilkinin ağzını, dili bile girmiyordu.

Leylek: Tilki kardeş, hoş geldin, sefa geldin. Sabahtan beri senin için hazırlık yaptım. Buyur, yemek hazır, gidelim. Yemeğe gittikleri zaman tilki ağzını götürüp getirdi, ama dili bile yemeğe değmiyordu. Ne yaptıysa ne ettiyse çare bulamadı. Leylekgagasını sokup çıkarıyor, kendini doyuruyordu.

Leylek: Tilki!

Tilki: Ha!

Leylek: Afiyet olsun kardeş, doydun mu acaba?

Tilki: Evet doydum var olasin, yarın da sen benim misafirimsin akşamüstü.

Leylek içinden: Ben akıllı biriyim. Tilki yemek yapacak ben de yine gagalayıp kendimi doyuracağım.

Tilki içinden: Sen dur. Benim adım tilki, ben ne kadar hilekar ve bilgiliyim o zaman göreceksin. Akşamüstü oldu, tilki kalkıp bulamaç yaptı. Kapısında dümdüz bir taş vardı. Bulamacı üzerine döktü. Buyur leylek kardeş. Her ikisi de yemeklerinin üstüne gittiler. Leylek ne kadar gagasının ucu ile yemeye çalışsa da, gaga boşa gidiyordu. Tilki diliyle yalayıp hepsini temizledi.

Tilki: Leylek kardeş doydun mu?

Leylek: Evet doydum!

Fakat ne ekersen onu biçersen!

Tilki ile Leylek¹³³

*Kimseye zarar vermemeli insan,
Ama birisi kötü daurandı mı,
Yüzüne çarpmalı onun, aynını.
İşte bu, masalın öğüdü!*

*İlkin tilki çağırmış
Eude şölene güya,
Bizim hacı babayı,
Yaylak bir mermer kapta,
Buyur etmiş çorbayı.*

*Bizim leylek aç olmasına aç ama n'apsa,
Bir lokmacık bile yiyemiyor ki çorbadan.
Tilkiyi çağırınca ötekisi, karşılık, büyük bir
hamur tutmuş, boyunlu bir şişeye koyarak
buyur etmiş.*

*Gagasını sokup doyummuş leylek karnını
güzel güzel, rahatça,
Gel gelelim konuğu aklıktan bayılmış içi
ezile ezile.*

*Şişenin boynunu yalarken tilki boş yere,
ona şöyle demiş bizim hacı baba: "İnsan
sükünetle katlanmalı kendi örneğine!"*

b) Ninenin Keloğlu ve Keloğlan

"Ninenin Keloğlu" adlı masal Kürt halkı tarafından söylenir. Keloğlan adlı ma-

salın kahramanı çalışkan, kel ve fakir bir kimsedir. Annesiyle yaşar. Aynı masal Türk edebiyatında “Keloğlan” adı ile Türkçe anlatılır. Kuzey Kürdistan’daki Kürt çocuklarının geneli, Keloğlan masalının Türk edebiyatından olduğunu sanmaktadır. Bununla birlikte Keloğlan filmleri¹³⁴, Keloğlan çizgi filmleri¹³⁵ ve Keloğlan masallarının¹³⁶ hepsi Türkçe yayınlanmış ve yayınlanmaktadır. Böylece Kürt çocukları Keloğlan’ı bir Türk masal kahramanı olarak görmektedirler. Bu durum kültürel etkileşim temelinde bir yorum olarak değerlendirilebilir. Ama Kürtlerin birçok sözlü kültür ürünü devlet tarafından Türkçeye çevrilmiş, Türk edebiyatı türü olarak onaylanmış ve Kürt toplumuna sunulmuştur. Yıllardır Türkçe eğitim gören Kürt çocukları, Keloğlan gibi onlarca Kürt masalını Türkçe okumuş ve görmüşlerdir.

***Ninenin Keloğlu masalı*¹³⁷**

(...)

Bey, yaraları iyileştikten sonra dedi ki: “Ona öyle bir şart koşmalıyım ki, elimden kurtulmasın.”

Yine bizim Keloğlan’ı çağırırdı. Hizmetkarları onu hemen Bey’in huzuruna getirdiler.

Bu sefer Bey ona yapamayacağı bir şey söyledi: “Git babamın külahını getir.”

Bundan birkaç yıl önce Bey’in babası ölmüştü ve bizim Keloğlan hangi külahı getirirse getirsin, “Bu benim babamın külahı değil,” deyip kafasını uçuracaktı.

Sonra Reqk ile evlenip muradına erecekti.

Keloğlan, Bey’in içinden geçenleri anlamıştı. Bu yolun sonunun olmadığını ve ne yaparsa yapsın Bey’in önüne başka bir şey daha koyacağını biliyordu.

Eninde sonunda kafasını kesecekti.

Yine hüznü ve ağlamaklı bir biçimde Reqk’in yanına gitti. Reqk dedi ki:

“Keloğlanım sen kendine hiçbir şeyi dert etme. Her zaman gittiğin o küçük pencereye git. Aşağı tarafta bir mağara göreceksin. O küçük pencere seni

134 Rüştü Asyalı Keloğlan filmlerinde başrolü oynamıştır. (d. 1947, Elazığ, Türk sinema ve tiyatro oyuncusu)

Keloğlan filmlerinin isimleri:

1. Keloğlan aramızda-1971

2. Keloğlan ile Cankız-1972

3. Keloğlan iş başında-1975

4. Ben bir Garip Keloğlanım-1976

https://tr.wikipedia.org/wiki/R%C3%BC%9Ft%C3%BC_Asyal%C4%B1

135 Keloğlan animasyonları TRT çocuk kanalı üzerinden yayınlanıyor. 2009-2013 yılları arasında 107 bölüm yayınlanmıştır.

136 Keloğlan Masalları, Timaş Yayınları, İstanbul.

137 Miradî Gundikî tarafından Botan Bölgesi, Melî köyünden derlenmiştir.

ölülerin dünyasına götüreceksin. Git ve Bey'in babasını gör. Ve ona külâhının nerede olduğunu sor. O sana söyleyecektir. Oğlu hakkındaki şikâyetlerimizi ona bildir ve bize bir yol göstereceksin."

Öbür gün bizim Keloğlan Reşk'in ona tarif ettiği yere doğru gitti. Bir mağâra gördü ve içine girdi. Uzun ve karanlık bir yoldan geçtikten sonra başka bir dünya göründü. O yer ölülerin dünyasıydı. Çayır ve suları çoktu.

(...)

c) Değişim Adı Altında Kültürel Kıyım ve Asimilasyon Gerçeği

Müzikte, sinemada, edebiyatta ve diğer kültürel ve sanatsal alanlarda, Kürt folklor ürünleri Türkçeye çevrilmiş ve Türk kültürüne ait kılınmıştır. Devlet tarafından türkülerin derlenmesi ve çevrilmesi üç kez gerçekleşmiştir. 1926 yılında Daru'l Elhan adlı heyet Adana, Antep ve Urfa'dan 250 türkü toplanmıştır. 1938 yılında Eğitim Bakanlığı ve Ankara Devlet Tiyatrosu öğretmenleri tarafından Malatya, Diyarbakır, Urfa, Maraş, Adıyaman ve Seyhan'dan 491 türkü toplanmıştır. TRT tarafından 1967 yılında derleme çalışmaları yapılmıştır. 1778 türkü ve şarkı toplanmıştır. En son da Kültür İşleri Bakanlığının çıkardığı Milli Folklor Dergisi bir derleme yapmıştır. 1976'da yapılan derlemede 300 şarkı ve türkü bulunmaktadır. Bu derlemelerin hepsi Türkçe çevirilerdir. Şarkı ve türkülerin notalarının derlenmesi elbette önemlidir. Fakat derlenen şarkılar Kürt dengbêjler tarafından Türkçe söylenir. Toplanan ilk türkü olan "Keça Kurda" "Türkmen Kızı" olarak çevrilmiştir. Aynı şey "Buka Kurda" şarkısının da başına gelir ve "Türkmen Geline" olarak adlandırılır ve söylenir. Bazı sanatçılar kendini tutamaz ve Buka Kurda esnasında sesini gürleştirep alkış tutar. İlk Kürtçe eserler; Celal Güzelses, Mukim Tahir, Kel Hamza ve Cemil Cankat gibi sanatçılar tarafından Türkçe olarak seslendirilmiştir. Zamanla Mahmut Güzeltöz, Kazancı Bedih, Nuri Sesigüzel, İbrahim Tatlıses, Burhan Çaçan ve İzzet Altınmeşe gibi sanatçılar da Kürtçe şarkıları Türkçe olarak söylediler. Bu alanda en başarılı isim olarak Celal Güzelses görülmüştür. Mustafa Kemal tarafından övülmüş ve "Sen doğunun bülbülüsün." demiştir. Güzelses'ten sonra Muzafer Sarısözen Kürtçe şarkıları Türkçeye çevirmiş ve Ziya Gökalp tarafından Türklerin milli çalgısı olarak kabul edilen kopuz eşliğinde söylemiştir. Tahsin Taha'nın yıllarca söylediği "Cotkar" isimli şarkı Mehmet Özbek tarafından çevrilmiş ve "beyaz gül, kırmızı gül" olarak adlandırılmıştır.¹³⁸

Yukarıda da görüldüğü gibi Kürt ve Türk kültürü arasındaki bu durum kültürel etkileşim olarak adlandırılmaz. Asimilasyon projesi kapsamında devlet ideo-

¹³⁸ Yücel, Türk Sinemasında Kürtler, 2008, s. 21.

lojisi gereği değişim ve kültürel yok saymalar gerçekleşmiştir. Devlet eliyle uygulanan folklor ürünlerinin değişimi politikası elli yıl devam etmiştir. Bu arada birçok kişi ya devlet politikalarına uyum sağlayarak ya da kendi başına Kürt, Ermeni ya da diğer kültürlerin folklor ürünlerini değiştirip kullanmıştır. Öyle ki Hesên Zîrek adındaki Kürt sanatçının onlarca eseri çevrilmiştir.¹³⁹ “Ey Niştîman” adlı ağıtını 1946 yılında işgal edilen Mahabat Devleti için söylemiş ve bu marşın ezgisi kaynak gösterilmeden “Ankara’nın Taşına Bak” şarkısına uyarlanmıştır. Hesên Zîrek’in birçok şarkısı (Yallah Şoför gibi) kaynak belirtilmeden alınmıştır.

(...)

Ey sevgili ulus,

Ey Kürtler, ey aslan parçaları,

Ey vatan, güzel vatan,

Ari toprağı, Kürtlerin vatanı,

Senin için kalpten ve yüreğten direniyorum

Kürdistan toprağının başarısı için.

(...) (Hesên Zîrek)

Ermeniler tarafından söylenen “Vatanıma Gideceğim” adlı türkü de şu şekildedir:¹⁴⁰

“ Ağlamayın ey yoldaşlarım, ben vatanıma gideceğim.

Çok kalamam vatanıma gideceğim.

Burası benim için uygun değil, derdim tasam çoktur burada.

Yabancılık çok acıdır, ben vatanıma gideceğim.

Umarım üzerime ağlamazsınız.

Üzerimde ağlayıp matem etmeyin.

Ben vatanıma gideceğim, bütün dertlerim geçecek.”

Bu ağıtın ezgisini de “Ankara’nın Taşına Bak” olarak yakından tanıyoruz. İçeriği dert ve elemle dolu bir ağıt, kültürel ve tarihi özelliklerinden koparılmış, ezgisi üzerine sözler yazılmıştır. Bu konu ile ilgili Cemîla Celîl Kürtlere sert bir eleştiri yapmaktadır:¹⁴¹

“Maalesef Kürtler bu tarz durumlara karşı çıkmamaktadırlar. Bizden kim bir şey olsa elinden tutup ‘Dur sen ne yapıyorsun, bu babamın, dedemin malı, bu

139 Doğu Kürdistan’dan bir sanatçıdır. 1921 yılında Bokan’da doğmuştur. Bağdat radyosunda şarkılarını derler. 1966’da Çirîkey Kürdistan adlı bir kitap yazar. 1972 yılında vefat eder ama bıraktığı yüzlerce şarkı ile ölümsüz olmuştur (Xulami, 2013).

140 Etöz, 2011.

141 Celil, 2011.

benim kimliğim, mirasım, kültürüm. ' demeliyiz. Biz her seferinde 'Size helal olsun. ' diyoruz. Örneğin Ermeniler pek çok Kürtçe şarkıyı Ermeniceye çevirip radyolarda yayınlıyorlar. Onlar artık Ermeni şarkıları olarak tanınıyorlar, çünkü bu, Kürtçe bir şarkıdır demiyorlar, arşiv için de onun Kürtçe olduğunu yazmıyorlar. Aynı durum Türkiye'de de vardır. Maalesef Türkiye'de sadece Türkler tarafından değil, Kürt dengbêjler tarafından da bu iş yapılmış ve Kürtçe şarkılar Türklere mal edilmiştir. Onlar kesinlikle şarkının kökeninden bahsetmezler. Eğer bir dilden başka bir dile şarkı çevriliyorsa onun hangi dilden ve kültürden olduğu belirtilmelidir. Böyle bir gayreti çok yanlış görüyorum. Bu hırsızlıktır. Böyle şarkıcılar uluslarını satıyorlar, kendi elleri ile işgalcilere kapı açıyorlar. Bilmiyorum ne diyeyim? Bu cahillik midir, yoksa anlamamak mıdır, yoksa uşaklık mıdır?"

Araştırmacı Yücel'e göre; Ziya Gökalp'ın başını çektiği milli edebiyatta, şehirli rolü Türk'e, vahşi köylü rolü de Kürt'e verilmiştir. Burada Kürtler "dişi" olarak görülür. Avrupa Türkleri nasıl görüyorsa, Türkler de Kürtlere o gözle bakıyorlar.¹⁴² Türkiye devletinin kurulmasından sonra Yakup Kadri, Mithat Cemal Kuntay ve Nihal Atsız gibi yazarlar da devlet ideolojisini sürdürmüş ve Kürtleri yok saymışlardır. Daha sonra Nazım Hikmet, Sait Faik, Yaşar Kemal ve Orhan Kemal ile romanlarda Kürt karakterler, insan olarak yer almaya başlamıştır. Kürtler Atıf Yılmaz ile Kürt oldukları belirtilmeden sinemaya girmişlerdir. 1955 tarihli "Dağları Bekleyen Kız" sinema filmi buna verilebilecek ilk örnektir. Esat Mahmut'un romanı sinemaya uyarlanmıştır, burada Zeynep Kürt bir karakterdir ve vahşi, kötü bir köylüdür. Teğmen Adnan ise hem cesaretli, hem de yakışıklıdır. Bu imgeyle "Türk iyidir." İmajı verilir. Bugün de hala televizyonlarda Kürtlerin kültürü talan edilmektedir. Kısacası insan olarak Kürt yoktur! O sürekli zamir olmuştur. Bunlar boş sıfatlar değildirler.¹⁴³

Bu asimilasyon ve kültürel kıyım sadece Kürtler üzerinde yapılmamıştır. Kuzey Kürdistan'da bu kıyım diğer tüm halklar için geçerlidir.

G-SÖZLÜ EDEBİYATTA ARGO

G.K. Chesterton'un 1901 yılında yayınlanan "the Defendant" adlı eserinde "Argo metafordur, metafor da şiirdir." demiştir. Öyle ki argo yaygın diller, adsız şairler arasında devamlı olarak yaratılır. Alan Dundes "Halk kimdir?" adlı makalesinde halkın, ortak unsurların paylaşıldığı bir grup insandan oluştuğunu belirtir. Bu grup bir aile ya da bir ulustan oluşabilir. Bu grup bazı nedenlerden

¹⁴² Osmanlı - Türk Romanında Kürt İmgesi (Yücel, 2008).

¹⁴³ Yücel, Türk Sinemasında Kürtler, 2008.

dolayı bir araya gelir ve özelliklerine göre bilgilerini ortaya çıkarır. Argo halk biliminden bir bölüm olarak değerlendirilir. Bilimsel araştırmalara göre argo, halkın sözlü edebiyatının bir bölümü olarak belirtilmiştir.

Argonun kullanılmasında, metaforik özellik önemli bir role sahiptir. George Lakoff ve Mark Johnson'a göre, metaforun temelinde, bir şeye vakıf olmak ve başka bir şeye göre tecrübe etmiş olmak vardır. Bugün kullanılan "zaman" ve "para" örneğindeyse, kullanım metaforik bir ilişkiyi öne çıkarıyor. "Zamanın kullanılması, ayrılması ve boşa geçirilmesi" metaforik kullanıma örnek teşkil ediyor. Bu değerlendirme temelinde, argonun kullanılması, genellikle metaforiktir.¹⁴⁴ Kürdistan sözlü edebiyatında argonun kullanılması, daha çok G.K. Chsterton'un metaforlaşma değerlendirmeleriyle ilişkilendirilebilir. Argo sözcüklerinin yaratılması ve biçimlenmesinde, sosyal yaşam, doğa ve iklim en önemli rolü üstlenmektedir. Kürt argo örneklerinde, daha çok hayvanların özellikleri mecaz olarak kullanılmaktadır. Kürtçe argolar, kendi aralarında, eleştiri amaçlı kullanılmaktadır. Hayvanların şahsında, eleştiri kişilere yöneltilmektedir.

Yalancı kimseler için "Git derenin kıyısında otlan." denir. "Kes artık!" cahil, kirlili ve boş konuşan insanlar için kullanılır. "Koyun gibi kuyruğunun altında osurma." sözleri gizli ve saklı söz söyleyen kimseler için kullanılır. Kürtçe argolar daha çok deyimlerle, atasözleriyle ilişkilidir ve uyumlu bir şekilde söylenir. Sahada topladığımız örneklere göre bazı argo sözler temizlik metaforuyla kullanılır. "Sen önce kendi kışını temizle." sözüyle kişiye yöneltilen eleştiride, o kişinin sözleri ve yaptıklarıyla hemen üste çıkamayacağı belirtilir. Daha çok erkekler için kullanılır. Kürtçe argo örneklerinden bir kaçış şöyle;

1. Çocuklar aklıktan birbirlerini yiyorlar
2. Kışını silkeledi ve gitti
3. Sen önce kendi kışını temizle
4. Koyun gibi kuyruğunun altında osurma
5. Git derede kışını yıka
6. Hadi git otlan
7. Ayı oynadı
8. B*klu taşı arkasına at
9. Git derenin kıyısında otlan
10. Hadi doğra
11. Hadi öksür
12. Kışını soğuk suya koy

¹⁴⁴ Terzioğlu, 2006.

13. Daha kıcını yıkamayı bilmiyorsun
14. B*ku dağıttı
15. Hapı yuttu
16. Hadi gıt ya suyun önündeki iş
17. Bi gıt bitli
18. Kes artık
19. Yürüdüğü zaman fistanından böcekler düşüyor
20. Anırma
21. Sür
22. Başarılı olma
23. Cıvık salak
24. Kirli kıç
25. Ova sarhoşu

Kürdistan sözlü edebiyatında argo sözlerin kullanımı Kürt toplumunun mi-zah anlayışına bağlıdır. Bu durum daha çok küfür yoluyla öne çıkar, ilişkiler arasında edilen küfürler, hakaret temelinde değillerdir. Bir kişi eşine küfret-tiği zaman hakaret amacı gütmey, özlemine ve sevgisini dile getirmek ister. “Eşek oğlunun kızı” sözü hakaret amaçlı değil, temelinde sevgiyi ifade etmektedir. Bu küfrün edildiği kadın, bu küfürden dolayı güvenmez, olumlu bir biçimde kocasına döner. Kürt toplumunda daha çok babalar erkek evlatlarını sevdikleri zaman küfürle sevgilerini belli eder. Öyle ki baba oğluna “Eşek oğlu” sözünü sevgi amaçlı kullanır. Bu durum bazen sosyal alanda öne çıkar. Biri konuştuğunda ya da şarkı söylediği zaman o kişiyi övmek için “Eşek oğlu/kızı nasıl da güzel söylüyor.” sözü kullanılır. Küfür bazen erotizm temelinde kullanıldığı gibi daha çok erkekler tarafından kadınların karakter özelliklerine atfedilir. “Niye ben kadın mıyım!” sözü ya da bir erkeğin kadına söylediği “Seni yiyeceğim” sözü erotik imgeler taşır. Bu durum her bölgeye göre değişir.

Argo sözlerde insani özellikler ortaya çıkar. Bazı Kürtçe tekerlemelerde “Gaz” ve “Osuruk” kullanımları toplum içinde metaforik amaçlı kullanılmaktadır. Bu sözlerin kullanımı birçok sözlü edebiyat türlerinde mevcuttur, edebiyat türlerinin dışında toplumların gündelik yaşamlarında daha çok görülür. Bir toplum içerisinde bu sözlerin kullanımı (özellikle “gaz” ve “osuruk” sözleri) utanmaya sebep olmaktadır. Görüşmelerimizde de masalcılara hatırlatmak amacıyla bazı sözlü edebiyat türlerinin örnekleri dillendirildiğinde bizimle görüşecek kişiler hem sözlerimize gülüyorlardı hem de utanıyorlardı. Bu tür örnekleri fazla dillendirmemeyi tercih ediyorlardı. Sahada söylediğimiz tekerleme örneği şöyledi:

*“ iki gagalı hüthüt
Ağacı çıktı gaz yaptı
Ağaçtan indi osurdu
Mahkemeye gitti ses etmedi
Eve geldi bir yalan söyledi”*

İslamiyet’i kabul eden Kürt toplumunda sesli olarak yellenmek ayıp ve gülünç olarak algılanır. Kendi aralarında böyle bir şey olduğu durumda, karşısındaki memnuniyetsizliğini dile getirilir. İslamiyet inancına göre sesli veya sessiz bir şekilde olan gaz çıkarma abdestin bozulmasına neden olur.¹⁴⁵ Kürt toplumunun büyük çoğunluğu Müslüman’dır. Bu yüzden abdestin şartlarını bilir. Bu durum karşısında memnuniyetsizlik bildirmek toplum arasındaki ilişkileri etkiler. Sözlü edebiyat türlerinde argo olarak kabul edilen sözcüklerin, toplum tarafından biliniyor olması, argo kelimelerin kullanılmaya devam ettiğini gösteriyor. Bu sözlü edebiyat ürünlerinin kimin tarafından üretildiği bilinmediği için, tarihi de bilinmemektedir. Bunun sonucunda, bazı sözlü edebiyat ürünlerinin İslamiyet’in kabulünden önce, yani abdesti bozan şartların bilinmesinden önce türetildiği tahmin edilmektedir.

Okulöncesi eğitimi için hazırlanan Moristan¹⁴⁶ adlı eğitim setinde aşağıdaki gibi tekerlemeler kullanılmıştır:

*Gittim dutun altına
Üç sepet geliyor suyla
Biri dut biri kıldır
Öteki de boktur
Ağızla girdim dutlara
Ellerle girdim kıllara
Ayaklarla girdim boka¹⁴⁷*

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından 2012 yılında Diyarbakır’da Kürtçe eğitim veren okulöncesi bir okul açıldı. Bu okulda “Moristan” adlı eğitim seti kullanılmaktadır. Tekerlemelerin kullanılmasıyla ilgili olarak, okul öğretmenlerinden biriyle görüşme yaptık.¹⁴⁸ Öğretmen, yukarıda yazılan iki tekerlemelerden dolayı ailelerden tepki aldıklarını ve “Bu tür kelimeleri çocuklarımıza

¹⁴⁵ Şafi, Hanefi ve Hanbeli mezheplerine göre yellenmek abdestin bozulmasına neden olur (El-Müderri, 2013).

¹⁴⁶ Moristan, 2-5 sayılar, Birgül, 2012.

¹⁴⁷ Rêzan Erdoğmuş, Cizre.

¹⁴⁸ Okulöncesi öğretmeni Evin Taşdemir, Mart 2012.

neden öğretiyorsunuz. Osurma, gaz çıkarma gibi kelimeler doğru ifade biçimleri değildir.” dediklerini belirtti. Aileler, sosyal değerler açısından kendilerini haklı görüyorlar ve bunun için de rahatsızlıklarını ifade ediyorlar. Öte yandan böylesi argo kelimeler Kürt sözlü kültüründe vardır. Bu konuda mizahi bir bakış açısı söz konusudur. Aynı şekilde bu toplumun bir gerçeği olarak hala kullanılmaktadır. Sonuç olarak dini kurallar toplumun fikir ve düşüncelerine etki ederek onların edebiyatlarına uzak olmalarına neden olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖZLÜ EDEBİYATLA OKULÖNCESİ EĞİTİMİ HAZIRLIĞI

Eğitim görme ve eğitim süreçlerinin toplumdaki tüm birey ve gruplara eşit şekilde açık olması en temel insani ve kolektif haklardan biridir. Bu temel haklarının korunması ve uygulanması, toplumun bileşenleri tarafından sağlanır. Eğitim hakkı hususunda toplumsal kolektif mücadele zaruridir. Eğitim hakkının toplumca bilinmesi ya da teorik olarak bunlara sahip olunması tek başına bir anlam ifade etmemekte olup bu hakkın uygulanması daha büyük önem arz etmektedir. Kürt toplumunun tarihsel bir süreklilik içerisinde egemen güç ve devletlere karşı sürdürdüğü uzun direniş ve sonrasındaki kazanımlar, bu eğitim hakkının elde edilmesi sürecinde bütün imkanlarıyla kullanılmalıdır. Bu temelde bir an önce anadilinde eğitimin uygulanması yürürlüğe girmelidir. Burada önemli olan, eğitimde neyin nasıl verileceğidir. Toplum, kendi eğitiminden birinci derecede sorumlu olmalı, eğitimin ne ve nasıl olacağı konusunda karar ve güç sahibi olmalıdır.

Okulöncesi eğitim süreci insan hayatında en hızlı geçen dönem olarak yorumlanır. Bu bağlamda kişinin doğumdan sonra hayatın ilk yıllarında eğitilmesi, gelecekteki başarısını etkilemesi bakımından önemlidir. Okulöncesi eğitimi dönemi 0 ve 6 yaş arasındadır ve bu en önemli zamandır. Bu dönemde çocukların yetenek ve huyları çabuk gelişir. Bir kişinin okul öncesi döneminde kaliteli bir okulöncesi eğitim alması oldukça faydalıdır. Okulöncesi dönemde konuşma ve öğrenme yetileri birlikte yürümekte, gelişmektedir. Çocuk bu konularda ilgisini çeken konuları konuşur. Bu dönemde dil öğretimin yöntemi önemlidir. Çocuk tekerleme, bilmece, şiir, masal ve oyun yoluyla; dili anlama, öğrenmeyi öğrenme ve toplumsallaşma alanlarında gelişir. Bu faaliyetler yoluyla çocuk kendisini ifade edebilir, yaratıcılığını geliştirir, kendine inanır ve olaylar arasındaki neden ve sonuçlar ilişkilerini öğrenir.¹⁴⁹ Yukarıda belirtildiği gibi okul öncesinde en önemli nokta dildir. Dil öğrenimi fiziksel, duygusal ve toplumsal açıdan bireyin kendini anlaması, içsel süreçleri öğrenmesiyle ilişkilidir. Dil gelişiminde en önemli nokta sosyalleşmedir. Kültür, gelenek, coğrafya ve toplum ilişkileri dili etkiler. Çocuk doğumundan sonra aile içerisinde, taklit ve model yoluyla dili öğrenmeye başlar. Sosyalleşmesi aile içerisinde başlar ve devam eder. Eğitimden önce çocuğun dil öğrenme kabiliyeti daha güçlüdür. 3-4 yaşına kadar dilinin cümle

149 Demir, 2011.

yapısı gelişir. Bu yaştan sonra okul eğitimiyle çocuk daha çok kişi tanır, sosyal gelişimi güçlenir, sözcük dağarcığı artar ve cümle yapısı daha güçlü olur. Okulöncesi eğitimi anadili gelişimi için önemlidir ve çocuğun anadiliyle eğitilmesi zaruridir. Bir mahallede, bir köyde, bir grup içerisinde çocukların çoğunluğu hangi dili konuşuluyorsa o dilde eğitim verilmeli ve eğitimin planlaması buna göre belirlenmelidir. Çocuğun kelime telaffuzu ve cümle yapılarını kavraması için öğretmen ve okul çalışanlarının açık ve düzenli bir şekilde konuşmaları gerekir. Masal, şiir, bilmece, tekerleme, şarkı, oyun, fıkra, mani ve canlandırmalar yoluyla dil daha fazla gelişir ve ilkokula hazırlık için bu şekildeki faaliyetler dilin gelişimi için büyük bir öneme sahiptir. Çocukların kendi dillerini konuşması için değişik teknik ve materyallerle etkinlikler düzenlenir. Çocukların sosyalleşmesinin temelinde çocukların konuşması için imkanlar sağlanmalıdır. Bu durumdan hareketle çocuk kendini özgürce ifade eder, akıcı konuşur, kişilerle iletişim kurar, sözcük hazinesini geliştirir, “neden ve nasıl” çözümlerinde dikkat ile algılama ve düşünme yetisi geliştirilir.

Okulöncesi Eğitiminde Sözlü Edebiyat Kullanımı

1. Tekerleme

Tekerlemelerde sözcük tekrarı vardır. Bazı tekerlemeler karşılıklı diyaloglar şeklinde söylenir. Belli söylenme şekilleri vardır. Okul öncesi faaliyetlerinde tekerlemelerin çok uzun olmaması gerekir. Okul öncesi eğitiminde öğretmen çocukların katılımından önce tekerlemeyi yineler ve sonra çocuklar birkaç defa üst üste söylerler. Çocuklar tekerlemeleri çok sever ve çocuklara zorla söylenmesi veya ezberletilmesi uygun değildir.

Küt küt sarkık hantal Zıbarmış damat Mir Mustafa Üzüm tanesi yiyor İki kara delik iki kara yılan Senin ile benim aram hoş	Bir iki inan ki üç Osuruk sesi Deli arkadaş Kavruk mavi dolma gözlü B*k bıyıklı Yapışkan gözlü Hortum

2. Bilmece

Bilmeceler konularını hem somut hem de soyut kavramlardan alırlar. Okulöncesi dönemde konuları somut olan bilmecelerin çocuklara sorulması anlamları bakımından daha uygundur. Çocuklar somut bilmeceleri daha kolay

anlar ve cevaplayabilirler. Anlatırken bilmecelerin nitelikleri net bir şekilde söylenir. Çocuklar cevap veremediği zaman, ipucu verilir ki çocuk cevap verebilsin. Çocuklar üç yaşından sonra, bilmecelere karşı ilgi duymaya başlar. Çocuklar hem bilmece üretmeyi hem de kendilerine bilmece sorulmasını severler. Bilmece bilinmediğinde ise öğretmen cevabını söyler.

Suda büyür Parmakları büzüşüktür Hem sulakta hem kurakta yaşar. (kurbağa) Ağaç üstünde tabak tabak bulgur (nar) Bu taraf duvar, şu taraf duvar. İçinde azgın biri var. (dil)	Bir şeyim var Taşa vurunca kırılmaz, suya vurunca kırılır. (kağıt) Yıkanmış bir oda, otuz iki mürit içinde oturmuş. (ağız ve diş)

3. Şiir

Şiir, çocuklarda hoşgörüyü geliştirir ve estetik duyguları öne çıkarır. Çocuklar için seçilen şiirlerin kısa, kolay ve sözcüklerinin anlaşılır olması gerekir ki çocukların ilgisini çekebilsin. Şiir çocuklara periyodik bir şekilde söylenmelidir. Çocuklara şiirleri ezberlemeleri için baskı yapılmamalıdır.

Okul Okul çok güzeldir Arkadaş ve dostlarla Yazı ve öğretmenle Vadi hikayesiyle Hepimiz onu seviyoruz Bilgi için çeşmedir İçinde gülüş, oyun Okul güzel evdir.	Fare Seni gidi fare Seni gidi fare Sen kuru ekmeğin düşmanı Sen kuru ekmeğin düşmanı Seni gidi hırçın fare Seni gidi hırçın fare Heybemizdeki yükü yarıladın Ah, ah, ah, ah, ah (...)

4. Masal

Çocuk eğitiminde masal anlatımı önemlidir. Çocuk masal yoluyla ulusal ve küresel değerleri anlar, hayal dünyasını genişletir, görünmeyen kavramları anlama kavuşturur, cümle kurma yetisini geliştirir, betimlemeyi öğrenir.

Masalarda tekrarlanan tekerlemeler, karakterler arasında geçen diyaloglar, deyimler, atasözleri ve söylenen şarkılar, çocukların dil gelişimi açısından, çocuklara olumlu katkılarda bulunur. Masal dinleyen çocukların hayal dünyası gelişir.¹⁵⁰ Öğretmen masalı düzeltebilir, eğer çocukların anlamadığı bir sözcük varsa onu değiştirebilir. Masalın konusuna göre öğretmen soru sorabilir, çocukları anlatıma dahil edebilir. Öğretmen masal anlatımını bir tiyatrocu gibi mimik ve jestlerle desteklerse, konuyu çocuklara daha iyi aktarabilir, masal çocukların ilgisini çekecek şekilde anlatıldığında, çocuklar sıkılmazlar.

(...)

Nine: "Sana söz veriyorum eğer tavuklarımı yemezsen sana bir şey demeyeceğim. Başka kimin tavuklarını yersen ye yine sana bir şey demeyeceğim."

Tilki: "Sana söz veriyorum. Tavuklarını yemeyeceğim. Ama alsan ve kaplan senin tavuklarını yiyecek."

Nine: "Aslan ve kaplan nasıl benim tavuklarımı yiyecek?"

Tilki: "Valla ben nöbetçi değilim, yiyecekler."

Bir gün tilki acıkmış gidip aslan ve kaplana laf yetiştirmiş.

Tilki: "Ninenin iki tavuğu var, günde üç yumurta yapıyorlar. Haydi, gidip bir tanesini yiyelim. Ben de sizin arkadaşınız ve ortağınızım. Sonra nineye tavuğu beraber yediğimizi söyleyeceğim."

Tilki ve kaplan nineye hırsızlığa gitmişler. Nine uyumuş. Nine, nasıl olsa tilki tavuklarımın nöbetindedir diye düşünüyormuş. Onları merak etmiyormuş. Ne de olsa birbirlerine söz vermiştiler. Tilkinin ona hainlik edebileceğini bilmiyormuş. Oysa aslan ve kaplana "Gidip ninenin tavuklarını yiyelim." demiş. Nine horul horul uyuyormuş, başına geleceklerden habersizmiş.

Tilki: "Gelin!"

Kaplan gelmiş.

Kaplan: "Valla ben bu nineden korkuyorum. Eğer bize hainlik edersen bu nine bizi öldürür."

Kaplan, tilkinin tuzağına düşmekten korkuyormuş. Bu konuda haklıymış da. Çünkü tilki kaplana tuzak kurmuştu. Nineye söz vermişti ve ninenin tavuklarını yememesi gerekiyordu. Kaplanın tuzağa düşmesi için de kümesin önüne tuzak kurmuştu. Kaplan işlediği sırada, tilkinin onun için yaptığı tuzağı görmüş.

Kaplan da akıllıymış.

Kaplan: Tilki!

(...)

150 Yrd. Doç. Ali Göçer, 2010.

SONUÇ YERİNE

Bu araştırma sözlü çocuk edebiyatı ürünlerinin çocuk eğitiminde kullanılmasının önemini vurgulamak amacıyla yapılmıştır. Bu süreç içerisinde Kürdistan sözlü edebiyat ürünleri bilimsel kaynaklar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Diğer yandan da Kuzey Kürdistan'daki Kürtlerin sözlü edebiyat örnekleri bu çalışmayla bir araya gelmiştir. Şimdiye kadar Kürdistan'ın sözlü kültürü üzerine önemli araştırmalar yapılmış ve sonucunda binlerce sözlü edebiyat ürünü değerlendirilip yayınlanmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada daha önceden derlenen birçok eser, bizim tarafımızdan da derlenmiş oldu; öte yandan bizim tarafımızdan derlenen eserlerin büyük çoğunluğunun önceden derlenmemiş olduğu da görüldü. Derlenen binlerce ürün, ilk defa yazıya aktarılmıştır. Folklor ürünlerini derleme çalışmalarının daha fazla yapılması gerekmektedir. Bu araştırmanın daha önce yapılmış folklor araştırmalarından farkı, iki prensip üzerinde değerlendirilebilir. Şu ana kadar sözlü Kürt edebiyatı hakkında yapılan araştırmaların bazıları yabancı dilde basılmış olup çoğuna erişim sağlamak oldukça güçtür, bazıları da bütün ürünlerin iç içe bir kitapta toplanmasından ibarettir. Bu çalışmayla ulaştığımız sonuç, daha önceden sözlü edebiyat hakkında yapılan araştırmaların derlenerek eğitim alanında kullanılması gerektiğidir.

Bu çalışmada toplanan eserler okulöncesi çocukları için eğitim materyali olarak yeniden düzenlendi. İkinci olarak, Kürt çocuk edebiyatı üzerine ilk defa bir inceleme kaleme alınmış oldu. Bugüne kadar sözlü Kürt edebiyatı üzerine yapılan bilimsel değerlendirmelerin sayısı azdır. Bu çalışma bugünden itibaren daha geniş ve daha kapsamlı sosyolojik ve sosyo-psikolojik çalışmaların olacağına dair önemli bir adımdır.

Kürt sanatı zenginliğini şimdiye kadar sözlü olarak korumuştur. Yıllar boyunca süren asimilasyon çabaları, sözlü kültürün temelinde, Kürt toplumuna büyük bir zarar vermiştir. Bazı yerlerde dil konuşulmamakta, bazı yerlerde kültür ve gelenek kaybolma noktasına gelmektedir. Kürt çocukları her geçen gün öz değerlerinden uzaklaşmaktadır. Teknolojik gelişmelerin kötüye kullanılması, Kürtlerin sözlü kültürünün unutulması ya da yok olması açısından en büyük tehlikedir. Devletin yıllar boyu süren asimilasyonu bugün de teknolojik iletişim araçlarıyla, tüm sertliğiyle Kürt toplumuna yansımaktadır. Bu çerçevede değerleri korumak gerekmektedir, ama en büyük mesele ve olması gereken düzenleme anadilinde eğitimidir. Bu çalışmamız anadilinde eğitim için bazı materyalleri gün yüzüne çıkarmıştır.

Bu çalışma sonucunda Zaza lehçesinin durumunun tehlikeli bir noktaya doğru gittiğini söylememiz gerekiyor. Dersim-Bingöl Bölgesi'nde anadilinde konuşma oranı Kuzey Kürdistan'ın diğer bölgelerine oranla daha azdır. Genellikle bu iki bölgede çocuklar sokaklarda, oyunlarda, günlük faaliyetlerinde Türkçe konuşmaktadırlar. Sadece yaşlılar kendi aralarında Kürtçe konuşmaktadırlar. Büyük ve küçükler arasındaki iletişim yine Türkçeyle sağlanmaktadır. Bu iki bölgeden kapsamlı derleme çalışmalarına ihtiyaç vardır ve halkı anadilinde konuşma gerekliliği konusunda bilinçlendirmek için etkinliklerin ve bu yönde politikaların oluşturulması gerekmektedir. Sonuç olarak anadili öğrenimi için Kürtçe konuşmanın teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu alanda yapılacak çalışmaların gelişmesi gerekmektedir.

Sözlü edebiyat üzerinden kültürel aktarım hala devam etmektedir. Dengbêj ve masal anlatıcıları yoluyla ve sözlü edebiyat türleriyle kültür ve gelenek yeni nesle ulaşmaktadır. Bununla birlikte araştırmamızda sözlü edebiyat türleri yardımıyla toplumun kültürel özellikleri hakkında bilgi edinerek değerlendirme imkânına sahip olduk. Dolayısıyla sözlü edebiyat türlerinin toplumun geçmiş dönem özelliklerini, önceki hayat tarzını günümüze kadar ulaştırdığı sonucuna varmak mümkündür.

Kürtlerin sözlü edebiyatıyla birlikte yazılı edebiyatın da oluşması anadilinde eğitim için büyük bir adımdır. Kürt diliyle ilgili ve bu alanda çalışma yürüten kurum ve kuruluşların yanı sıra, siyasetçi, sinemacı, yazar, tiyatrocu ve diğer sanatçılar arasında ortak yol ve yöntemler geliştirilmesi gereklidir. Bunun sonucunda Kürt toplumunda farkındalık ve sahiplenme gerçekleşecektir. Yıllardır devam eden dil mücadelesi güçlenecek ve anadilinde eğitim talebi sonuca ulaşacaktır. Koşullar artık geçmiş dönemlerdeki gibi değildir. Artık sinema, tiyatro, müzik ve edebiyat alanında gelişme kat edilmektedir.

Kürtler tarafından yapılan çalışmalar Kürdistan'ın dört parçasını da kapsamaktadır. Hem siyasi hem de kültürel çalışmalar Kürdistan'ın bütünü için geçerlidir. Sinemada, edebiyatta, tiyatrodada ve müzikte imaj ve amaç tüm Kürdistan'dır.

Sözlü kültür, yazılı edebiyat için her zaman bir kaynak olmuştur. Çocuklara yönelik yazılı edebiyat eserleri çocukların özelliklerine göre hazırlanmaktadır. Buna göre çocuklar için hazırlanan eserlerin, hoşnut kalacakları şekilde hayal dünyasını zenginleştirilmesi ve öğrenim ilişkilerini yerine getirmesi hedeflenmelidir. Bu eserlerin çocukların yaşamında oyun rolü üst-

lenmesi şarttır. Dil yönünden sade, akıcı ve kolay olması gerekmektedir.

Kürt toplumunun sözlü kültürü hem modernizm ve teknolojik gelişmelerin etkisinde kalmakta hem de egemen güçlerin asimilasyonunda yok olma noktasına doğru gitmektedir. Kürt toplumunun kültürünün egemen kültürlerin baskısından korunması ve eğitimde anadili kullanımının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Dil alanında çalışma yürüten kurum ve kuruluşlar Kürt toplumunun eğitim ihtiyaçlarını tümüyle karşılayamamaktadır. Anadilinde eğitimin yanı sıra tarih, dil bilimi, folklor ve sözlü edebiyat hakkında bilimsel araştırmaların yapılması gerekmektedir. İnanıyoruz ki bu çalışma ile bugün küçük bir adım attık ve bugünden itibaren daha büyük adımlar atılacaktır. Bütün çocukların anadilinde eğitim görmesi, okuması ve yaşaması umuduyla...

KAYNAKÇA

Aka, Belde, "Ninnileri Psikanalitik Yaklaşımla Yeniden Okuma Denemesi", *Millî Folklor*, sayı: 88, sayfa: 38-43, 2010.

Alakom, Rohat, *Stûneke Çîrokbêjiya Kurdî Xelasiya Jinan*, Petersburg: Nûdem Yayınları, 1994.

Ayvacı, Hakan Şevki, Devocioğlu, Yasemin, "10. Sınıf Fizik Ders Kitabı ve Kitaptaki Etkinliklerin Uygulanabilirliği Hakkında Öğretmen Değerlendirmeleri", *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, sayfa: 418-450, 2013.

Beşikçi, İsmail, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Soykırımı*, İstanbul: Belge Yayınları, 1990.

Beşikçi, İsmail, *Unesco'ya Mektup*, Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991.

Birgül, Feridun, *Morîstan/ Seta Perwerdeya Pêşdibistanê*, Diyarbakır: TZP Kurdî Yayınları, 2012.

Blau, Joyce, Kreyenbroek, Philip, Allison, Christine, *Kürt Kimliği ve Kültürü*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2003.

Bülbül, Abdulkerim, "Kürtçe Şarkılar Nasıl Türkçe Oldu?", *Derin Düşünce*, 9 Eylül 2011, <http://www.derindusunce.org/2011/09/09/kurtce-sarkilar-nasil-turkce-oldu/>, erişim: 15 Nisan 2015.

Cindî, Heciyê (der.), *Epîkên kurdî*, Borâs: Invandrarförl, 1985.

Cindî, Heciyê (der.), *Hîkyatên Cimeta Kurdan*, Yêrêvan: Lîmuş Yayınevi, 2011.

Çağlar, Özgün, "Ezidiler: Mezopotamya'nın Dağılan Tespîh Taneleri", *Agos Websitesi*, 2 Ekim 2014, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/8164/ezidiler-mezopotamyanin-dagilan-tespîh-taneleri>, erişim: 16 Mart 2015.

Çağlayan, Handan, *Aynı EvdeAynı Diller/Kuşaklararası Dil Değişimi/Eğilimler, Sınırlar, Olanaklar/Diyarbakır Örneği*, İstanbul: Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA), 2014.

Çakar, Mehmet Sait, vd., "Sözlü Kürt Edebiyatı", *Ortaöğretim Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı*, İstanbul: Tarih Vakfı, 2011.

Çakır, Ruşen, "Hereketa Kurdî di serdema zêrîn de" (Çeviri: M. Kurşun), *Ruşen Çakır Kişisel Websitesi*, 9 Eylül 2014, <http://www.rusencakir.com/Hereketa-Kurdi-di-serdema-zerin-de/2859>, erişim: 5 Mayıs 2015.

Çiftçi, Tekin, *Di Kilamên Evînî yên Dengbêjan de Temaya Jinê*, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2013.

Demir, Sebahat, "Okul Öncesi Dönemde Dil Gelişimi ve Sorunları", *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi*, sayı:1, sayfa: 38-49, 2011.

Demirhan, Umîd, "Ferhengoka Nifirên Kurdî", *Fritillaria Kurdica-Bulletin of Kurdish Studies*, sayı 5, sayfa: 3-21, 2014.

Derdiyok, İ. Çetin, "Sadî'nin Bostan'ı ve Ezop Masalları'nda Ortak Temalar", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:12, sayfa: 1-14, 2003.

Dervişcemaloğlu, Bahar, "Ortaokul Düzeyinde Bir Fabl İnceleme Örneği", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, sayı: 9/9, sayfa: 475-488, 2014.

Ehmedê Xanî, *Mem û Zin*, İstanbul: Nûbihar, 2000.

Ekim Gençliği, "Asimilasyon Aracı Olarak Kürdistan'da Eğitim", *Ekim Gençliği Websitesi*, 2005, <http://www.ekimgencligi.net/index.php/makaleler/137-bir-a-similasyon-araci-olarak-kurdistanda-egitim.html?catid=102%3Aekim-gencligi>, erişim: 15 Mayıs 2015.

El-Müderriş, Abdullâh Saîd, "Dört Mezhebe Göre Abdest", *tevhididavet.com*, 2013, http://www.tevhididavet.com/pdf/risaleler/dort_mezhebe_gore_abdest.pdf, erişim: 4 Mayıs 2015.

Erkan, Senem Seda Şahenk, "İlköğretim Kademesinde Fransızca Eğitiminde Fabl İncelemesi Örneği: La Fontaine - Karga ile Tilki", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, sayı: 4, sayfa: 74-78, 2014.

Ermeni Soykırım Müzesi ve Enstitüsü, "Kültürel Soykırım", *Ermeni Soykırım Müzesi ve Enstitüsü Websitesi*, http://www.genocide-museum.am/trk/cultural_genocide.php, erişim: 5 Nisan 2015.

Esperi, T., "Sîmîne û Zerîne", *Newroz TV*, 26 Mayıs 2013.

Etöz, Zeliha, "Kimlerin İlahilerini Marşlara Çevirdik?" *Birgün Kitap*, sayı: 118, 2011.

Göçer, Ali, "Türkçe Öğretiminde Çok Uyarınlı Bir Öğrenme Ortamı Oluşturmak İçin Seçkin Edebî Ürünlerden Yararlanma", *TÜBAR-XXVII*, 2010.

Gültekin, Mehmet, *Zargotina Kurdên Serhedê - Kilam û Destanên Epîk ên Dîrokî, Mêrxasî û Serhildanan*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2013.

İHD, "Zorla Yerinden Etme Uygulaması", *İnsan Hakları Derneği Websitesi*, 27

Aralık 2011, <http://www.ihd.org.tr/zorla-yerinden-etme-uygulamasi/>, erişim: 8 Mart 2015.

Karaca, Emin, *Ağrı Eteklerinde İsyân*, İstanbul: Puslu Yayıncılık / Tarih Dizisi, 2013.

Karademir, Fevzi, "Halk Bilmecelerinin Oluşumunda Öne Çıkan Etkenler", *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, sayı:14, sayfa: 1-18 2008, <http://www.akademikbakis.org/eskisite/14/bilmece.pdf>, erişim: 28 Nisan 2015.

Kızılyaprak, Z. Abidin, vd., *1900'den 2000'e Kürtler - Kronolojik Albüm*, İstanbul: İstanbul Kürt Enstitüsü, 2000.

Kurij, S., "Bi Cemîla Celîl va li ser radyoya Erîvanê hevpeyvînek", *Rizgarî Websitesi*, 22 Ekim 2011, <http://www.rizgari.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=1565>, erişim: 9 Mayıs 2015.

Mert, Esra, "Deyimler ve Deyim Öğretimi", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:2, sayfa: 83-89, 2009.

Mihemed, Qazî, "Qazî Mihemed'in Kürt Ulusuna Vasiyeti", *Kurdistan Post.eu*, 16 Şubat 2013, <http://www.kurdistan-post.eu/tr/kurdistan/qazi-mihemedin-kurd-ulusuna-vasiyeti>, erişim: 20 Nisan 2015.

Nikitin, Bazil, *Kürtler/Sosyolojik ve Tarihi Bir İnceleme*, İstanbul: Deng Yayınları, 2013.

Nişanyan, Sevan, *Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Değiştirilen Yeradları*. İstanbul: TESEV-Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, 2011.

Öcalan, Abdullah, "Komün ve Meclisler", *Kom, Komün, Komünal Yapılar ve Komünalite Örnekleri*, Diyarbakır: Aram, 2014.

Ökten, Şevket, "Toplumsal Cinsiyet ve İktidar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 2/8, sayfa: 302-312, 2009.

Özar, Şemsa; Uçarlar, Nesrin; Aytar, Osman, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Paramiliter Bir Yapılanma: Köy Koruculuğu Sistemi*, İstanbul: Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA), 2013.

Paris Kürt Enstitüsü, "Kurdish Diaspora", *Paris Kürt Enstitüsü Websitesi*, http://www.institutkurde.org/images/cartes_and_maps/ckur100.gif, erişim: 1 Mart 2015.

Pekdoğan, Serpil, "Reggio Emilia Yaklaşımı Üzerine Bir Çalışma", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, sayfa: 237-246, 2012.

Pertev, Ramazan, *Zarok û Çîrok (Destpeka Pedagojiya Kurdî)*, İstanbul: DOZ, 2008.

Ramazan, Abdullah, “Kadınlar neden saçlarını toprağa gömer?”, *Yeni Özgür Politika Websitesi*, 17 Ağustos 2011, <http://www.yeniozgurpolitika.org/index.php?rupel=nuce&id=1039>, 15 Mayıs 2015.

Reş, Kone, *Bajarê Cizîra Botan û Hunera Mîr Bedîrxan*, İstanbul: Azad Yayınları, 2013.

Şahin, Mustafa, “Masalların Çocuk Gelişimine Etkilerinin Öğretmen Görüşleri Açısından İncelenmesi”, *Millî Folklor*, sayı: 89, sayfa: 208-219, 2011.

Terzioğlu, Öykü, “Anonim Bir Halk Edebiyatı Ürünü Olarak Argo”, *Millî Folklor*, sayı: 71, sayfa: 102-104, 2006.

Toker, Sinem, “Türkçenin Anadili Olarak Öğretiminde Ninni ve Tekerlemelerin Yeri”, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, sayı: 1, sayfa: 25-29, 2011.

Tunçel, Harun, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 2, sayfa: 23-34, 2000.

Uğurlu, Seyit Battal, “Çocuk Edebiyatı Eleştirisi”, *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, sayı: 5/3, sayfa: 1921-1945, 2010, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1466564553_87u%C4%9Furlu_seyit_battal.pdf, erişim: 20 Nisan 2015.

Ulugana, Sedat, *Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katliamı (1926-1931)*, İstanbul: Peri Yayınları, 2012.

Uzun, Mehmet, *Rojek Ji Rojên Eudalê Zeynikê*, Stockholm: Welat Yayınları, 1991.

Wikipedia, “Rüştü Asyalı”, 21 Ocak 2008, http://tr.wikipedia.org/wiki/R%C3%B-C%C5%9Ft%C3%BC_Asyal%C4%B1, erişim: 20 Nisan 2015.

Wikipedia, “Rotında”, 4 Aralık 2014, <http://ku.wikipedia.org/wiki/Rot%C3%A-Enda>, erişim: 16 Mayıs 2015.

Xıdır, Sey, “Seyit Rıza Kimdir? Seyit Rıza’nın Hayatı”, *Dersimnews.com*, 2012, <http://dersimnews.com/seyit-riza.html>, erişim: 15 Mart 2015.

Yılmaz, Serpil, “Dünya Edebiyatında Hayvan Metaforları”, *Mesnevî’de Geçen Hayvan Metaforlarının Tasavvufî Yorumu*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Yücel, Müslüm, *Türk Sinemasında Kürtler*, İstanbul: Agora, 2008.

Yücel, Müslüm, *Osmanlı-Türk Romanında Kürt İmgesi*, İstanbul: Agora, 2011.

Zagrosi, Aso, “General İhsan Nuri Paşa'nın Anısına”, *Bajarê Agırî*, 10 Nisan 2013, <http://ararat-welat.blogspot.com.tr/2010/07/general-ihsan-nuri-pa-sann-ansna-aso.html>, erişim: 15 Nisan 2015.

